

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ

WYŻSZA SZKOŁA
HANDLOWA W RADOMIU

KATOLICKI UNIWERSYTET
LUBELSKI
UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ, ЇХ ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
WYŻSZA SZKOŁA HANDLOWA W RADOMIU
KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ, ЇХ ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

*Збірник матеріалів
III Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 9 грудня 2016 р.)*

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2016

УДК 341.96:342.7(062.552)

ББК 67.911.11я54

П 78

*Рекомендовано вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 20 від 22.12.2016 р.)*

Оргкомітет конференції:

Коцан І. Я. – професор, доктор біологічних наук, ректор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова редакційної колегії; **Лаба О. В.** – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету, заступник голови редакційної колегії; **Демчук А. М.** – кандидат юридичних наук, заступник декана юридичного факультету; **Яцишин М. М.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; **Духневич А. В.** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; **Фідря Ю. О.** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; **Джурак Л. М.** – відповідальний секретар редакційної колегії.

П 78

Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 9 груд. 2016 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 5,8 Мб.

ISBN 978-966-940-047-5

Збірник матеріалів є результатом наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини в Україні та інших країнах Європи, які стали предметом обговорення на III Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи» 9 грудня 2016 року в м. Луцьку. Теоретичні положення та практичні рекомендації учасників конференції щодо вдосконалення чинного законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини створюють ефективне підґрунтя для подальшого дослідження означеної проблематики.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, практичних працівників судових і правоохоронних органів.

Матеріали вміщено у виданні в авторській редакції.

УДК 341.96:342.7(062.552)

ББК 67.911.11я54

ISBN 978-966-940-047-5

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016
© Джурак Л. М. (укладання), 2016

ЗМІСТ

<i>Адашис Л. І., Андронік Т. В.</i> Проблеми реалізації особистих прав і свобод людини в Україні	6
<i>Адашис Л. І., Бобриньова К. А.</i> Громадянські права і свободи у демократичній державі	8
<i>Аляев С. В.</i> Вибір найбільш ефективного арбітражу задля захисту прав інвестора	11
<i>Андрусяк Г. М.</i> Співвідношення поняття «самозахист» та «самооборона» у контексті необхідної оборони	14
<i>Blardzka E.</i> Ochrona danych osobowych odbiorców energii elektrycznej w polsce jako element ochrony prywatności w systemie praw człowieka	16
<i>Булавіна С. Є., Марківська Л. Л.</i> Проблема гендерної рівності на основі аналізу радянських конституцій України	18
<i>Висоцька Х. Р., Гофман Ю. Б.</i> Місцеве самоврядування як суб'єкт децентралізації влади	21
<i>Вознюк Н. І.</i> До питання про соціальний захист багатодітних сімей за законодавством Польщі та України	25
<i>Гороть А. М.</i> Захист прав людини під час міжнародного збройного конфлікту	27
<i>Гусак А. П.</i> Захист прав людини – одне із основних завдань держави у сфері попередження злочинності	29
<i>Гусак О. П.</i> Інститут права як засіб забезпечення прав і свобод громадянина у Стародавній Греції	31
<i>Дуфенюк О. М., Кунтій А. І.</i> Моніторинг дотримання стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги на стадії досудового розслідування	33
<i>Духневич А. В.</i> Захист прав приватних осіб у вирішенні суперечок СОТ у сфері сільського господарства	36
<i>Карпінська Н. В.</i> Теоретико-правові основи криміналістичної характеристики тероризму в аспекті забезпечення прав і свобод людини	38
<i>Климчук Т. Д.</i> Деякі аспекти контракту про проходження військової служби	41
<i>Кравчук В. М., Кушнір М. О.</i> Конституційна реформа в Україні: поняття та ознаки	44
<i>Краска Д. О.</i> Право на справедливий суд в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	47
<i>Крикунов О. В.</i> Право особи на відмову від самовикриття та викриття близьких родичів та членів сім'ї як засада кримінального провадження	49

<i>Mania K.</i> Środki ochrony prawnej w postępowaniu przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka na przykładzie skargi indywidualnej.....	52
<i>Mania M.</i> Mechanizm kontroli Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych na przykładzie działalności Komitetu Praw Człowieka.....	54
<i>Надьон В. В.</i> Позитивно-перспективні заходи впливу, спрямовані до добровільного виконання обов'язків боржником.....	55
<i>Назарук О. І.</i> Окремі аспекти забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, під час досудового розслідування.....	58
<i>Наконечна Г. Я.</i> Європейські механізми захисту основоположних прав людини.....	60
<i>Ніцимна С. О.</i> Принцип верховенства права як підстава захисту прав і свобод людини.....	62
<i>Обрусна С. Ю.</i> Принципи виборів та проблема їх типології.....	64
<i>Полухтович Т. Г., Піменова О. О.</i> Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.....	67
<i>Проневич О. С.</i> Правові імперативи проактивної діяльності поліції в етнічнонеоднорідному суспільстві: закріплення в актах <i>acquis communautaire</i> перспективи імплементації у національне законодавство.....	68
<i>Рекова Ж. О.</i> Загальнообов'язкове державне соціальне страхування для українців – перспектива вдалої реформи чи законодавча новела?.....	71
<i>Решетник Л. П.</i> Окремі правові питання реалізації права громадян на екологічну інформацію.....	72
<i>Самчук-Колодяжна З. Ф., Ширшикова Р. М.</i> Проблеми захисту прав особи при виконанні судових рішень: практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).....	75
<i>Саско О. І.</i> Кримінально-правовий захист від ненадання допомоги хворому медичним працівником.....	79
<i>Скуба Г.</i> Захист прав людини у боротьбі з тероризмом: теоретичний аспект.....	82
<i>Станішевська А. Г.</i> Механізм виконання банками ухвал про накладення арешту на кошти на рахунках.....	84
<i>Старко О. Л.</i> До питання про кримінально-правовий захист права особи на охорону здоров'я за законодавством Республіки Польща.....	86
<i>Старчук О. В.</i> Заборона дискримінації учасників сімейних правовідносин: міжнародно-правовий аспект.....	88
<i>Тюріна О. В.</i> Окремі аспекти забезпечення правового статусу особи в Європейському Союзі.....	90

<i>Устинова І. П., Олійник І. В.</i> Правові засади акредитивної форми безготівкових розрахунків	92
<i>Фідря Ю. О.</i> Протидія катуванню в Україні у світлі міжнародних та європейських стандартів	94
<i>Халамай А. К., Антонюк А. Б.</i> Україна в стратегії «Європа–2020».....	96
<i>Чуб В. О.</i> Юридична відповідальність держави як пріоритетний напрямок захисту прав і свобод людини	98
<i>Чупринський Б. О.</i> Кримінальна відповідальність за невиконання судових рішень як порушення прав і свобод людини в країнах Європи.....	101
<i>Шевчук Л. М.</i> Право власності та застосування конфіскації у митному праві України: особливості національного і міжнародно-правового регулювання	103
<i>Шеляженко Ю. В.</i> Автономія суб'єктів трудового права у контексті практики Європейського Суду з прав людини та проекту Трудового кодексу України.....	105
<i>Юхимюк О. М.</i> Юрисдикція суду як елемент його правового статусу	108
<i>Янковський С. О.</i> Забезпечення права на відшкодування моральної шкоди у світлі практики Європейського Суду з прав людини	110
<i>Jaszczuk P.</i> Kilka uwag na temat obowiązku zachowania tajemnicy bankowej przez banki w świetle prawa do prywatności	113

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Л. І. Адашис, Т. В. Андронік

У тезах охарактеризовано види особистих прав і свобод у демократичній державі. Досліджено нормативно-правові акти та інституційно-організаційні гарантії забезпечення особистих прав і свобод, окреслений механізм та проблеми їх реалізації в Україні.

Ключові слова: *особисті права і свободи людини і громадянина; демократична правова держава; зміст особистих прав і свобод, нормативно-правові гарантії забезпечення особистих прав і свобод.*

Час, що минув від прийняття Конституції України 1996 р., та практика розбудови в Україні демократичної, правової, соціальної держави свідчать про необхідність удосконалення національних і міжнародних юридичних механізмів утвердження та забезпечення конституційних прав і свобод людини.

Закономірно, що саме права і свободи людини, їхні гарантії визначають гуманістичний вимір розвитку Української держави і громадянського суспільства, їхні потенційні та реальні перспективи щодо подальшого розвитку для утвердження демократії та верховенства права. Україна залишається вірною своїм міжнародним зобов'язанням у сфері прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Нині Європейська конвенція з прав людини – найстаріший серед регіональних договорів про права людини та один із найавторитетніших міжнародно-правових документів у сфері прав людини в Європі.

Визнання людини найвищою соціальною цінністю у демократичних правових державах передбачає існування й реалізацію широкого кола прав і свобод. Гарантованість реалізації й захисту прав і свобод людини й громадянина – показник ефективності політичної системи, пріоритетна цінність правової демократичної держави [1].

Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини в останній чверті ХХ і на початку ХХІ століття набули, можна стверджувати без перебільшення, світового, глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку демократії у певній державі та суспільстві на земній кулі [2; 3; 4].

Сучасний стан правового статусу людини в Україні у різних сферах соціального життя свідчить про недосконалість механізму забезпечення прав і свобод особи. Проголошення особистих прав і свобод людини та громадянина є важливою, але не єдиною ознакою правопорядку у суспільстві. Необхідно створити відповідні умови для реалізації прав і свобод, що повинні забезпечуватися надійною системою їхніх гарантії.

Для гарантування можливості користуватися всіма правами та свободами людини і громадянина держава повинна забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод, створити відповідний механізм їх гарантування [4, 3].

Основним елементом цієї системи є гарантії, які являють собою цілу низку конкретних засобів, завдяки яким стає реальним ефективне здійснення громадянами своїх прав і свобод, їх охорона та захист від порушення. Їх головне призначення полягає в забезпеченні всіх і кожного рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, охорони та захисту суб'єктивних прав і свобод.

Незважаючи на гуманістичну спрямованість Основного Закону України, в якому вперше у вітчизняній історії найвищою соціальною цінністю на конституційному рівні визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку, значна частина його положень потребує подальшого наукового обґрунтування та вдосконалення.

Як зазначив С. Головатий: «ніхто не заперечує, що Конституції України 1996 р. як акту позитивного права властиві певні вади. Вона дійсно містить чимало недоліків...». Але при цьому він зауважив, що «... наявність недоліків у тексті не повинна бути зачіпкою для спроб перекреслити ті позитивні надбання документа, які мають фундаментальне значення».

Особисті права людини є структурним елементом усієї системи прав людини, становлять собою сукупність елементів, які характеризуються певними ознаками.

Варто вказати, що в юридичній літературі відсутня єдність науковців в обсязі і переліку прав, що можна називати особистими.

З точки зору теорії прав людини, до особистих прав людини належать такі права і свободи: право людини на життя та його захист, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканість, право не втручання в особисте життя та на таємницю листування, право на недоторканість житла, право на свободу думки і слова, право на свободу світогляду та віросповідання, право на свободу пересування і проживання. Майже кожне з названих прав є тісно пов'язаним з іншими правами людини і громадянина, які прийнято відносити до інших груп.

Не вдаючись до дискусії стосовно можливостей класифікації та внутрішнього структурування особистих прав людини і громадянина, зауважемо, що всі перелічені вище особисті права людини знайшли своє відображення в Конституції України (статті 27-35).

Щоправда, коли йдеться про перелік та зміст особистих прав людини, слід брати до уваги не лише Конституцію України, а й міжнародні нормативно-правові акти, в яких вони закріплені, надається їх перелік та визначається зміст.

Система особистих прав людини і громадянина в Україні охоплює теоретично максимально всеосяжний спектр прав і свобод у виборі способів і засобів життєдіяльності кожної людини, що проживає чи перебуває в нашій країні. І це, безумовно, позитивне надбання нашого суспільства.

Однак, практична реалізація та захист цих прав і свобод майже щоразу наштовхується на значні перешкоди, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер та є підґрунтям для невирішених проблем у цій сфері.

До проблем реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні у цьому контексті можна віднести: низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства; незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності; низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності; нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих й групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади та інше [5].

Особисті права і свободи, їх обсяг, повнота, можливість та гарантованість реалізації є показниками рівня демократичності режиму й політичної системи, статусу особи в державі. Конституційно-правова та інституційно-організаційна гарантованість реалізації особистих прав і свобод людини і громадянина є важливою формою здійснення громадського контролю за владою, механізмом самореалізації особи.

Отже, особисті права людини і громадянина знайшли своє відображення на рівні Конституції України, але далеко не завжди забезпечуються належною мірою в сучасній Україні. При цьому, вказується на дві основні групи причин, що виникають у зв'язку із забезпеченням особистих прав і свобод людини і громадянина в Україні [6].

Одну з таких груп можна визначити як «юридичні причини». Тут йдеться, у першу чергу, про рівень сформованості системи законодавства, яка б створила та запровадила реальні механізми забезпечення особистих прав людини, а також сприяла формуванню ефективного контролю за їх дотриманням. На жаль, існує надзвичайно велика кількість винятків, що дозволяють порушувати базові права людини, тією чи іншою мірою втручатися в її особисте життя тощо.

Іншу групу причин, які суттєво обмежують можливості забезпечення особистих прав людини в Україні, складають причини загально соціального характеру. Адже навіть коли йдеться про особисті права, необхідно враховувати, що на забезпечення та захист цих прав

впливають не лише загальна політична, економічна та соціальна ситуація в країні, а й сама можливість здійснювати ефективну державну політику в зазначених галузях.

Але, на наш погляд, саме головне – це механізм, досконалий і чітко прописаний в поточному законодавстві механізм як реалізації особистих прав та свобод, так і їх захисту.

Джерела та література:

1. Ільницька У. В. Політичні права і свободи громадян: нормативно-правове забезпечення та механізми реалізації у демократичних державах / У. В. Ільницька // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія. – 2012. – Т. 197, Вип. 185. – С. 37-41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2012_197_185_9
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 752 с.
3. Дворкін Роналд. Серйозний погляд на права / Роналд Дворкін ; пер. з англ. А. Фролкін. – К. : Основи, 2001. – 519 с.
4. Козюбра М. І. Права людини і верховенство права / М. І. Козюбра // Право України. – 2010. – № 2. – С. 24–35.
5. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні / В.М. Сущенко / НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА. – Том 129. – Юридичні науки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2216/Sushchenko_Problemy_realizat_sii_ta_zakhystu.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Особисті права людини в конституційному законодавстві України / Пушкіна О. / Юридична Україна – конституційне право №5/2013.file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/urykr_2013_5_5.pdf
7. Скрипнюк О. Права та свободи людини в конституційній системі України (Частина перша) / Публічне право. – № 4. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2011/4/Skrypnyuk.pdf>

Adashys L. I., Andronik T. V. The problem of implementing personal rights and liberties of a person in Ukraine. *The abstract gives the characteristics of kinds of personal rights and liberties in a democratic state. Normative and legal acts as well as institutional and organizational guarantees as for ensuring personal rights and liberties, a determined mechanism and problems of their implementation in Ukraine are investigated in the abstract.*

Keywords: personal rights and liberties of a man and a citizen; a democratic state; the contents of personal rights and liberties, normative and legal guarantees of ensuring rights and liberties.

ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА І СВОБОДИ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Л. І. Адашис, К. А. Бобриньова

У тезах охарактеризовано види громадянських прав і свобод у демократичній державі. Досліджено нормативно-правові акти та інституційно-організаційні гарантії забезпечення громадянських прав і свобод, окреслений механізм їх реалізації в Україні.

Ключові слова: громадянські права і свободи людини і громадянина; демократична правова держава; нормативно-правові та конституційно-організаційні гарантії забезпечення реалізації громадянських прав і свобод.

Права і свободи людини і громадянина є найвищою соціальною цінністю, найважливішим об'єктом конституційно-правового регулювання. Під конституційними правами

і свободами людини і громадянина прийнято розуміти гарантовану Конституцією та державою міру можливої поведінки або діяльності особи (колективу осіб) з метою задоволення своїх потреб та інтересів у політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) та інших сферах суспільного життя. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утворення і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Відтак метою сучасного розвитку українського суспільства є утвердження прав людини і громадянина, забезпечення умов для їх повної реалізації [5, с. 35].

Ознаки громадянських прав і свобод людини вчені умовно поділяють на дві підсистеми: загальні та спеціальні. Як одна з груп конституційних прав і свобод індивіда, вони мають загальні ознаки, властиві всім основним правам і свободам людини і громадянина.

По-перше, громадянські права і свободи людини є фундаментальними правами і свободами. Вони не лише проголошені у міжнародних актах, але й закріплені Конституцією України. Це єдиний нормативний акт, який має право визначати їх зміст, обсяг та межі реалізації [6, с. 120].

Звідси випливає друга ознака – постійний характер даних прав і свобод людини, їх особливий механізм реалізації. Це означає, що окреме громадянське право чи свобода, як і будь-яке інше конституційне право, не припиняється і не виникає, а є невід'ємним правом кожного учасника конкретних правовідносин.

Третьою загальною ознакою громадянських прав і свобод людини можна вважати їх значущість. Вони виражають насамперед відносини та зв'язки людини і держави, тоді як інші галузеві суб'єктивні права і свободи регулюють зв'язки або громадян і органів держави, або громадян і державних чи громадських організацій, або громадян між собою.

По-четверте, громадянські права і свободи, як і решта основних прав і свобод, мають особливий механізм охорони. Його функціонування забезпечується всією системою національного законодавства, діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних та громадських організацій та інших юридичних та фізичних осіб [6, с. 133].

П'ятою загальною ознакою громадянських прав і свобод є їхня універсальність – вони діють у всіх сферах суспільного життя, на всій території держави, у будь-яку годину дня чи ночі їх зміст та обсяг є однаковим для всіх фізичних осіб, котрі підпадають під юрисдикцію української Конституції. З іншого боку, громадянські права і свободи мають свої спеціальні ознаки – за своїми специфічними якими вони є пріоритетними, природженими, сталими, загальними та індивідуальними.

Пріоритетність громадянських прав і свобод підкреслюється місцем розташування у другому розділі Конституції – одразу після принципів правового статусу особи в Україні і перед політичними та іншими правами і свободами – це не випадково. По перше, така послідовність властива Загальній Декларації прав людини 1948 р. Міжнародному пакту про громадянські та політичні права 1966 р. По-друге, громадянські права і свободи є основою не тільки системи конституційних прав і свобод людини, але й практично всього правового статусу особи в Україні. Це зумовлено особливою значущістю громадянських прав і свобод для людини і держави. Для людини вони є передумовами задоволення інших духовних і матеріальних потреб [7, с. 35].

Для держави вони є суттєвими, бо втілюють її демократичний, правовий, соціальний характер. До громадянських прав і свобод неможливо застосувати таку умову, як дієздатність. Особі не треба чекати досягнення певного віку, щоб користуватися правом на таємницю листування, правом на повагу до власної гідності чи правом особистої недоторканності.

Крім того, дані права і свободи не залежать від визнання їх державою. Вони існують як об'єктивна реальність, зумовлена людською сутністю, природою людини. У зв'язку з природним (природженим) характером громадянських прав і свобод, всі інші конституційні права і свободи, за окремими винятками, є похідними. Держава на власний розсуд може встановлювати зміст і обсяг політичних, економічних чи соціальних прав, що лише незначною мірою буде торкатися природи людини. Громадянські права і свободи є сталими суб'єктивними конституційними правами людини. Під цим розуміється їх одвічний, постійний та незмінний характер [7, с. 36].

По-новому можна визначати їхні межі та обсяг в юридичній чи фактичній конституціях України. Ці права неможливо законодавчо змінити чи повністю скасувати, як неможливо переробити чи побороти природу людини. Вони будуть існувати доти, допоки існуватиме людство на планеті.

Під загальністю громадянських прав і свобод людини необхідно розуміти їх належність всім людям без винятків та обмежень. Користування цими правами не залежить від набуття чи втрати українського громадянства, бо громадянські права і свободи мають всі фізичні особи: громадяни України, іноземці та апатриди.

Для визначення суб'єктів громадянських прав і свобод у Конституції України застосовуються формулювання типу «кожна людина», «кожен», «ніхто», «жодна людина», «всі», і не вживається слово «громадянин», що докорінно відрізняє їх від решти конституційних прав і свобод, реалізація яких зумовлена обов'язковою наявністю громадянства України. Таких, наприклад, як право на об'єднання у політичні партії та громадянські організації; право брати участь в управлінні державними справами; право мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості тощо [6, с. 71].

Серед факультативних ознак громадянських прав і свобод людини можна виділити також їх індивідуальний характер. На відміну від інших груп конституційних прав і свобод, всі громадянські права і свободи людини реалізуються індивідуально, тобто самостійно кожною конкретною особою.

Громадянські права і свободи людини в Україні можна умовно поділити на дві групи: власне громадянські та змішані конституційні права і свободи. Отже, до переліку громадянських прав і свобод людини, проголошених Конституцією України, можна віднести: право на життя, право на свободу, право на особисту недоторканність, право на повагу гідності, право на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте та сімейне життя. Саме вони найбільш точно відповідають характеристикам пріоритетності, природженості, сталості, загальності та індивідуальності як спеціальних ознак громадянських прав і свобод людини [2].

До змішаних конституційних правомочностей громадян можна віднести суб'єктивні політичні свободи: свобода слова, думки, права на вільне вираження своїх поглядів і переконань та право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ст. 34 Конституції України). Кожна людина має право на свободу вираження своїх поглядів (п. 1 ст. 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини). Воно включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів. Дана норма тісно взаємодіє зі статтями 21, 23, 31 та 35 Конституції України [1]. Враховуючи значення інформації в життєдіяльності суспільства, встановлюється певний режим доступу до неї, – передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації. В цьому плані інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом (остання поділяється на конфіденційну і таємну).

Можна зробити висновок, що громадянські права, свободи і обов'язки виражають безпосередньо відносини та зв'язки громадянина й держави, згідно з принципом «Дозволяється все, що не забороняється законом». Інші норми права регулюють відносини та зв'язки або громадян і органів держави, або громадян і державних та громадських організацій, або громадян між собою. Вони з'являються не на основі загальних правовідносин, а безпосередньо з Конституції. При цьому саме Конституція визначає як їх зміст, так і обсяг. Громадянські права, свободи й обов'язки діють постійно. Громадянин не може відмовитися не тільки від своїх обов'язків, а й від своїх прав і свобод. Зміст і обсяг прав, свобод та обов'язків для всіх громадян однакові, в той час як суб'єктивні права і юридичні обов'язки різних громадян у конкретних правовідносинах неоднакові і за своїм змістом, і за своїм обсягом.

Джерела та література:

1. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Загальна Декларація прав людини 1948 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Конституція України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Про інформування: Закон України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
5. Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини і громадянина. – Х. : Факт, 2001. – 437 с.
6. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : Монографія. – К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.
7. Слюсар К. Методи гарантування і захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина // Право України. – 2006. – № 4. – С. 35-39.

Adashys L. I., Bobrinyova K. A. The civil rights and civil liberties in a democratic state. *The abstract gives the characteristics of kinds of civil rights and civil liberties in a democratic state. Normative and legal acts as well as institutional and organizational guarantees as for ensuring civil rights and civil liberties, a determined mechanism of their implementation in Ukraine are investigated in the abstract.*

Keywords: *civil rights and liberties of a man and a citizen; a democratic state; legal and constitutional organizational guarantees ensuring the realization of civil rights and civil liberties.*

ВИБІР НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНОГО АРБІТРАЖУ ЗАДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕСТОРА

С. В. АЛЯЄВ

В даній науковій доповіді аналізується вибір найбільш ефективного арбітражного інституту серед популярних інституцій міжнародного арбітражу на теренах Європейського Союзу.

Ключові слова: *Міжнародний арбітраж, Міжнародний інвестиційний арбітраж, захист прав інвестора.*

Серед більшості арбітражних інституцій, які функціонують на території Європейського Союзу, найбільш популярними та ефективними є чотири арбітражних інститути:

- 1) Арбітражний інститут Торгової палати м. Стокгольма, який знаходиться в Королівстві Швеція;
- 2) Постійна палата третейського суду у м. Гаага, яка розташована в Королівстві Нідерландів;
- 3) Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати, який базується в Парижі у Французькій республіці;
- 4) Лондонський міжнародний арбітражний суд, який відповідно розташований у Лондоні, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.

Тож розглянемо детально кожну з запропонованих інституцій задля використання її як інструмента захисту прав інвестора.

Арбітражний інститут Торгової палати м. Стокгольма був створений в 1917 році і є частиною Торгової палати м. Стокгольма. Він складається з Ради і Секретаріату і забезпечує ефективне вирішення спорів для шведських і міжнародних сторін. Цей Арбітражний інститут був визнаний в 1970 році Сполученими Штатами і Радянським Союзом в якості нейтрального

центру з вирішення торговельних суперечок між східними та західними сторонами. Крім того, приблизно в той же час і Китай визнав цей Арбітражний інститут як форум для вирішення міжнародних суперечок.

В останні роки число справ, порушених Арбітражним інститутом Торгової палати м. Стокгольма - як внутрішніх, так і міжнародних - значно зростає. Це однозначно свідчить про його сильну позицію як бажаного місця для вирішення спорів в рамках міжнародного бізнес-співтовариства. Щороку близько 30-40 сторін з різних країн користуються його послугами.

Королівство Швеція і Арбітражний інститут Торгової палати м. Стокгольма також відіграють унікальну роль у міжнародній системі, розробленої для двостороннього і багатостороннього захисту інвестицій по всьому світу. Щонайменше в 120 з нинішніх двосторонніх інвестиційних договорів обирається в якості форуму для вирішення спорів між інвесторами та державою цей Арбітражний інститут. Сьогодні він є другим за величиною в світі інститутом для вирішення інвестиційних суперечок [1].

Постійна палата третейського суду у м. Гаага є одним з найстаріших інститутів для міжнародного вирішення спорів. Вона була створена в 1899 році в якості першого глобального механізму для врегулювання суперечок між державами згідно з першою Гаазькою Мирною конференцією відповідно до статей 20-29 Гаазької конвенції 1899 року «Про мирне розв'язання міжнародних зіткнень». На другій Гаазькій Мирній конференції попередня Конвенція була переглянута відповідно до Конвенції 1907 року «Про мирне розв'язання міжнародних зіткнень» [2].

За 110-річну історію Постійна палата вирішила близько 60 міжнародних суперечок, що охоплює територіальні, договірні, суперечки у сфері прав людини між державами, комерційні та інвестиційні суперечки, в тому числі спори, що виникають в рамках двосторонніх і багатосторонніх інвестиційних договорів [3].

На сучасному етапі Постійна палата розглядає спори таких трьох типів:

1) Арбітражні спори між державами, які ґрунтуються на Гаазькій конвенції і які мають місце, коли дві держави-члена Палати вирішили передати спір на арбітраж в Постійну палату [4].

2) Арбітражні спори між державами, які ґрунтуються на Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10.12.1982 року, яка передбачає механізм вирішення спорів щодо морських кордонів, в яких держави-члени можуть вибрати або Міжнародний трибунал ООН з морського права, або Міжнародний суд ООН, або певні арбітражні інститути [5].

3) Інвестиційні суперечки між державою та інвесторами, які ґрунтуються на великій кількості угод про вільну торгівлю та передбачають механізм для вирішення спорів між інвесторами та державами через арбітраж [6].

Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати був заснований в 1923 році за пропозицією колишнього міністра фінансів Франції Етьєна Климентеля та став тим засобом допомоги в цілях заохочення і сприяння розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій шляхом надання нейтрального, незалежного та неупередженого методу вирішення міжнародних комерційних спорів за допомогою ефективних і розумно передбачуваних процедур [7].

З моменту свого існування Суд розглянув близько 16 тисяч справ за участю сторін та арбітрів з більш ніж 100 держав. Тільки в 2011 році до Суду надійшло 796 справ за участю 2,293 сторін з 139 країн. В 10% випадків хоча б одна з сторін була державним підприємством [8]. Тобто, цей арбітражний інститут зорієнтований на вирішення спорів, що виникають із комерційних відносин підприємств, зокрема державних, з інвестором або учасником тих чи інших комерційних договорів.

5 квітня 1883 Суд Спільної ради міста Лондон створив комітет для розробки пропозицій про створення трибуналу для арбітражу внутрішніх і, зокрема, транснаціональних комерційних суперечок, що входять в сферу міста Лондон. У квітні 1903 року цей трибунал був названий

“Лондонський арбітражний суд” і, через два роки, він переїхав з ратуші в довколишні приміщення Лондонської торгово-промислової палати. Адміністративна структура Арбітражного суду залишається практично незмінною протягом наступних сімдесяти років. У 1981 році назва суду була змінена на “Лондонський суд міжнародного арбітражу”, щоб відобразити характер його роботи, яка була до того часу переважно міжнародна [9]. На даний час це друга за популярністю арбітражна інституція в Європі, яка розглядає спори за участю держав, державних підприємств та інвесторів. Також Лондонський суд міжнародного арбітражу розглядає спори одних держав проти інших. Наприклад, спір США проти Канади [10].

Тож яку з цих інституцій краще обрати задля ефективного захисту? А відповідь надходить від держав, де вони розташовані. Адже головне – це той механізм, який здатна забезпечити держава, де було винесено арбітражне рішення, на стадії виконання цього рішення та рівень довіри до судових рішень цієї держави у разі забезпечення виконання арбітражного рішення національними судами.

Джерела та література:

1. The Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://www.sccinstitute.com/about-the-scc/>.
2. Permanent Court of Arbitration [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <https://pca-cpa.org/en/about/introduction/history/>.
3. Пешнин А. С. Постоянная палата третейского суда как средство мирного разрешения международных споров // Актуальные проблемы российского права. 2009. №4. [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/postoyannaya-palata-treteyskogo-suda-kak-sredstvo-mirnogo-razresheniya-mezhdunarodnyh-sporov>.
4. Конвенція про мирне розв'язання міжнародних зіткнень (І Гаазька конвенція) від 18.10.1907 [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_938
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10.12.1982 [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057
6. Permanent Court of Arbitration Documents and Resources [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <https://pca-cpa.org/en/documents/instruments-referring-to-the-pca/>.
7. International Chamber of Commerce [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://www.iccwbo.org/about-icc/history/the-merchants-of-peace/>.
8. Stephen R. Bond, The International Arbitrator: From the Perspective of the ICC International Court of Arbitration, 12 Nw. J. Int'l L. & Bus. 1 (1991) [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njilb/vol12/iss1/6>.
9. London Court of International Arbitration [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://www.lcia.org/LCIA/history.aspx>.
10. United States v. Canada, LCIA Case No. 81010 [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://www.italaw.com/cases/1290>.

Aliaiev S. V. The choice of the most effective Arbitration for protection investor rights. *In this scientific work we analyze the choice of the most effective Arbitration institution from popular international arbitration institutions in the territory of the European Union.*

Keywords: *International arbitration, International investment arbitration, Protection of investors rights.*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ «САМОЗАХИСТ» ТА «САМООБОРОНА» У КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Г. М. Андрусяк

У статті обґрунтовано поняття та значення термінів «самооборона» і «самозахист»: 1) терміни «самооборона» і «самозахист» є синонімами; 2) вони позначають не лише захист самого себе, а й оборону країни.

Ключові слова: самооборона, самозахист, необхідна оборона.

В одному із сучасних науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України (2016 р.) зазначено, що зміст необхідної оборони полягає в захисті від суспільно небезпечних посягань охоронюваних законом прав та інтересів (власних і чужих)[1, с. 116]. Вітчизняний конституціоналіст К.О. Гориславський у багатьох своїх наукових працях визначає саме необхідну оборону як одну з форм самозахисту (складову самозахисту), при цьому зазначаючи, що в Конституції поняття «самозахист» не розкривається, як і немає такого поняття в жодній галузі національного права [2, с. 35].

Згідно з частиною першою статті 36 КК України необхідною обороною є дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Під час дослідження проблеми необхідної оборони вживається і поняття «самооборона»[3, с. 75]. Окремі вчені вкрай негативно сприймають термін «самооборона», а застосування його як бренду, на їхню думку, вносить непевність у поняття «необхідна оборона», формує хибне розуміння правової норми. Більше того, автори статті переконані, що, вживаючи слово «самооборона» в такому сенсі, члени організації апіорі ставлять себе поза відповідальністю за протиправні дії щодо представника влади, бо це завідомо задекларовано в її назві[4, с. 70]. Незрозуміло, яким чином таке найменування громадської організації може вплинути на викривлення розуміння правової норми, і чому термін «самооборона» тлумачиться як опір представнику влади. Натомість Дж. Флетчер відзначає, що дві ідеї – самооборона і крайня необхідність – є лейтмотивом в історії кримінальної відповідальності на різних стадіях її розвитку. [5, с. 326].

З метою визначення співвідношення поняття «самозахист» та «самооборона» звернемося до тлумачного словника української мови, в якому не знаходимо термін «самозахист», натомість через нього роз'яснюється поняття «самооборона». Саме терміном «самозахист» іменують окремі вчені універсальну (або загальну) обставину, що виключає злочинність діяння [6, с. 156]. У словнику зазначено, що корінь «само» (перша частина складних слів) позначає дії, здійснені без сторонньої допомоги [7, с. 198]. Самооборона – це оборона самого себе від небезпеки, нападу, ворожих дій і т. ін.; оборона самого себе власними силами; самозахист / оборона країни силами і засобами населення поряд з обороною силами держави [8, с. 237]. На підставі з'ясованого семантичного значення термінів можемо констатувати: 1) терміни «самооборона» і «самозахист» є синонімами; 2) вони позначають не лише захист самого себе, а й оборону країни. Отже, ці висновки можна поширити на захист інших осіб. Термін «самооборона» має розумітися не в тому сенсі, що особа, яка захищається, захищає лише саму себе, а в тому, що вона самотужки відбиває посягання, своїми силами [9, с. 111].

У зв'язку з попереднім висновком, щопоняття «самооборона» і «самозахист» визначаються одне через одне, ми вважаємо неперспективною дискусію щодо термінологічного формулювання кримінально-правового поняття «необхідна оборона» – оборона чи захист. В українській мові ці поняття за змістом є синонімічними: «захист» –

охорона, заступництво, підтримка [10, с.733], «оборона» – заступництво, підтримка, захист [11, с. 411]. Не є аргументом на користь принципової відмінності цих термінів та пріоритетності терміна «оборона» те, що слово «захист» в юриспруденції має поширене інше значення – судовий, правовийзахист [12, с. 19].

З наведеного випливає два висновки щодо сутності поняття «самозахист»: по-перше, його слід тлумачити не стільки як «захист самого себе», а як «самостійний захист, власними силами»; по-друге, йому іманентно властиве право людини на захист від протиправних посягань власними силами не лише свого чи інших осіб життя, здоров'я, прав і свобод, але й інтересів суспільства чи держави. Це підтверджує нашу позицію щодо конституційного права громадян власними силами захищати інтереси суспільства і держави, якщо їм загрожує небезпека. Власне саме цим правом скористалися тисячі громадян України, зорганізувавшись у добровольчі батальйони для захисту територіальної цілісності України, коли на початку воєнних дій на сході збройні сили не були здатні протистояти ворогу.

Джерела та література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; За заг ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
2. Гориславський К. Гарантії права людини на самозахист життя та здоров'я / К. Гориславський // Право України. – 2001. – № 12. – С. 35; Гориславський К. Самозахист чи необхідна оборона? / К. Гориславський // Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності : матеріали Міжвузов. наук.-практ. конф., 27 квітня 2001 р., Донецьк / гол. ред. І. Г. Кириченко. – Донецьк : ДІВС, 2001. – С. 345; Гориславський К. О. Право людини на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань : [монографія] / К. О. Гориславський, В. В. Конопльов. – Сімферополь : ВАТ «Сімферопольська міська друкарня (СГТ)», 2007. – 160 с.
3. Берлін Е. М. Реализация права на необходимую оборону / Е. М. Берлін // Гражданин и право. – 2002. – № 9/10 (26, 27). – С. 74-78.
4. Кулинич С. Необхідна оборона як захист особи від злочинних посягань / С. Кулинич, А. Волков // Вісник прокуратури. – 2009. – № 1 (91). – С. 69-74.
5. Оборотов Ю.Н. Традиции и новации в правовомразвитии / Ю. Н. Оборотов. – Одесса:Юрид. лит, 2001. – 157 с.
6. Шевченко А. Є. Обставини, що виключають юридичну відповідальність / Шевченко А. Є., Соловйова В. В., Стрельник О. Л. ; за заг. ред. А. Є. Шевченко. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 178 с.
7. Ожегов С. И. Словарьрусскогоязыка / Ожегов С. И. – [18-е изд.]. – М. : Русскийязык, 1987. –797 с.
8. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008. – Т. 3: П–Я. – 2008. – 864 с.
9. Енциклопедияуголовного права : в 35 т. / [Блинников В. А., Милюков С. Ф., Побегайло Э. Ф. и др.] ; под ред. В. Б. Малинина. – СПб. : ГКА, 2005 – Т. 7: Обстоятельства, исключаютинепреступностьдеяния. – 2007. – 722 с.
10. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008–2008. – Т. 1: А–К–П. 2008. – 928 с.
11. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008–2008. – Т. 2: К–П. – 2008. –928 с.
12. Меркурьев В. В. Состав необходимойобороны / Меркурьев В. В. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 216с.

Andrusyak G. Value concept of “self-defense” and “self-defense” in the context of self-defense. *The article the concept and meaning of “self-defense” and “self-defense”:* 1) the

terms "self-defense" and "self-defense" are synonymous; 2) they represent not only the protection of himself, but the defense of the country.

Keywords: self-defense.

OCHRONA DANYCH OSOBOWYCH ODBIORCÓW ENERGII ELEKTRYCZNEJ W POLSCE JAKO ELEMENT OCHRONY PRYWATNOŚCI W SYSTEMIE PRAW CZŁOWIEKA

E. Biardzka

Przepisy prawa dotyczące danych osobowych w państwach Unii Europejskiej stopniowo ulegają ujednoczeniu. Nieuniknionym skutkiem tego jest zarówno doprecyzowanie jak i zaostrenie przepisów dotyczących ich przetwarzania i ochrony w prawie krajowym. Przedmiotem analizy jest wpływ tych regulacji na sektor energetyczny. Artykuł ukazuje problem związany z charakterystyką ochrony danych pomiarowych, a z drugiej strony zagrożenia wynikające z przetwarzania bez kontroli zewnętrznej ogromnych ilości tych danych, które mogą opisywać nawyki i zwyczaje poszczególnych odbiorców końcowych energii elektrycznej.

Słowa kluczowe: ochrona danych, dane osobowe, dane pomiarowe, energia elektryczna, zużycie energii.

Wstęp

Dane osobowe to takie dane, które można przypisać do konkretnej osoby fizycznej. Dane pomiarowe to dane o zużyciu energii. Co je łączy? Na podstawie danych o zużyciu energii można pozyskać informacje o odbiorcy. Dlatego nie tylko ważne jest ile i jak często pozyskiwane są dane pomiarowe, ale również to, kto i w jakim zakresie ma do nich dostęp. Im ten krąg osób czy podmiotów jest większy, tym większe istnieją zagrożenia ich niewłaściwego wykorzystania. Z jednej strony ustawowo gwarantuje się obywatelom ochronę danych osobowych, z drugiej jednak funkcjonują podmioty, które gromadzą bardzo wiele danych i czynią to bez udzielonej zgody.

Dane pomiarowe jako dane osobowe – ochrona i zagrożenie dla prywatności

Ochrona danych osobowych będąca elementem ochrony prywatności ma swoje podstawy w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (art. 47) [5], a także w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (art. 8) [6]. Karta Praw Podstawowych wprost używa pojęcia danych osobowych [7]. Aktem precyzującym zasady ich ochrony jest ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych [8], zgodnie z którą danymi osobowymi są „wszelkie informacje dotyczące zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osoby” [1, s. 1]. Jak wskazuje ust. 5a ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 - Prawo energetyczne [9] „Operatorzy systemów dystrybucyjnych instalujący u odbiorców końcowych przyłączonych do ich sieci liczniki zdalnego odczytu są obowiązani chronić dane pomiarowe dotyczące tych odbiorców, na zasadach określonych w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych”. Zatem dane pomiarowe uzyskiwane za pomocą inteligentnych liczników zdalnego odczytu, podlegają ochronie przewidzianej w Ustawie o ochronie danych osobowych [1, s. 8].

Przetwarzanie danych pomiarowych w systemie Smart Grid

W związku z budową systemu inteligentnych sieci - smart grids w Polsce, wdrożenie zaawansowanej infrastruktury pomiarowej - AMI ma kluczowe znaczenie zarówno dla bezpieczeństwa elektroenergetycznego, a także dla osiągania korzyści przez wszystkich uczestników rynku [3]. Smart Grid ogólnie definiowane jest jako inteligentna sieć, do której może być podłączonych wiele różnorodnych elementów wymieniających się informacjami i w określony sposób je wykorzystujących. Elementami takiej sieci są zarówno czujniki, które zbierają określone informacje i elementy wykonawcze odpowiedzialne za określone działania (np. włączenie/wyłączenie oświetlenia, pralki itp.) [2, s. 3]. Sensu stricto Smart Grid to inteligentne sieci elektroenergetyczne, w których zachodzi komunikacja między uczestnikami rynku energii, mająca na celu dostarczanie usług energetycznych, zapewniając obniżenie kosztów i zwiększenie

efektywności oraz zintegrowanie rozproszonych źródeł energii [4, s. 8]. Dane o zużyciu energii elektrycznej zebrane przez liczniki są przesyłane do koncentratora. Następnie dane transmitowane są z koncentratora do centralnej Aplikacji AMI, która gromadzi i przechowuje informacje o zużyciu energii. Transmisja ta odbywa się w technologii 3GPP/CDMA - stosowanej powszechnie w telefonii komórkowej. Ze względów bezpieczeństwa jest to kanał transmisji wydzielony wyłącznie na potrzeby AMI, a wszystkie przesyłane nim dane są szyfrowane za pomocą protokołu SSL [3].

Ochrona danych pomiarowych w obecnie obowiązującym modelu rynku energii

W procesie wdrażania inteligentnych liczników na masową skalę powinno się zwrócić uwagę na ryzyko ujawnienia danych pomiarowych, które mogą opisywać nawyki i zwyczaje poszczególnych odbiorców końcowych energii elektrycznej [2, s. 3]. W przypadku danych pomiarowych może być to o tyle dyskusyjne, że przykładowo na zużycie energii przez gospodarstwo domowe składa się zsumowany pobór przez wszystkich mieszkańców. Jednak nawet, jeżeli 1% danych można przywiązać do konkretnej osoby, to wtedy są to dane osobowe [1, s. 8]. Na podstawie danych o zużyciu energii można pozyskać wiele informacji o odbiorcy, m. in. wiedzę czy jest on w domu, na co wskazywać może włączone oświetlenie czy ogrzewanie; jakie wykonuje czynności, np. prasowanie, na co wskazywać może wielkość energii pobieranej przez włączone żelazko; informację jakiej klasy sprzętem dysponuje, na co wskazywać może wielkość zużywanej energii np. przez lodówkę. Innymi słowy mówiąc, na podstawie analizy zużywanej energii można zbudować profil odbiorcy czyli określić jego styl życia [4, s. 11]. Przykładowo, jeżeli przez tydzień występuje zerowy pobór energii to można wprost powiedzieć, że żaden z mieszkańców nie pobiera żadnej energii [1, s. 8]. Z kolei taka informacja może być wykorzystana przez przestępców, którzy mogą wykorzystać ją np. do kradzieży. Takie informacje mogą również służyć firmom marketingowym w celu zaproponowania zakupu sprzętu pod pretekstem wymiany na bardziej ekonomiczny model. Jeśli sprzedawcą energii dla danego odbiorcy będzie jednocześnie dostawca usług telekomunikacyjnych, wówczas skala możliwości w zakresie profilowania odbiorcy zdecydowanie się zwiększa. Dlatego nie tylko ważne jest ile i jak często pozyskiwane są dane pomiarowe, ale również to, kto i w jakim zakresie ma do nich dostęp. Im ten krąg osób czy podmiotów jest większy, tym większe istnieją zagrożenia ich niewłaściwego wykorzystania [4, s. 11]. Niewątpliwie aby zapewnić ochronę danych pomiarowych, w procesie ich przetwarzania i administracji należy odnieść się do 5 zasad zapisanych w Ustawie o ochronie danych osobowych [8], do których należą: zasada legalności, zgodnie z którą przetwarzanie danych następuje w celu realizacji umowy przy zastosowaniu środków zabezpieczania danych; zasada celowości, nakazująca przetwarzanie danych tylko dla legalnych celów, które muszą być znane odbiorcy, którego dotyczą; zasada merytorycznej poprawności, według której przetwarzane dane muszą być kompletne i aktualne, a odbiorcy mają dostęp do swoich danych i mogą je uaktualniać lub korygować; zasada adekwatności, ograniczająca rejestrację danych nadmiarowych oraz nakazująca dokładne określenie przez Operatora Systemu Dystrybucyjnego, które dane i w jakim celu są zbierane; zasada ograniczenia czasowego, zgodnie z którą dane po zebraniu przechowywane są tylko do momentu osiągnięcia celu ich przetwarzania, a zbędne dane są usuwane - w tym część przez anonimizację [3].

Podsumowanie

Niewątpliwie zastosowanie inteligentnego opomiarowania w znaczący sposób wzmacnia pozycję klientów wobec branży energetycznej, m. in. dzięki precyzyjnym informacjom o ilości i jakości dostaw czy łatwiejszej zmianie sprzedawcy energii [3]. Jednak niemożliwa do zaakceptowania z prawnego punktu widzenia byłaby sytuacja, w której osoby trzecie przetwarzałyby szczegółowe informacje temat użytkowania energii przez osobę, której dane dotyczą, bez jej wiedzy i zgody [1, s. 9]. Uważa się, że taki ogromny zbiór danych osobowych, zawierający informacje o milionach odbiorcach energii może być niebezpieczny i może być wykorzystany niezgodnie z przeznaczeniem. Inteligentne sieci oraz systemy pomiarowe, które jednoznacznie identyfikują poszczególne urządzenia i ich zastosowanie, stwarzają nowe zagrożenia dla prywatności. Inteligentne systemy pomiarowe muszą być zabezpieczone przed próbami kradzieży tożsamości odbiorcy oraz przed nieautoryzowanym dostępem. Stopień zaangażowania i wpływu osób trzecich będzie różnił się w zależności od państwa członkowskiego Unii Europejskiej, ale jest oczywiste, że wdrożenie inteligentnego pomiaru może prowadzić do handlu profilami energetycznymi w interesie

stron chcących sprzedawać usługi energetyczne. Zatem im bardziej przetwarzanie ingeruje w prywatność, tym bardziej rygorystyczne muszą być środki ochronne [1, s. 8].

Bibliografia:

1. K. Billewicz, Ochrona danych osobowych – teoria i fikcja, „Wiadomości elektrotechniczne”, nr 7, 2014, www.cire.pl/pliki/2/we_ochronadanychosobowychcheoriaifikcja.pdf (dostęp: http://www.cire.pl/pliki/2/we_ochronadanychosobowychcheoriaifikcja.pdf 11.11.2016 r.)
2. J. Zimmer – Czekaj, Przetwarzanie danych pomiarowych przez OSD, „Energia Elektryczna”, 06/2013.
3. www.ure.gov.pl/pl/urząd/informacje-ogólne/aktualności/5464,Stosowanie-inteligentnego-opomiarowania-w-parze-z-ochrona-prywatności-odbiorców-.html (dostęp 11.11.2016 r.)
4. Przetwarzanie danych osobowych nieodłącznym elementem Smart Grid, wywiad z dr. inż. Andrzejem Kaczmakiem Dyrektorem Departamentu Informatyki w Biurze GİODO, file:C:/Users/Downloads/Przetwarzanie-danych-osobowych-nieodlaczonym-elementem-Smart-Grid--.pdf (dostęp: 11.11.2016 r.)
5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.
6. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284 z późn. zm.
7. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. UE.C.2007.303.1.
8. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych, Dz. U. z 2015 r. poz. 2135 z późn. zm.
9. Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. - Prawo energetyczne, Dz. U. z 2012 r. poz. 1059 z późn. zm.

Biardzka Edyta. Protection of personal data of recipients of the electric energy in Poland as the element of the privacy protection in the system of human rights. *Provisions of the law concerning personal details in states of the European Union gradually are undergoing the unification. As a result of it both clarifying and toughening concerning provisions are inevitable of processing them and the protection. An influence of these regulations on the energy sector is an object of analysis. The article is portraying problem associated with characteristics of the data protection measuring, and from the other side from processing vast quantities of this data which can without the external audit to describe resulting threats habits and customs of individual ultimate recipients of the electric energy.*

Keywords: *data protection, personal details, measuring data, electric energy, power consumption.*

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ РАДЯНСЬКИХ КОНСТИТУЦІЙ УКРАЇНИ

С. Є. Булавіна, Л. Л. Марківська

Досліджено еволюцію прав жінок на основі аналізу основних положень українських конституцій радянського періоду 1919, 1929, 1937 та 1978 років. Показано, що на радянських теренах жінка лише формально зрівнювалася в правах з чоловіком.

Ключові слова: *конституція, жінка, чоловік, гендерна рівність, закон.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство сформоване на принципах гендерного рівноправ'я, що закріплено нормативними та законодавчими документами. Процес надання жінкам рівних прав та обов'язків в Україні еволюціонував протягом майже всього ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження з даної проблеми умовно можна поділити на праці радянської (О. Пергамент, А. Ставцева, В. Толкунова та ін.) та пострадянської (Л. Кормич, Н. Лавриненко, О. Руднева та ін.) епохи, а також наукові розробки представників діаспори.

Формулювання цілей статті. На основі аналізу основних положень радянських конституцій 1919, 1929, 1937 та 1978 років показати формальне забезпечення гендерної рівності на теренах УРСР.

Виклад основного матеріалу та висновки. В результаті жовтневого перевороту 1917 року відбувається не тільки зміна форми державного устрою на теренах колишньої Російської імперії, а й формується нова ідеологія. Чи не вперше було винесено на державний, політичний, міжнародний та конституційний рівень проблему гендерної рівності чоловіків та жінок.

У березні 1919 року на III Всеукраїнському з'їзді Рад було прийнято Конституцію Української СРР. Зміст документа повністю відповідав вимогам революційної епохи. Це пояснює і відсутність у документі поняття «людина». Використання терміну «працюючі маси» стосовно чоловіка та жінки у ст.ст.3,5, 22, показують суто ідеологічний зміст гендерної рівності. Зокрема, у ст.22 зазначалося, що: «Для повного проведення основ диктатури пролетаріату і біднішого селянства У.С.Р. надає працюючим масам всі права і можливості в області громадянського і політичного життя». Тобто, громадяни обох статей мали рівні права та могли брати участь у громадянському та політичному житті. Але ця норма реалізовувалася за умови реалізації громадянину права на працю. Тут спостерігається підпорядкування особистості волі країни пролетарів.

Стаття 20 Конституції: «право вибору мають незалежно від релігії, народності, осілості, стану і т.п. слідує громадяне У.С.Р., які до дня виборів досягли 18 років: а) всі, що здобувають засоби до життя продукційною і загальнокорисною працею, а також особи, заняті домашнім господарством, забезпечуючи першим можливість продукційної праці, себто ріжні робітники і служачі, заняті в промисловості, торгівлі, сільським господарстві та инш., селяни й козаки рільники...» [1, с. 204]. У цій статті жінкам надається право бути обраною та обирати. Але це право надається жінкам лише за умови її зайнятості у домашньому господарстві та створення належних умов для продуктивної праці чоловікам.

Конституція 1919 року хоча була і недосконалою, але вперше на законодавчому рівні закріплювався принцип гендерної рівності.

Конституція 1919 року, Конституція СРСР 1924 року були покладені в основу Конституції УСРР, затвердженої XI Всеукраїнським з'їздом Рад 15 травня 1929 року. В новій редакції Основний Закон УСРР повністю закріплював норми Конституції СРСР 1924 р. - процес формування та функціонування принципів та механізмів державного управління. Питання рівності прав чоловіків та жінок практично не визначалися цим документом. Лише у ст. 5 розділу I «Засади» Конституції УСРР зазначалося: «Українська Соціалістична Радянська Республіка забезпечує політичні права для трудящих мас, без ріжниці статі, віри, раси і національності...», а у ст. 66 розділу III «Про виборчі права» наголошувалося: «Право обирати й бути обраним до рад мають, незалежно від статі, віри, раси, національності, осілості тощо, такі громадяни Української соціалістичної радянської республіки, що їм до дня виборів минуло 18 років» [2, с. 1007].

30 січня 1937 року було затверджено Конституцію УРСР. Де-юре – це був документ, що законодавчо закріплював не тільки ідеї гендерної рівності, а й демократичні права та свободи громадянина, де-факто – все життя суспільства підпорядковувалося державному тоталітарному механізму.

У Конституції УРСР 1937 р. жінка уже виступає як окремий суб'єкт права, наділений усіма суспільними правами, здійснення яких юридично гарантується. Так, ст. 121 розділу X «Основні права й обов'язки громадян» закріпила: «Жінці в УРСР надаються рівні права з чоловіком у всіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя. Можливість здійснення цих прав жінок забезпечується наданням жінці рівного з чоловіком права на працю, оплату праці, відпочинку, соціальне страхування і освіту, державною охороною інтересів матер і дитини, наданням жінці при вагітності відпусток з збереженням утримання, широкою сіткою пологових будинків, дитячих ясел і садків», а ст.

136 вищезгаданого розділу надавала жінкам право обирати і бути обраними нарівні з чоловіками [3, с. 121].

Зважаючи на проведення широкомасштабних кампаній по «викриттю ворогів народу», Конституція 1937 року використовувалася як ідеологічна ширма. Демонструючи свою турботу про громадянина та його сім'ю, держава насправді застосовувала насильство над громадянином.

Жінка в епоху сталінізму набула рис своєрідного «емансипованого тягача»(під цим поняттям ми розуміємо те , що радянська дійсність вимагала від жінок неабияких зусиль у вирішенні життєвих та побутових проблем . Образ «жінки-трудівниці», «жінки-матері», «жінки-захисниці» тоталітарна держава використовувала суто для вирішення нагальних тогочасних завдань, які постали перед країною.

Продовжувачем розвитку ідеї гендерної рівності на радянських теренах України стала прийнята 20 квітня 1978 року нова Конституція. Структура Основного Закону УРСР: Преамбула (пафосно-ідеологічного змісту), Х-ти розділів, 19 глав та 171 стаття. У розділі II «Держава і особа» закріплювалися основні права та свободи громадян, визначався принцип рівноправності громадян. Передусім важливого значення надавалося реалізації соціально-економічних та культурних прав громадянина: право на працю, відпочинок, охорону здоров'я, безкоштовну загальнообов'язкову середню освіту.

Декларативний характер мали положення про політичні, громадянські та особисті права і свободи громадян (право брати участь в державному управлінні, свобода слова, преси, зборів, таємниця листування тощо).

Стаття 32 глава 5: «Громадяни Української РСР є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. Рівноправність громадян Української РСР забезпечується в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя.» вказувала на рівність перед законом незалежно від статі. Стаття 33 юридично закріплювала гендерну рівність у різних сферах життя: «Жінка і чоловік мають в Українській РСР рівні права. Здійснення цих прав забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у здобутті освіти і професійної підготовки, у праці, винагороді за неї і просуванні по роботі, у громадсько-політичній і культурній діяльності, а також спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок: створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства та дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям, поступове скорочення робочого часу жінок, які мають малолітніх дітей.» [4, с. 105]. Окрім юридичного закріплення рівних прав та можливостей для жінок, Конституцією 1978 року передбачалося дотримання та гарантування спеціальних (суто жіночих) прав (створення умов для поєднання праці з материнством, матеріальна та моральна підтримка материнства та ін.).

Як і за часів сталінізму, так і в період «розвинутого соціалізму» жінці відводиться не тільки роль громадянки, а й матері – трудівниці, що підтримувалася на державному, партійному та ідеологічному рівнях У ст.58 вказано, що: «Обов'язок і справа честі кожного здатного до праці громадянина Української РСР — сумлінна праця в обраній ним галузі суспільно корисної діяльності, додержання трудової дисципліни. Ухилення від суспільно корисної праці є несумісним з принципами соціалістичного суспільства.» [4, с. 112].

Надавши можливість жінці займатися суспільною працею, радянська система не зрівняла в соціальному відношенні жінку і чоловіка.

Аналізуючи Конституції 1919, 1929, 1937 та 1978 років з точки зору сучасної юриспруденції жінка фактично не була зрівняна у правах з чоловіком. Радянська держава під гаслами гендерної рівності на практиці ж підпорядковувала життя жінки своїм інтересам.

Джерела та література:

1. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнята Президією III Всеукраїнського з'їзду Рад 10 березня 1919 р. // ЗУ УСРР. – 1919. – № 19. – Ст. 204.

2. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнята на XI Всеукраїнському з'їзді Рад 15 травня 1929 р. // ЗУ УСРР. – 1929. – №14. – Ст. 1007.

3. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки, прийнята на XVI надзвичайному Всеукраїнському з'їзді Рад 30 січня 1937 р. // СЗ УССР. – 1937. – № 30. – Ст. 121.

4. Конституція (Основной Закон) Украинской Советской Социалистической Республики, принятая на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета Украинской ССР девятого созыва 20 апреля 1978 г. // Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик, Конституции (Основные Законы) Союзных Советских Социалистических Республик). – М.: Известия советов народных депутатов СССР. – 1985. – С.99 – 145.

5. Ковальська Н. К., Олександрова Т. М. Жінки Радянської України. – К.: Політвидав України, 1990. – 68 с.

6. Кормич Л.І. Права жінок в Україні: правотворчість і правозастосування в історії і сучасності// Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. – Вип.8/Відп. ред. Л.І. Кормич. – Одеса: Юрид. літ., 2000. – С.23 – 27.

7. Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект). К.:ВИПОЛ, 1999. – 172 с.

Bulavina S., Markivska L. Problem of gender equality based analysis of Soviet Constitutions Ukraine. *This article provides legal analysis of Soviet Constitutions Ukraine 1919, 1929, 1939 and 1978 years. Gender equality was legally enshrined in Articles of the Constitutions of Soviet Ukraine. In fact women were equal in rights with men only formally, this was due to the political system.*

Keywords: constitution, woman, man, gender equality, law.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Х. Р. Висоцька, Ю. Б. Гофман

У статті інститут місцевого самоврядування розглянено як суб'єкт децентралізації влади, проаналізовано динаміку децентралізації в Україні.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, місцева автономія.

Постановка проблеми. Питання децентралізації є комплексним і багатоаспектним. Децентралізація є одним з пріоритетних принципів організації та функціонування публічної влади. Крім цього, вона виступає стратегічно визначеним вектором сучасної державної політики; є однією зі складових майже усіх галузевих реформ. Питання децентралізації привертають увагу дослідників абсолютно різних наукових галузей. Однак, ні в теорії, ні на практиці не склалося єдиної уніфікованої (універсальної) концепції децентралізації та окремих її складових, типів, моделей. Як зазначають зарубіжні експерти з цієї проблематики, вибір форми та акцентів децентралізації є питанням визначення національної стратегії відносин організації публічної влади та управління на усіх рівнях територіального устрою. У сучасних умовах децентралізація виступає одним із факторів політичної безпеки, що сьогодні набуває більшої гостроти та дискусійності. У будь-якому разі, очевидними є пріоритетність і стратегічна значущість принципу децентралізації в державній політиці – як у міжнародному, так і в внутрідержавному вимірах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми децентралізації влади, ролі органів місцевого самоврядування в її проведенні присвячені праці українських вчених О. Бориславської, В. Попко, Х. Приходько та ін.

Мета статті – висвітлити проблемні питання місцевого самоврядування як суб'єкта децентралізації влади..

Виклад основного матеріалу. Управління місцевими справами може здійснюватися двома способами: призначуваними «зверху» чиновниками державного апарату, що функціонують на місцях (місцеве управління), чи то на основі самодіяльності населення державно-територіальних одиниць (місцеве самоврядування)[4, с. 127]. Проте, на нашу думку, необхідно складовою частиною демократичної системи управління суспільством вважається саме місцеве самоврядування, оскільки воно передбачає здійснення управління в місцевих територіальних утвореннях на основі самоорганізації та самодіяльності населення державно-територіальних одиниць (територіальних колективів). Ми вважаємо, що у межах демократичної системи управління вважається, що місцеві проблеми краще та ефективніше вирішувати не з центру за допомогою державних чиновників, які працюють на місцях, а шляхом підтримки та активізації самодіяльності територіальних колективів. Власне, цінність місцевого самоврядування полягає в тому, що це найбільш наближений до людини, а отже, й найкраще обізнаний з повсякденними проблемами життєдіяльності територіальних колективів, рівень публічної влади, а тому може найкраще забезпечити населення широким спектром громадських послуг (соціальних, побутових, торговельних, культурних, освітніх та інших) з урахуванням місцевих особливостей.

Сьогодні демократична держава намагається залучити громадськість до здійснення публічних функцій з метою оптимального задоволення різносторонніх потреб сучасної людини. Оскільки місцеве самоврядування є формою самоорганізації населення, функціонально та структурно воно є певною соціальною системою та тим організаційно-правовим механізмом, завдяки якому територіальні колективи безпосередньо і через сформовані ними органи здійснюють публічні функції з метою вирішення місцевих проблем.

Органи місцевого самоврядування визнано однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму у преамбулі Європейської Хартії Місцевого Самоврядування від 15.10.1985 р.Відповідно до цієї хартії, зміст місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві та реальній здатності територіальних спільнот громадян (територіальних колективів) та сформованих ними органів самостійно та під свою відповідальність вирішувати окрему частину публічних справ, діючи в межах конституції та законів відповідної держави[2].

Ми погоджуємося з позицією О. Богославської, яка зазначає, що місцеве самоврядування – одна із базових засад сучасної демократичної системи управління, вираження влади народу у специфічній формі і на відповідному рівні. Воно передбачає можливість самостійного вирішення питань місцевого значення в інтересах населення державно-територіальної одиниці на підставі закону. Водночас місцеве самоврядування – це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами – територіальними колективами і сформованими ними органами, має особливий об'єкт – питання місцевого значення, та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності – комунальної (муніципальної). На нашу думку, ці сутнісні ознаки характеризують особливу природу місцевого самоврядування та зумовлюють його специфічне місце у системі публічної влади держави [4, с. 128].

Х. Приходько вважає, що назрілою та вкрай необхідною є підвищена політична активність первинних суб'єктів влади – громадян і громад. Однак, сьогодні не можна сподіватись і на ефективність таких радикальних реформаторських форм як, наприклад, лібертарний муніципалізм, суть якого полягає у високому рівні ініціативності та автономності муніципальних утворень, які виступають альтернативою державності [10, с. 71]. Проте, на нашу думку, якщо концептуально і реально Україна визнає стратегію децентралізації публічної влади, однією з важливих умов її реалізації є взаємна відповідальність як репрезентативної влади на місцях і державної влади, так і територіальних громад. У цих умовах набуває особливої ролі інститут громадського контролю.

Відзначимо й те, що в ході імplementації на національному рівні деякі базові поняття і принципи децентралізації публічної влади не знаходять уніфікованого сприйняття при подальшій реалізації в сучасній конституційно-проектувальній діяльності. Зокрема, дещо

спотворена законодавча інтерпретація принципу субсидіарності в місцевому самоврядуванні не сприяє ефективності застосування його як базового принципу соціально значущого правового інструменту та дієвого політико-правового ресурсу реалізації динамічної сторони компетенційних відносин самоврядування (самоврядної влади).

Варто зазначити, що першочерговим завданням модернізації місцевого самоврядування на конституційному, законодавчому та статутному рівнях України є виведення на арену публічних відносин в оновленій ролі таких суб'єктів як місто, село і селище [10, с. 72]. На нашу думку, вкрай важливим є оновлення парадигми усіх спектрів відносин, як зовнішніх, так і внутрішніх, суб'єктами яких виступають відповідні територіальні громади і територіально-адміністративні одиниці.

Ключовим вектором наведених інституційно-правових перетворень у механізмах муніципальної влади, є принцип децентралізації влади, який покладений в аксіологічно-правову основу новітньої конституційно-проектуючої діяльності. Зокрема, в Проекті змін до Конституції України, внесеному на розгляд Верховної Ради України Президентом України П. О. Порошенком (реєстр. № 4178а від 26.06.2014 р.), як відзначається в Пояснювальній записці, переважна більшість запропонованих змін стосуються саме децентралізації публічної влади в Україні та посилення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування. Законопроектом запропоновано докорінно змінити засади організації та функціонування органів місцевого самоврядування шляхом закріплення його розуміння як права і спроможності жителів громад у межах Конституції і законів України самостійно вирішувати питання місцевого значення в інтересах місцевого населення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування [1].

Однак, у той же час, метою законопроекту в частині місцевого самоврядування відзначається реформування конституційно-правового статусу органів місцевого самоврядування, а не статусу первинних суб'єктів системи місцевого самоврядування – територіальних громад. Закладений в Проекті змін до Конституції принцип паритетності безпосередніх і представницьких форм реалізації права місцевого самоврядування, про що свідчить логіка його змісту, потребує адекватної подальшої інституціоналізації конституційно-правового статусу територіальної громади як спроможного та дієздатного суб'єкта місцевого самоврядування.

Органічним продовженням пропонованого Проекту змін до Конституції є Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. [3], метою якої задекларовано визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Вивчення змісту наведених документів черговий раз свідчить про те, що декларуючи на державному рівні курс децентралізації важливим фактором досягнення цієї мети є чітко визначений вибір типу децентралізації. Щодо цього цілком слушними є зауваження М. Корнієнка, який зазначає, що держава, якщо вона демократична, не може обійтися без децентралізації своє виконавчої влади. Вчений наводить основні форми децентралізації, відомих світовій практиці урядування та самоврядування – адміністративну та демократичну. Децентралізація демократична передбачає перенесення (деволюцію) частини державної виконавчої влади на рівень населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць (територіальних громад, общин, комун, муніципалітетів, територіальних колективів) і тих органів, які воно обирає (органів місцевого самоврядування). Децентралізація адміністративна передбачає створення на місцях спеціальних урядових органів (місцевих державних адміністрацій, префектур, урядових комісаріатів тощо), які становлять так звану урядову або виконавчу вертикаль. Особливої уваги заслуговує позиція вченого щодо критеріїв вибору державою того чи іншого типу децентралізації та, по-суті, прогнозування соціальних (в широкому сенсі) наслідків такого вибору [8, с. 146]. Крім цього, надзвичайну небезпеку становить проблема підміни понять, коли, говорячи про децентралізацію, чітко не

визначається її тип і тоді на прикладному (нормопроектному) рівні децентралізація набуває псевдо- або квазі- характеристик. Ми вважаємо, що в умовах подальшої інституціоналізації місцевого самоврядування, його територіальної, адміністративної та інших складових це питання виступає одним з ключових.

В одній з праць під «децентралізацією» розуміється процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів і організацій при одночасному звуженні прав і повноважень від відповідного центру з метою оптимізації та підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів [5, с. 6]. У деяких джерелах «децентралізація», по суті, зводиться до муніципальної реформи і визначається як система управління за якої частина функцій центральної влади переходить органам місцевого самоврядування [11, с. 6]. А в інших, – висловлюються діаметрально протилежна точка зору щодо інтерпретації сутності «децентралізації влади» як однієї з форм субсидіарності. За цією схемою верхні ланки отримують від нижніх обмежене коло функцій і діють, фактично, на одному з ними рівні [7, с. 125].

Висновки. Таким чином, на нашу думку, для подальшої реалізації антропологічної та праксеологічної сторін децентралізації, які вочевидь домінують в більшості наведених підходів, необхідно першочергово законодавчо визначити принципи та рівні територіального управління (територіального устрою) та регламентувати механізми дії та взаємодії складових адміністративної системи (адміністративного устрою) з метою, насамперед, відтворення та покращення мережі публічних послуг населенню.

Власне, першочерговість цих завдань визначається Концепцією місцевого самоврядування. Однак, питання полягає в балансі залучення громадських і адміністративних, місцевих і державних ресурсів у механізмах реалізації цієї концепції. Концепція про місцеве самоврядування містить конкретизуючі положення щодо принципу субсидіарності, що полягає в передачі повноважень державою органам місцевого самоврядування, що діють на тому рівні адміністративно-територіального устрою, на якому можливо і доцільно їх здійснювати з огляду на кадровий, фінансовий, інфраструктурний потенціал та ресурси, необхідні для реалізації повноважень на такому рівні.

Підсумовуючи, відзначимо, що визнання необхідності підвищення політичної та правової активності інститутів громадянського суспільства, зокрема територіальних громад, сприяння з боку, насамперед, державної влади їх залученню та безпосередньої участі в процесі вирішення питань місцевого, а як наслідок, і регіонального значення, диктується часом і світовим досвідом, політичною зрілістю українського суспільства та міжнародними зобов'язаннями України.

Джерела та література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування) : Проект Закону від 26 черв. 2014 № 4178а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513 (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.
2. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року, ратифікована Законом № 452/97-ВР від 15.07.97, з Додатковим протоколом до Хартії від 16.11.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.
3. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : схвалена розрядженням Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.
4. Бориславська О. Місцеве самоврядування як форма децентралізації та гарантія демократичного політичного режиму / О. Бориславська // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2011. – Вип. 52. – С. 127–133.

5. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування : навч. посіб. для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. – Київ : ПРООН/ МПВСР. – 2007. – 269 с.

6. Клименко О. Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування / О. Клименко // Юрид. вісн. України. – 2015. – № 16. – С. 5.

7. Когут Н. Д. Децентралізація влади: укріплення місцевого самоврядування / Н. Д. Когут // Держава і право. – 2015. – № 67. – С. 124–136.

8. Корнієнко Конституційно-правові основи місцевого самоврядування // Муніципальне право України / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. – Київ, 2006. – С. 146–148.

9. Попко В. В. Децентралізація влади – необхідна умова (індикатор розвитку) місцевого самоврядування / В. В. Попко // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 2. – С. 70–75.

10. Приходько Х. В. Децентралізація публічної влади та місцеве самоврядування: концептуально-правові питання / Х. В. Приходько // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 71–74.

11. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація : практ. посіб. / А. Ткачук ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». – Київ : ТОВ «Софія», 2012. – 120 с.

Visotska K., Hofman Y. Local self-government as the subject of decentralization of power. *In the article a local self-governance institute through the prism of democracy political, as well as decentralization dynamics in Ukraine are analyzed.*

Keywords: decentralization, local government, local autonomy.

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БАГАТОДІТНИХ СІМЕЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Н. І. Вознюк

У статті проведено порівняльний аналіз законодавства України та Польщі з метою виявлення можливих шляхів удосконалення національної системи соціального захисту багатодітних сімей.

Ключові слова: соціальний захист, сім'ї з дітьми, багатодітна сім'я, державна соціальна допомога, соціальні пільги.

У рамках євроінтеграційних процесів, які тривають в Україні, вивчення особливостей правового регулювання соціального захисту сімей з дітьми від несприятливих наслідків соціальних ризиків у країнах Європи не втрачають своєї актуальності.

Право на соціальне забезпечення гарантоване громадянам Польщі статтею 67 Конституції Республіки Польща. Відповідно до статті 71 Конституції право на особливу допомогу з боку держави мають сім'ї, що знаходяться у важких матеріальних та соціальних умовах, особливо багатодітні та неповні сім'ї. Також особлива підтримка в обсязі, визначеному законом, гарантована матерям як до, так і після народження дитини [1].

Аналіз нормативно-правових актів республіки Польща показує, що соціальні допомоги є важливою складовою системи соціального захисту сімей з дітьми у цій державі. У Польщі порядок та умови забезпечення основними видами соціальних допомог визначено Законами «Про соціальну допомогу» (Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej) [2] та «Про забезпечення сімей» (Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych) [3].

У 2016 році в Польщі відповідно до Закону «Про державну допомогу у вихованні дітей» (Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci) введено програму підтримки сімей з дітьми «Сім'я 500+», яка передбачає виплати у сумі 500 злотих на другу та

кожну наступну дитину. У статті 5 цього нормативного акту передбачено, що право на таку допомогу можуть мати також сім'ї з однією дитиною, якщо дохід на одного члена сім'ї не перевищує встановленого цим Законом розміру [4].

У Польщі забезпечуються пільгові умови доступу до товарів, послуг та інших видів діяльності для сімей, у яких виховується троє і більше дітей, на підставі картки, що видається безкоштовно кожному члену багатодітної сім'ї. Право на додаткову систему знижок та пільг закріплено у Законі «Про карту багатодітної сім'ї» (Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Kartcie Dużej Rodziny) [5]. Знижки та пільги можуть надаватись як державними, так і приватними підприємствами.

Громадянам України право на соціальний захист гарантовано у ст. 46 Конституції України [6]. Щоправда, у цій статті сім'ї з дітьми не виділено як суб'єктів, що мають право на особливу підтримку з боку держави у разі настання соціальних ризиків. Основним нормативно-правовим актом, що регулює соціальну підтримку багатодітних сімей є Закон України «Про охорону дитинства» [7]. У статті 13 цього нормативно-правового акту встановлено пільги на житлово-комунальні та транспортні послуги, а також медико-реабілітаційні та соціально-побутові пільги для багатодітних сімей та дітей з багатодітних сімей.

Основним видом матеріальної підтримки таких сімей в Україні залишається державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, порядок та основні умови забезпечення якою визначено Законом України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 № 1768-III [8]. Розмір цієї державної соціальної допомоги залежить від кількості дітей в сім'ї. Законом передбачено збільшення рівня забезпечення на кожну дитину при визначенні розміру допомоги та збільшення розміру обчисленої допомоги на кожну дитину віком до 13 років на 250 гривень, на кожну дитину віком від 13 до 18 років – на 500 гривень.

В Україні та Польщі значна увага приділяється соціальному захисту багатодітних сімей. Основними елементами системи соціального захисту таких сімей є державні соціальні допомоги, пільги та послуги. В Україні протягом останніх років в рамках реформування системи соціального захисту відбувається скорочення соціальних програм щодо дітей. Таку негативну тенденцію реформування соціальної сфери було визначено під час парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист», що відбулись 12 жовтня 2016 року [9]. У таких умовах особливу увагу слід приділяти проблемам соціальної підтримки багатодітних сімей. Зокрема, вважаємо за доцільне, відновити диференційований підхід при призначенні державної допомоги при народженні дитини, внести зміни у нормативно-правові акти щодо збільшення розміру державної допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми, посилити контроль за дотриманням принципу адресності при забезпеченні цієї допомоги.

Джерела та література:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
2. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20040640593>
3. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20032282255>]
4. Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160000195>
5. Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Kartcie Dużej Rodziny. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20140001863>
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

8. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 № 1768-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 26. – Ст. – 1078.

9. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komsport.rada.gov.ua/uploads/documents/30844.doc>

Voznyuk N. I. On question of social protection of large families accordance with laws of Poland and Ukraine. *The article focused on the comparison of the legislation of Ukraine and Poland in order to identify possible ways to improve the national system of social protection of large families.*

Keywords: *social security, family with children, large family, state social assistance, social privileges.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НЕМІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

А. М. Гороть

Питання про захист прав людини під час міжнародних і не міжнародних конфліктів можуть виникнути в разі масових, грубих і систематичних порушень основних прав людини, тому в міжнародному праві існує цілий ряд норм імперативного характеру, які зобов'язують суб'єктів дотримуватися їх.

Ключові слова: *гуманітарний стандарт, міжнародне гуманітарне право, права людини.*

Статутом ООН, покладено початок універсального закріплення принципу поваги прав людини та основних свобод, крім того в міжнародному праві на універсальному, так і на регіональному рівні, створено цілу низку механізмів захисту прав людини. Незважаючи на це, міжнародне співтовариство неодноразово ставало свідком масових грубих порушень прав людини. Проведення переговорів, офіційні звернення та інші заходи несилового характеру досить часто не давали бажаного результату, а Рада Безпеки ООН залишалась бездіяльною, і в світі час від часу спалахують збройні конфлікти. Слід зазначити, що здебільшого вони мають локальний характер.

Крім того в сучасному світі більшість конфліктів має неміжнародний характер і не дивлячись на ряд норм міжнародного гуманітарного права, їх кількість, та пов'язаних з ними масових грубих прав людини на сучасному етапі не зменшується. Міжнародна спільнота досить часто отримує повідомлення органів міжнародних організацій про грубі, масові та систематичні порушення прав людини у різних регіонах світу. Тому однією з найбільш актуальних проблем сучасного міжнародного права є проблема розробки механізмів запобігання масових грубих порушень прав людини та адекватного реагування ситуації, пов'язані з такими порушеннями. Для України, яка на сучасному етапі активно інтегрується в євроатлантичну та світову системи колективної безпеки, беручи активну участь зокрема в операціях з підтримання миру, вивчення цієї проблематики є також важливим оскільки наша країна може розглядатись потенційним учасником операцій із здійснення гуманітарної інтервенції.

Питання про захист прав людини під час міжнародних і неміжнародних конфліктів може поставати у випадку масового, грубого та систематичного порушення основоположних прав людини, які належать до мінімального гуманітарного стандарту. Грубим може вважатись порушення лише певної категорії прав людини, зокрема тих, що є основоположними для забезпечення її існування. Масовий характер передбачає наявність значної кількості порушень, а систематичність – їх повторюваність або тривалість протягом певного періоду часу. Такі порушення можуть бути результатом дій, бездіяльності держави або ж наслідком краху

державних структур, а також здійснюватись як в мирний час, так і під час збройного конфлікту [1, с 192].

Оскільки, норми міжнародного права прав людини, які за своїм характером відносяться до імперативних норм міжнародного права *ius cogens*, не належать до виключної внутрішньої компетенції держав і не перебувають у "сфері захисту" державного суверенітету. Тобто суверенітет держави обмежується обов'язком дотримання мінімального гуманітарного стандарту. Держави зобов'язанні виконувати їх без будь яких посилань на національне законодавство, чи неможливість виконання таких норм. Розвиток міжнародного права прав людини та міжнародного права прав людини в післявоєнні роки значною мірою зумовили звуження сфери виключної внутрішньої компетенції держав у сфері основних прав та свобод людини

Під мінімальним гуманітарним стандартом розуміють сукупність імперативних норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які мають характер *erga omnes*, спрямовані на забезпечення основоположних невідчужуваних прав людини, та є обов'язковими для всіх держав[2, с. 170]. Аналіз основних міжнародно-правових актів у галузі міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та основних доктринальних підходів дає підстави зарахувати до мінімального гуманітарного стандарту щонайменше наступні елементи: 1) право на життя; 2) право на фізичну недоторканість, в тому числі заборону тортур; 3) заборону геноциду; 4) заборону рабства; 5) заборону дискримінації та переслідувань за ознакою раси (в тому числі апартеїд як найгрубшу форму расової дискримінації), релігії, мови, культури, національності, статі, політичних переконань чи з інших загальноновизнаних міжнародним правом мотивів; 6) заборону депортацій. Дотримання норм, цих норм є обов'язковим для усіх членів міжнародного співтовариства незалежно від договірних зобов'язань. До того ж усі держави є зацікавленими та мають правовий інтерес у їх забезпеченні. Тому що, їх невиконання тягне за собою міжнародно-правову відповідальність для держави.

Крім того сучасна практика Ради Безпеки свідчить про зміну концепції міжнародного миру, який пов'язується не лише з відсутністю збройних конфліктів між державами, але й та дотриманням певних соціальних цінностей і зокрема основних прав людини [3. с, 263]. Таким чином Рада Безпеки суттєво розширила її нормативний зміст та підтвердила свою готовність кваліфікувати масові порушення прав людини як загрозу міжнародному миру, незалежно від їх міжнародних наслідків, а також реагувати на них шляхом здійснення збройних примусових заходів. Слід зазначити, що застосовувати примусові заходи у міжнародному праві, пов'язаних із застосуванням збройних сил, тобто здійснення гуманітарної інтервенції у відповідь на грубі масові порушення прав людини які становлять загрозу міжнародному миру, може мати місце лише у крайньому випадку і її слід розглядати як крайній засіб.

Саме тому, держави зобов'язанні дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов'язань в галузі прав людини як під час збройних конфліктів, так і в мирний час.

Джерела та література:

1. Репецький В. Співвідношення гуманітарного права і права прав людини як стандарт гуманізації сучасного міжнародного права // *Международное право после 11 сентября 2001 года: Сб. науч.статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, М. Е. Черкеса. – Одеса: Фенікс, 2004. – С. 191-197.*
2. Мотиль В. І. Поняття гуманітарної інтервенції // *Вісник ЛНУ імені Івана Франка, серія: міжнародні відносини. – 2003. – № 12. – С. 169-176.*
3. Буткевич В.Г. *Право міжнародної безпеки // Міжнародне право: основні галузі: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – С. 259-291.*

Horot A. M. Human rights protection during non-international armed conflict. *The question of the protection of human rights during international and neminatha conflicts can arise in the case of massive, gross and systematic violations of fundamental human rights that's why in*

international law there are a number of norms of peremptory character, which oblige the entities to strictly comply with them.

Keywords: *humanitarian standards, international humanitarian law and human rights.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ – ОДНЕ ІЗ ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

А. П. Гусак

В тезах акцентується увага на те, що питання попередження злочинності в державі є вкрай значуще та ключове в багатьох аспектах кримінального права. Автор вказує, що права людини є серйозною політичною ідеєю, що має великий вплив на політичну практику сьогодення. Відзначається, що попередження злочинності, також є предметом політичної діяльності та політичних теорій. Тому одним з основних напрямків реформування кримінального права України на сучасному етапі має бути попередження злочинності як окремої галузі права.

Ключові слова: *попередження злочинності, права людини, кримінальне право, норми кримінального права.*

Визначення пріоритетів у кримінальному праві та сфері попередження злочинності в державі питання вкрай значуще. Воно є ключовою проблемою в багатьох аспектах кримінального права: від визначення порядку глав чи розділів Особливої частини Кримінального кодексу до пріоритетності того чи іншого виду покарання у випадку альтернативних санкцій. Е. Ашворт зазначає, «кримінальне право існує у межах трьох альтернатив: свобода та контроль; розплата та примирення; необмеженість завдань та обмеженість ресурсів» [5, с. 10].

90-ті роки ХХ століття в Україні, разом з роками суспільних змін та економічної кризи, стали етапом різкого зростання злочинності [4, с. 23-27]. Можна відзначити, що стрімке зростання злочинності штовхнуло до ситуації, коли перед системою кримінальної юстиції постала проблема невідповідності власних можливостей та ресурсів рівневі та якісним характеристикам злочинності.

Непомірні очікування щодо ролі держави, з однієї сторони, та нерідко повна неспроможність останньої розв'язати питання, що виникли у новому суспільстві, — з іншого, привели до критичного перемину суспільної свідомості (зневіри у демократичних формах правління та цінностях).

Права людини є серйозною політичною ідеєю, що має великий вплив на політичну практику сьогодення. Попередження злочинності також є предметом політичної діяльності та політичних теорій.

Ідея про права людини — ідея про можливості людини вчиняти ті чи інші дії, використовувати чи інші ресурси нарівні з іншими. Така можливість має неодмінно протиставлятися дії публічної влади на людину, яка є носієм права. Саме у антидезвладі постає право, право людини постає у протиставлення державній владі. [2; 3].

Право людини не може бути абсолютним, хоча з практичних причин воно фіксується у законодавчих текстах у найбільш широкий спосіб. Право людини обмежується таким же широким формулюванням прав інших людей. Це погляд класичного лібералізму, сформульований у праці Дж. Ст. Мілля «Про свободу» [7]. Іншою цінністю обмеження людських прав демонструє позитивна та практична юриспруденція. Згідно з нею право обмежується загальною обов'язковою нормою поведінки.

Дотримання прав людини є важливим аспектом попередження злочинності. Права людини — це виражені у загальній формі уявлення про справедливість, більшою або меншою

мірою схвалені певною соціальною спільнотою. За висловом Г. Кельзена це філософія справедливості у праві [6, с. 5].

Права потерпілого від злочину вже досить давно визнані на міжнародному рівні значущою складовою частиною загальною масиву прав людини. Про це свідчить ухвалена у 1985 році Генеральною Асамблеєю ООН Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою. Про підвищену увагу як урядів, так і громадськості країн Європи до цього компонента системи захисту прав людини свідчить Європейська конвенція з відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, яка була ухвалена в 1983 році у рамках Ради Європи. Тому дуже важливо звернути увагу на певні аспекти застосування кримінального права України, що стосується забезпечення цих прав.

Одним із найважливіших соціальних завдань кримінального права є попередження злочинної поведінки. Головною функцією норм кримінального права є охоронна функція (охорона суспільно значущих суспільних відносин від злочинних посягань). Щоб забезпечити виконання цієї функції, кримінальне право має певним чином впливати на поведінку людей та організацій та регулювати її. Це передбачає застосування кримінального права судом до окремих життєвих ситуацій.

Зрозуміло, що у межах цього процесу постає низка складнощів та проблем. Складність породжується тим, що процес застосування кримінального права до окремих випадків його порушення, є процесом економічним (система кримінальної юстиції, і суд зокрема, мають обмежені ресурси для застосування передбачених законом заходів).

Однак, успішне застосування кримінального права у суспільстві можливе тільки за умови врахування забезпечення прав інтересів потерпілого від злочину. Забезпечення таких прав одночасно сприятиме зміцненню ролі суду у справі захисту прав людини.

Тому одним з основних напрямів реформування кримінального права України на сучасному етапі повинно бути посилення ролі цієї галузі права як засобу вирішення приватних конфліктів [1, с. 66-67]. Система заходів у цьому напрямку загалом має включати підвищення ролі потерпілого на всіх етапах застосування норм кримінального права як на етапі визнання певних діянь злочинними, так і на етапі застосування кримінального покарання чи звільнення від нього.

Джерела та література:

1. Головкин Л. В. Принципы неотвратимости ответственности и публичности в современном российском уголовном праве и процессе // Государство и право. - 1999. - № 3.
2. Дворкин Р. Серьезный взгляд на права. - К.: Основы, 2000. - 519 с.
3. Дженіс М. Кей Р. Бредлі Е. Європейське право в галузі прав людини. - К.: АртЕк, 1997. - 584 с.
4. Преступность в Украине // Бюлетень законодавства та юридичної практики України. - 1994. - № 2. - 156 с.
5. Ashworth A. Principles of Criminal Law. - Oxford: Clarendon Press, 1994. - 434 pp.
6. Hanbury G., Yardley D.C.M. English Courts of Law. - Oxford: Oxford University Press, 1979. - 162 pp.
7. Mill J. S. On Liberty. - London: Pantheon Books, 2000. - 215 pp.

Husak A. P. Protection of human rights – one of the primary tasks of our state in the field of crime prevention. *The thesis focuses on the fact that the issue of crime prevention in the country is extremely significant and crucial in many aspects of criminal law. The author points out that protection of human rights is a major political idea that has great influence on the political practice today. It is noted that crime prevention is also a matter of politics and political theory. Therefore, one of the main directions of reforming the criminal law of Ukraine at the present stage should be crime prevention as independent area of law.*

Keywords: *crime prevention, human rights, criminal law, criminal standards.*

ІНСТИТУТ ПРАВА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯНИНА У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

О. П. Гусак

У статті розглядаються історичні аспекти проблеми забезпечення прав і свобод громадян у Стародавній Греції засобами інституту права. Дається загальна інтерпретація інституту права як юридичної категорії. Вказується на правові аспекти спартанської держави, в основу яких покладено Лікургові закони. Акцентується увага забезпечення прав і свобод громадян у Стародавній Греції на рівні правового регулювання суспільних процесів народними зборами, аристократією, громадянського суспільства.

Ключові слова: *інститут права, забезпечення прав і свобод громадян, Лікургові закони, аристократія, демократія.*

У забезпеченні прав та свобод громадян особливу роль відіграють інститути, які реалізують цілеспрямовану регулюючу функцію. Одним із таких інститутів є інститут права, який виступає суб'єктом забезпечення прав та свобод громадян. Він дає можливість регулювати поведінку людини у правовому полі.

За інтерпретацією юридичних джерел інститут права - це відокремлена система юридичних норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин, які в сукупності суттєвих і самостійних норм права утворюють окремий інститут права у межах галузі права.

Залежно від підстав правові інститути поділяються: за галузями права - на державні, кримінальні, цивільні і т. д.; залежно від ролі, яку вони виконують - предметні та функціональні; залежно від відносин, що вони регулюють - матеріальні та процесуальні [5]. Правовий інститут в юридичній єдності правових норм проявляється в загальних положеннях, правових принципах, поняттях, регульованих відносинах.

Кожна суспільна формація передбачає правове врегулювання відносин, які визначають поведінкову взаємодію членів суспільства. Для нас цікавим і корисним є юридичне регулювання суспільних процесів у спартанській системі права.

Інститут права у спартанському суспільстві включав норми права архаїчного характеру, які визначали весь соціокультурний уклад суспільного життя. Він мав потужний вплив на суспільні традиції Спарти. Інститут права як засіб забезпечення прав і свобод громадянина проявляється у тому, що за своїм змістом усі закони були спрямовані на встановлення норм і правил поведінки та забезпечення механізмів їх реалізації.

Складовою спартанського законодавства вважають Лікургові закони (ретри), які регулювали не стільки кровно-родинну організацію спартанського суспільства, скільки територіальну. Соціальні норми поведінки при цьому набували все більш суспільного значення і зміщувалися з провідної ролі старих сімей до соціального впливу аристократії [4].

Інститут права включав народні збори (апелли), які з органу підпорядкованого герусії і царям, перетворилися в орган влади. Це привело до консолідації громадянського суспільства і стало фундаментом для перетворення його повноправних громадян у військову еліту, яка знаходилась поза межами будь-якої виробничої діяльності [7, с.53]. Особлива роль у Спарті відводилась аристократичній формі, за якої в органи правління потрапляли з покоління у покоління представники одних і тих самих знатних сімей незалежно від родової філії [7, с.54]. Інститут права включав три збалансовані форми державного управління: монархію, аристократію і демократію [4].

Такі правові норми надали своїм громадянам максимум вільного часу, позбавивши їх необхідності «у поті чола свого» добувати «свій хліб насущний», звільнивши від занять торгівлею і ремеслом, піддали їх життя детальній регламентації, заповнили його великою кількістю точних правил і заборон. Соціальний аспект нормативних актів сприяв строгій та повній регламентованості (аж до дрібниць) життєдіяльності громадянина: щоденний раціон, фасон його зачіски, бороди і вусів. Законопослушність і дисципліна були так міцно «вбиті» у

голови спартанців, що вони сприймали втручання закону і його представників у самі інтимні і сокровенні сфери їх приватного життя як щось природне і розумне» [1].

Забезпечення прав і свобод громадянина інститутом права в Спарті проявлялось у встановленні законів громадського та приватного життя, визначенні їхньої поведінки, встановленні санкції за її порушення, формуючи законопослушну особистість та переконання у правильності дій держави.

Правове регулювання характеризувалось впливом на формування поведінки громадян навіть у сфері інтимного життя. Так, наприклад, за законами Спарти чоловіків і жінок попереджали про те, що при вступі у шлюб необхідно переконатись у здоров'ї того, з ким пов'язуєш своє життя. Чоловіків стимулювали пропонувати своїх дружин у користування видатним чоловікам з метою примноження кількості красивих дітей; чоловікам, ослабленим віком або хворобами, рекомендувалось запрошувати молодих людей на допомогу для народження сильного потомства...[4].

Забезпечення прав і свобод громадянина інститутом права у Спарті проявлялось і в тотальному виконанні суспільством виховного обов'язку, який трансформував державу в єдиний виховний механізм. Аристотель писав: "Так як держава визначає єдину мету виховання, то зрозуміло, що для всіх потрібно єдине й однакове виховання, а турбота про це виховання має бути загальною, а не приватною справою..." [2]. Так, якщо дорослим не давали інших наказів, вони доглядали за дітьми, які знаходились у загонах, учили їх чомусь корисному та самі навчались чомусь у старших – так описує спосіб життя дорослих спартіатів Плутарх [8]. Законодавча система характеризувалася загальним планом виховання молодого покоління старшим. Вона залишалася без змін майже до часів македонського завоювання. Досконалість правової системи Спарти засвідчувалася тим, що незважаючи на пізніший занепад держави, виховна система продовжувала залишатись у дії до II ст. до н. е. [6].

Сказане дає підстави зробити висновок, що спартанський інститут права потрібно розглядати як системовизначальний у забезпеченні прав і свобод громадянина. Закон був механізмом, що визначив структуру та обов'язки громадян щодо їх прав і свобод. Окрім того, через органи державної влади закон втручався у всі сфери приватного життя, формуючи таким чином поведінку громадянина [3].

Джерела та література:

1. Андреев Ю. Цена свободы и гармонии: несколько штрихов к портрету греческой цивилизации. [Электронный ресурс] / Ю. Андреев – СПб.: Алтейа, 1998. С.144-147. Режим доступа: Andreev_JU.V._Cena_svobody_i_garmonii._Neskolko_shtrikhov_k_portretu_grecheskoi_civilizacii_SPb_Aleteija__1998.pdf
2. Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 4 / Аристотель ; ред. и авт. вступ. ст. А. И. Доватур, Ф. Х. Кессиди ; пер. с древнегр. И. В. Брагинской, М. Л. Гаспарова, С. А. Шевелева, Г. А. Миллер ; АН СССР. Ин-т философии. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
3. Гусак П. М. Історія виховання у стародавній Греції: соціокультурний контекст : навч. посіб. для вищих пед. навч. закладів / П.М.Гусак, Л.Є Гусак, Л.А. Мартіросян. – Луцьк ; Вежа-Друк, 2016. – 200с.
4. Дюрант В. Жизнь Греции. [Электронный ресурс] / В. Дюрант Москва: Крон-Пресс, 1997. – 705 с. – Режим доступа: с. http://www.sno.pro1.ru/lib/durant_zhizn_grezii/8.htm
5. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навчальний посібник. - 3-те вид., змін, й доп.- Тернопіль: Карт-бланш, 2002.- 247с.
6. Монро П. История педагогики : [в 2 ч.] Ч. 1 : Древность и Средние века / П. Монро ; под ред. Н. Д. Виноградова ; пер. с англ. М. В. Райх. – М. : Гос. изд-во, 1923. – С. 60.
7. Печатнова Л.. Г. История Спарты (период архаики и классики) СПб. : Гуманитарная Академия, 2001. С. 53.
8. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Ликург и Нума Помпилий / Плутарх ; пер. В. Алексеева // Плутарх. Избранные жизнеописания : в 2 т. Т. 1 / сост. М. Томашевская. – М. : Правда, 1987. – С. 107.

Gusak O. Institute of Law as a means of promotion rights and freedoms in Ancient Greece. *The article deals with the historical aspects of the problem of promotion the human rights and freedoms in Ancient Greece by means of institute of law. The general interpretation of the institute of law is presented in the article. The author analyses Lcargo laws as the basis of legal aspects of Spartan state. A special attention is paid to the promotion of human rights and freedoms in Ancient Greece by the actions of people assembly, aristocracy and civil society.*

Keywords: *institute of law, promotion of human rights and freedoms, Lcargo laws, aristocracy, democracy.*

МОНІТОРИНГ ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТІВ ЯКОСТІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

О. М. Дуфенюк, А. І. Кунтій

У тезах доповіді проведено моніторинг дотримання стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги на стадії досудового розслідування, проаналізовані форми її здійснення та вказано на недоліки її надання.

Ключові слова: *безоплатна вторинна правова допомога, захист, моніторинг.*

Не зважаючи на активну інформаційну роботу Координаційного центру з надання правової допомоги, у ході якої висвітлюються позитивна динаміка розвитку інфраструктури, статистичні дані, передовий досвід фахівців-адвокатів центрів надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – БВПД) у кримінальних провадженнях, міжнародна співпраця, фінансування, залишається відкритим питання щодо якості надання цієї категорії послуг у нашій державі. Відсутність достатньої уваги до цих питань має негативне відображення у практиці кримінального судочинства, підтвердженням чого є рішення Європейського суду з прав людини проти України щодо порушення вимог Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у частині права на справедливий суд, призначення захисника та забезпечення людей безоплатною правовою допомогою («Бортник проти України» № 39528/04 від 27 січня 2011 р., «Нечипорук та Йонкало проти України» № 42310/04 від 21 квітня 2011 р., «Балицький проти України» № 12793/03 від 3 листопада 2011 р. та інші рішення) [1, с. 200]. Водночас, важливо зауважити, що забезпечення безоплатної правової допомоги за оцінками закордонних аналітиків вважається «ахіллесовою п'ятою» багатьох країн Європейського Союзу [2, с. 65]. З огляду на це, розглянемо більш докладно зміст і форму моніторингу дотримання стандартів якості надання БВПД на стадії досудового розслідування як одного із основних інструментів гарантування належного виконання державою своїх зобов'язань.

Поняття «моніторинг» передбачає комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль (стеження) за станом та тенденціями розвитку природних, техногенних та суспільних процесів, проведення подальшого аналізу, оцінки та порівняння отриманих результатів для виявлення певних закономірностей, тенденцій, фактичного стану та динаміки їх змін і формулювання на цій висновків щодо ефективності функціонування системи, необхідності впровадження реформ, усунення недоліків та пошуку шляхів оптимізації. Очевидно, що коли йдеться про сферу надання БВПД, такий моніторинг повинен бути чітко регламентований.

З метою забезпечення своєчасного та якісного надання у необхідному обсязі БВПД у кримінальному процесі, ефективного використання коштів державного бюджету, виділених на оплату діяльності адвокатів центрів БВПД, методичної підтримки та підвищення професійного рівня цих захисників наказом Мін'юсту України від 25.02.2014 № 386/5 були затверджені Стандарти якості надання БВПД (далі – Стандарти) у кримінальному процесі [3]. Відповідно до

цього наказу оцінювання якості надання адвокатами БВПД у кримінальному процесі здійснюється відповідно до цих Стандартів комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів, за поданням відповідних центрів з надання БВПД у встановленому порядку. Моніторинг якості надання адвокатами БВПД у кримінальному процесі здійснюється відповідно до цих Стандартів Координаційним центром з надання правової допомоги та центрами за формами моніторингу згідно з додатками 4–9 до цих Стандартів, які подаються адвокатами до центрів разом з актами наданих послуг. Додаток 5 Стандартів передбачає форму моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання БВПД на стадії досудового розслідування. Це перелік 37 питань, щодо яких повинна бути отримана відповідь «так», «ні» або «не застосовується». Усі питання можна розділи на два види:

1) питання, які мають мати вказівку на точну дату та час (години і хвилини) вжиття/невжиття заходу, подання скарги, ініціювання певних процесуальних дій (наприклад, чи відбулось конфіденційне побачення захисника з клієнтом; у разі неможливості реалізувати право на конфіденційне побачення: чи подана захисником скарга; чи зроблено запис у протоколі відповідної процесуальної дії; чи поінформував захисник про наявність інших захисників (у разі їх наявності) Центр; чи оскаржував захисник рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, які мають бути вчинені у визначені Кримінальним процесуальним кодексом України строки; скільки разів захисник відвідував клієнта у слідчому ізоляторі тощо);

2) питання, щодо яких важливе тільки підтвердження/спростування факту вжиття/невжиття заходу, подання скарги, ініціювання певних процесуальних дій (наприклад, чи ознайомився захисник з матеріалами кримінального провадження; чи були роз'яснені захисником клієнту його права; чи складений протокол першого побачення з клієнтом; чи мав місце факт відмови клієнта від захисника, призначеного Центром; чи була заява клієнта про відмову від захисника оформлена після конфіденційного побачення; чи скаржився клієнт на застосування насильства до нього; чи збирав захисник докази, що спростовують підозру чи пом'якшують/виключають кримінальну відповідальність; чи ознайомився захисник з матеріалами досудового розслідування після завершення досудового розслідування та ін.).

На відміну від моніторингової діяльності на стадії досудового розслідування, моніторинг дотримання адвокатами стандартів якості надання БВПД під час судового провадження у судах першої та апеляційної інстанції проводиться начальником відділу забезпечення якості правової допомоги відповідного регіонального центру з надання БВПД або особою, яка виконує його обов'язки у кримінальному процесі шляхом особистого спостереження за роботою адвоката в суді; проведення бесід з клієнтами, результати яких фіксуються у відповідних формах моніторингу, передбачених наказом Мініюсту України від 06.04.2015 № 136 «Питання організації моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі» [4]. Відповідно до вимог цього наказу узагальнена інформація щодо проведеного моніторингу надсилається регіональним центром до відділу забезпечення якості правової допомоги та підвищення кваліфікації адвокатів Координаційного центру з надання правової допомоги електронною поштою шокварталу до 10 числа. Ще одним елементом моніторингу є запровадження у 2015 р. анонімних анкетувань клієнтів, що дає змогу об'єктивно оцінити рівень якості надання послуг та виявити проблеми функціонування системи в цілому.

Для підтвердження належної якості та водночас захисту адвоката від необґрунтованих претензій щодо неякісної його роботи, за словами фахівців, можна оцінити адвокатське досьє: «... у спірних ситуаціях, саме на підставі матеріалів досьє необхідно робити висновки щодо добросовісності адвоката, факту, обсягу та, зрештою, якості наданої правової допомоги» [5, с. 7]. Хоча тут виникає суперечність, яка полягає в тому, що матеріали адвокатського досьє становлять адвокатську таємницю, а ця обставина мала б не дозволяти отримання доступу до цієї інформації інших осіб.

Отже, підсумовуючи, можемо визначити, що моніторинг якості БВПД може відбуватись у різних формах: поданні письмових звітів; особистому спостереженні за роботою адвоката; відкритих бесідах та анонімному анкетуванні споживачів послуг центрів БВПД; аналізі якості документального супроводу роботи адвоката на стадії досудового розслідування

(адвокатського досьє, підготовлених скарг, клопотань тощо). Публічне оголошення результатів проведеного моніторингової діяльності у сфері дотримання адвокатами стандартів якості надання БВПД на стадії досудового розслідування є суттєвим елементом функціонування системи БВПД, оскільки дає змогу громадськості сформулювати певний рівень довіри до цього інституту. Оприлюднення даних, до прикладу, про те, що при кількості працюючих в системі БВПД 7% від загальної кількості усіх адвокатів України кількість виправдувальних вироків у справах адвокатів БВПД до загальної кількості виправдувальних вироків в Україні становить 43 % [6, с. 8], є беззаперечним підтвердженням того, що в Україні система БВПД ефективно діє, хоча й існують проблеми, які потребують вирішення. До прикладу, недостатньо врегульована сьогодні діяльність Комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги, оскільки не визначені вимоги до звернення до неї, не встановлені підстави для застосування процедури оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БВПД, а порівняльний аналіз дисциплінарного провадження та провадження з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БВПД спонукає до висновку, що компетенція цієї комісії та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури перекриваються [7, с. 56]. З адвокатами, які не дотримуються стандартів якості центри БВПД повинні припинити співпрацю.

Джерела та література:

1. Яновська О. Г. Європейські стандарти надання безоплатної правової допомоги в кримінальному судочинстві: проблеми реалізації в Україні / О.Г. Яновська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету – 2013. – № 6–1. – Том 2. – С. 199–202.
2. Кейп Е. Наморадзе З. Ефективний захист у кримінальному процесі в країнах Східної Європи. Болгарія. Грузія. Литва. Молдова. Україна / Е. Кейп, З. Наморадзе; за ред. О. Павліченко. – Молдова: Soros Foundation. – 516 с.
3. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: наказ Міністерства юстиції України від 25.02.2014 № 386/5 (станом на 27.10.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/.../rez-78.doc.
4. Питання організації моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: наказ Міністерства юстиції України від 06.04.2015 № 136 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=09KA1B5E7D>
5. Ведення адвокатського досьє: методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою. – К.: ВБО «Українська фундація правової допомоги», Координаційний центр з надання правової допомоги, 2015. – 32 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ulaf.org.ua/wp-content/.../07/MP_advocatske_dosie_-3.pdf.
6. Безоплатна правова допомога в Україні: інформаційний дайджест. – 2015. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legalaid.gov.ua/images/Materials/Digest_Legal_Aid/Digest_6.pdf.
7. Безоплатна правова допомога в Україні: інформаційний дайджест. – 2016. – № 13 (2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalaid.gov.ua/images/docs/digest_LAU_13.pdf.

Dufeniuk O. M., Kuntiy A. I. Monitoring of quality standards for the provision of secondary legal aid under preliminary investigation. These reports monitored quality standards to provide secondary legal aid under preliminary investigation, analyzed the forms of its implementation and given the shortcomings of its provision.

Keywords: free secondary legal aid, protection, monitoring.

ЗАХИСТ ПРАВ ПРИВАТНИХ ОСІБ У ВИРІШЕННІ СУПЕРЕЧОК СОТ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

А. В. Духневич

У статті автор досліджує проблему участі приватних осіб у вирішенні суперечок СОТ у сфері сільського господарства та пропонує її вирішення шляхом створення комплексної процедури та правил подання приватними (фізичними та юридичними особами) заяв на предмет доцільності ініціювання Україною суперечок в рамках СОТ.

Ключові слова: сільське господарство, суперечки, фізичні та юридичні особи, СОТ.

Набуття Україною повноправного членства у СОТ і приєднання до Угоди про сільське господарство та інших багатосторонніх угод цієї міжнародної організації сприймається дослідниками як надійний захист інтересів підприємств-експортерів на ринках держав-членів Організації, тому існуванні такої інституціо-функціональної системи міжнародної торгівлі зацікавлені як уряди розвинутих держав, так і тих, що розвиваються, проводять політику ринкової орієнтації, відкривають власники ринки.

В сучасних умовах між державами-учасницями СОТ усе частіше виникають непорозуміння, неадекватні дії на ринку сільгосптоварів, що призводить до суперечок, які повинні вирішуватися відповідно до вимог Угоди про заснування Світової організації торгівлі та інших, а також «Домовленості про правила та процедури, які регулюють вирішення спорів» [1], що є Доповненням до Угоди про заснування СОТ.

У сфері врегулювання суперечок у рамках СОТ, у тому числі й за участі України, постала проблема правового статусу приватних осіб і забезпечення їх доступу до механізму врегулювання суперечок СОТ. Водночас актуальними для України залишається питання щодо участі у вирішенні торговельних суперечок безпосередньо суб'єктів аграрного бізнесу, які експортують, імпортують сільськогосподарську продукцію. Ця проблема пов'язується з тим, що на сьогодні сільгосптоваровиробники (експортери сільгосппродукції) не визнаються учасниками СОТ й у зв'язку з цим не можуть брати участі у вирішенні суперечок, тому вважаємо за доцільне поставити питання стосовно участі сільгоспвиробників у процедурі вирішення суперечок СОТ у якості третіх осіб.

Погоджуємось із позицією Т. Н. Срінівасана, що проблема правового статусу приватних осіб особливо стосується всієї СОТ, оскільки вона є організацією, що заснована міжнародною угодою між урядами країн, які її складають. Це також стосується конституційних положень кожного члена стосовно міжнародних угод, підписаних його урядом і відповідно ратифікованих органом: чи стають вони автоматично частиною внутрішнього законодавства або потребують набуття внутрішньодержавного статусу через створення певного законодавства, що містить цю угоду [2].

В Україні, як і в інших державах-членах СОТ у разі порушення правил міжнародної торгової системи найбільше страждають інтереси саме приватних осіб, які безпосередньо зазнають найбільших утрат. З іншого боку, юридичні – а тим паче фізичні особи не мають права доступу до механізму врегулювання суперечок СОТ. Натомість, тільки держава приймає рішення щодо необхідності використання процедури врегулювання суперечок. Приватні особи, що хоча й відіграють роль імпортерів, експортерів і споживачів, проте зазнають найбільшого безпосереднього впливу від конкретних заходів, які застосовуються державами-членами, не мають доступу до процедури врегулювання спорів СОТ [3].

Очевидь, що при відсутності *de jure* доступу до механізму врегулювання спорів, приватні юридичні та фізичні особи відіграють значну роль у врегулюванні суперечок між країнами-членами СОТ, а тому не можна стверджувати про відсутність можливостей захисту ними власних порушених прав, на що вказують приписи окремих багатосторонніх угод.

Так, в Угоді з торгових аспектів прав інтелектуальної власності (ТРИПС) ідеться про права й зобов'язання осіб, котрі походять із держав-членів СОТ, а Генеральна угода з торгівлі послугами застосовується одночасно і до послуг, і до осіб, які їх надають [4].

А. О. Гаркуша в дослідженні правових аспектів забезпечення доступу приватних осіб до механізму врегулювання суперечок СОТ робить справедливий висновок про те, що ініціювання вирішення спору, навіть якщо він стосується виключно приватних інтересів і приватних осіб, потребує урядового рішення, натомість урядові та неурядові міжнародні організації позбавлені права звертатися до механізму врегулювання спорів СОТ [5].

Незважаючи на важливість стадії ініціювання у всьому механізмі вирішення спорів, лише декілька держав мають офіційні правила, які регламентують подачу юридичними та фізичними особами, представниками галузей промисловості, до урядових органів звернення з вимогою розгляду питання щодо ініціювання процедури врегулювання суперечок. Найбільш відомий національний механізм ініціювання процедури врегулювання суперечок міститься в Розділі 301 Торговельного акта від 1974 р. Сполучених штатів Америки [6].

ЄС закріпив подібну процедуру так званім Новим інструментом комерційної політики (NCPI) 1984, який пізніше змінено Правилами торговельних бар'єрів (TBR) 1994 [7].

Незначна поширеність серед країн – членів СОТ національних механізмів ініціювання міжнародних процедур вирішення спорів значною мірою сприяє залежності питання щодо порушення процедури врегулювання спору від рішення вповноважених органів влади. Утім «опосередкована участь» приватних осіб в ініціюванні процедури врегулювання спору СОТ є цілком можливою та фактично існує навіть за відсутності встановленого внутрішньодержавного механізму.

Документи СОТ переважно орієнтовані на покладання прав й обов'язків на держави, але вони сформульовані так, що опосередковано надають права фізичним і юридичним особам держав СОТ і містять численні вимоги щодо надання приватним особам доступу до засобів захисту індивідуальних прав. Отже, особливість системи вирішення спорів у ГАТТ/СОТ полягає в можливості приватних осіб фактично ініціювати процедури вирішення спорів із приводу порушення їхніх прав. Приватні особи, відповідно до їхнього національного законодавства (такого, наприклад, як Регламент щодо торговельних бар'єрів Європейського Союзу [8], уповноважені вимагати від урядів оскаржити незаконні чи безпідставні заходи іноземних держав – членів СОТ щодо торгівлі. Отже, приватні особи мають опосередкований допуск до засобів вирішення спорів СОТ відповідно до національного законодавства багатьох членів СОТ.

Підтримуючи думку В. О. Гаркуші, стверджуємо, що держави-члени СОТ повинні бути зацікавлені в напрацюванні та вдосконаленні внутрішньодержавних механізмів і процедур, що регулюватимуть подання приватними особами до державних органів відповідної інформації про наявність потенційних суперечок міждержавного економічного характеру й потенційних порушень охоплених угод у межах СОТ і відповідно створені системи ефективного моніторингу в цій сфері. Таке рішення, з одного боку, не обмежуватиме інтереси й права приватних осіб, що потенційно зазнаватимуть утисків від заходів, які можуть застосовуватися державами – членами СОТ, з іншого – дозволить країні не випускати керівництво власною зовнішньою політикою з-під контролю й надаватиме широкі можливості для її планування та прогнозування [9].

Для України, вирішення питання участі приватних осіб можливе шляхом створення комплексної процедури та правил подання приватними (фізичними та юридичними особами) заяв на предмет доцільності ініціювання Україною суперечок в рамках СОТ. Комплексний підхід забезпечуватиметься поетапними кроками реалізації участі приватних осіб у врегулюванні суперечок СОТ, розробленні проекту потенційної скарги, оцінці рівня шкоди для держави, установленні доцільності ініціювання суперечки крізь призму економічних і політичних наслідків для держави.

Джерела та література:

1. Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Annex 2, The Legal Texts: The

Results Of The Uruguay Round Of Multilateral Trade Negotiations 354 (1999), 1869 U.N.T.S. 401, 33 I.L.M. 1226.

2. Srinivasan T. N. The Dispute Settlement Mechanism of the WTO: A Brief History and an Evaluation from Economic, Contractarian and Legal Perspectives. The World Economy. – 2007. – Vol. 30, №. 7. – P. 1033–1068 [Elektronik resourse]. – Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=995311>.

3. Захар Тропін. Загальний огляд розвитку міжнародних засобів ад'юдикації в контексті історичного розвитку мирних засобів вирішення міжнародних спорів. – Назва з Екрана. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.v.gov.ua/old_Gum/Uchmp/2012_1-2/17_TZV.pdf 3

4. Роман Сторожук. Вирішення спорів в рамках Світової організації торгівлі. – Назва з екрана. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://h.ua/story/367217/#ixzz48eZVXjRf>

5. Гаркуша А. О. Питання процесуальної правоздатності щодо ініціювання механізму вирішення спорів у межах СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10440/1/Garkusha.pdf>

6. Trade Akt of 1974 // As Amended Through P. L. 114–125, Enacted February 24. – 2016 [[Elektronik resourse]. – Mode of access : <http://www.gpoaccess.gov/uscode/about.html>

7. OJ L349 of 31 December 1994, last modified by Council Regulation no 356/95; OJ L41 of 23 February 1995 [Elektronik resourse]. – Mode of access : <http://subject.com.ua/economic/782.html>

8. Trade Barriers Regulation, Council Regulation (EC) No 3286/94 : as of 22 December 1994 [Elektronik resourse]. – Mode of access : <http://ec.europa.eu/trade/issues/respectrules/tbr/legis/adgreg06a.htm>.

9. Гаркуша В. О. Права та інтереси приватних осіб в аспекті доступу до механізму врегулювання спорів СОТ // Альманах міжнародного права. – Вип. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим ступу : <http://intlwalmanac.net/v5/11.pdf>

Duhnevych A. V. Protecting the rights of individuals in resolving disputes in the WTO agriculture. *The article examines the issue of participation of individuals in WTO disputes in agriculture and offers its solution by creating complex procedures and rules of submitting private (individuals and legal entities) application for a feasibility initiation Ukraine dispute in the WTO.*

Keywords: *agriculture, disputes, natural and legal persons of the WTO.*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРОРИЗМУ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Н. В. Карпінська

Стаття присвячена дослідженню елементів криміналістичної характеристики тероризму в аспекті забезпечення прав і свобод людини.

Ключові слова: *криміналістична характеристика, злочини, тероризм.*

Широке розповсюдження тероризму в усьому світі і необхідність боротьби з ним зумовили зростання наукового інтересу до цього явища – в останні десятиріччя тероризм став об'єктом наукових досліджень.

У правовій площині різним аспектам тероризму присвячені праці таких вчених як В. Ф. Антипенко, В. І. Бояров, П. Д. Біленчук, В. П. Ємельянов, Ю. А. Іванов, Чорний Г. О., В. С. Кряжев, В.Є. Коновалова, Кравчук А.І., В. В. Крутов, В.К. Лисиченко, С. М. Мохончук, Л. В. Новікова, О.В. Савюк, М. В. Семикін та інших.

Узагальнюючи і погляди дослідників щодо визначення поняття криміналістичної характеристики В.А. Ліпкан окреслює її в якості системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки групи злочинів терористичного характеру або конкретного акту тероризму (злочину терористичного характеру) [1, с. 401-408].

В. С. Кряжев під криміналістичною характеристикою тероризму пропонує розуміти систему відомостей про злочини даної групи і закономірні зв'язки між ними, розроблену в результаті наукових досліджень з урахуванням інтересів слідчої практики з метою їх розкриття і розслідування, а також прогнозування нових способів їх вчинення та приховування [2, с. 158].

Найбільш сучасні погляди щодо криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру висвітлив такий вітчизняний дослідник як Г.О. Чорний, зазначаючи, що криміналістична характеристика тероризму розглядається як взаємопов'язана система відомостей про криміналістично значущі ознаки тероризму, які відображають закономірні зв'язки між ними і служать висуванню і перевірці слідчих, оперативних, прокурорських та судових версій [3, с. 238].

Разом з тим, аналіз сучасного стану дослідження проблем розслідування та боротьби з тероризмом, дає підстави констатувати, що на сьогодні окреслено лише окремі теоретичні аспекти. В першу чергу постала необхідність у вирішенні питання щодо визначення понятійного апарату та елементів криміналістичної характеристики терористичного акту.

Не менш актуальним і спірним є питання, пов'язане з кількістю елементів криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру і їх назвою. Так, В. Є. Коновалова до системи елементів та їх взаємозв'язків у криміналістичній характеристиці злочинів відносить: засоби вчинення і приховування злочинів; місце, час, обстановку події, що становлять так звану "слідову картину"; особу злочинця (індивід, група, організація); особу потерпілого (масове ураження, окремі потерпілі) [4, с.723].

На думку Є. В. Давидова, основними елементами, що утворюють криміналістичну характеристику актів тероризму, є: приготування до вчинення злочину; спосіб повідомлення про підготовлюваний або вчинений акт тероризму; спосіб вчинення злочину; знаряддя і засоби, що застосовуються при вчиненні злочину; характеристика особи терориста і терористичного формування; характеристика об'єктів злочинного посягання; матеріальні сліди злочину і особливості механізму слідоутворення; типові елементи обстановки (час, місце і т.д.). До основних елементів криміналістичної характеристики можуть входити і додаткові, тобто факультативні, що характеризують конкретну подію злочину [5, с. 41-42].

П. Д. Біленчук, О. В. Савюк до елементів криміналістичної характеристики тероризму відносять: спосіб вчинення злочину, спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб приховування злочину, місце та час вчинення терористичних актів, особу злочинця (терориста), особу потерпілого, обстановку місця вчинення злочину, предмет злочинного посягання, слідову картину злочину [6, с. 375-380].

Ж. В. Васалатій прийшла до висновку про те, що основу криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру складають такі відомості про типові елементи криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру, як спосіб вчинення злочину (включаючи способи підготовки і способи приховування); обстановка злочину (місце, час, зброя, що використовується, об'єкт посягання, охоплення території і т.д.); особу злочинця: вид групи (у випадках групових злочинів), кількість учасників, склад, ступінь організованості та озброєності; особу учасників; особу потерпілого; механізм слідоутворення [7, с. 9].

Найбільш значимими елементами криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв В.С. Кряжев називає: дані про спосіб вчинення злочинів; сукупність даних про матеріальні сліди злочинів, їхні особливості і локалізацію; обстановка вчинення злочинів; обставини, що сприяли

вчиненню злочинів; відомості про особливості особи жертв злочинів; дані про властивості осіб злочинців; дані про зброю, що застосовується для вчинення цієї категорії злочинів[8, с. 24].

Таким чином, на основі аналізу наукових підходів до визначення поняття криміналістичної характеристики терористичного акту її основних елементів, вбачаємо, що криміналістичну характеристику необхідно розуміти як систему відомостей про типові елементи ситуації вчинення злочинів певних категорій, криміналістично значущі зв'язки між цими елементами та особливості механізму слідоутворення", а зміст криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру повинен включати такі елементи як: способи вчинення злочинів терористичного характеру; характеристика особи злочинця (терориста); типові сліди злочинів терористичного характеру; характеристика особи потерпілого (жертви); обстановка вчинення злочинів терористичного характеру (місце, час та інші обставини).

Джерела та література:

1. Ліпкан В. А. Методичні засади розроблення криміналістичної характеристики тероризму // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – К., 2001. – Т. 22. – С. 401-408.
2. Кряжев В. С. Значение криминалистической характеристики преступлений террористической и экстремистской направленности в методике их расследования // Актуальный проблемы теории и практики правотворчества и правоприменения. Сборник статей. – Иркутск, 2015. – С. 156-159.
3. Чорний Г. О. Особливості кореляційної залежності елементів криміналістичної характеристики тероризму // Науковий Вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. Т. 3. – с. 234-238.
4. Коновалова В. Є. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С.721-732. Давыдов Е.В. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств : дис. ... канд. юрид. наук. - Волгоград, 2004. – С. 41-42.
5. Давыдов Е. В. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств : дис. ... канд. юрид. наук. - Волгоград, 2004. – С. 41-42.
6. Біленчук П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А.П. Гель, Г.С. Семаков. – К.: МАУП, 2007. – Бібліогр.: у кінц. розд. – 512 с. – С. 375-380.
7. Вассалатий Ж. В. Методика расследования преступлений террористического характера: автореф. дисс. канд. юрид. н. – Челябинск, 2010. – 22 с. – С. 9.
8. Кряжев В. С. Общие положения методики расследования преступлений, совершенных с применением взрывных устройств : дис. ... канд. юрид. наук. – Иркутск, 2003.
9. Кряжев В. С. Общие положения методики расследования преступлений, совершенных с применением взрывных устройств : дис. ... канд. юрид. наук. – Иркутск, 2003.

Karpinska N.V. Theoretical and legal basis of criminological characteristics of terrorism in terms of the rights and freedoms. *The article investigates the elements of criminological characteristics of terrorism in terms of ensuring human rights and freedoms.*

Keywords: *criminological characteristics, crime, terrorism.*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОНТРАКТУ ПРО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ**Т. Д. Климчук**

У статті проведено короткий аналіз чинного законодавства про регулювання інституту контракту про проходження військової служби та визначено пропозиції щодо його вдосконалення. Відсутність власного досвіду та домінування авторитарних, нерідко невинуватих, методів управління у військовій галузі, гальмує процеси впровадження гуманістичних та демократичних засад регулювання суспільних відносин у цій сфері. Неузгодженість норм права між собою, відсутність систематизації військового законодавства та неповне врахування у ньому особливостей проходження військової служби в умовах особливого періоду чи воєнного стану вимагають переоцінки становища особи у військово-службових відносинах та посилення гарантій її прав, свобод та законних інтересів. Контракт про проходження військової служби може стати належним інструментом, якщо його наповнити коректним змістом, а саме основні права й обов'язки, які стосуються службової функції, посади, військової спеціальності, кар'єри, грошового забезпечення, гарантій прав, свобод та законних інтересів узгодити і закріпити у самому контракті.

Ключові слова: військова служба, види військової служби, контракт про проходження військової служби, інститут військової служби, диспозитивність, волевиявлення.

Кризові ситуації, що виникають у суспільстві чи державі у цілому, чи в окремих сферах суспільного життя завжди загострюють проблеми, які там накопичуються. Саме таке відбувається із інститутом військової служби. Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» (у первинній редакції «Про загальний військовий обов'язок і військову службу») від 25.03.1992 № 2232-XII вже було передбачено можливість проходження військової служби на конкурсно-контрактній основі. Однак власного досвіду комплектування Збройних Сил України на цій основі наша держава не мала, а тому і не було створено належної нормативно-правової бази для регулювання проходження військової служби за контрактом. Формуючи інститут військової служби було напрацьовано значний масив нормативно-правових актів, набуто практичного досвіду, який необхідно врахувати при вдосконаленні інституту військової служби. Саме у цьому аспекті на сучасному етапі надважливим є питання дослідження правового регулювання комплектування, проходження та припинення військової служби за контрактом.

Аналіз наукових досліджень зазначеної проблеми показав, що науковці час від часу поверталися до дослідження контракту про проходження військової служби. Це дисертація «Військова служба в Україні : вступ, просування, припинення» (Корж І. Ф.), це і пізніші дослідження Пашинського В. Й., Ліхтіна В. Ф. та ін. Однак реальний стан законодавчого регулювання військової служби та практика його реалізації вимагає удосконалення.

Метою нашого дослідження у межах заданих параметрів виступає, передусім, виявлення проблем нормативно-правового регулювання відносин військової служби за контрактом та визначення основних напрямів їх усунення.

Чинним на момент підготовки дослідження Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначено, що військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби [1]. Таким чином, військова служба є певним специфічним

видом суспільно корисної діяльності та, більше того, однією із форм реалізації конституційного права на працю [2, 261].

Військово-службові відносини регулюються нормами адміністративного права і мають всі ознаки адміністративно-правових відносин, одною з основних є нерівність сторін (субординаційність). Однак тенденція демократизації суспільних відносин, їх гуманізація та урахування прав, свобод та законних інтересів особи торкнулася і методів адміністративно-правового регулювання. Наслідком цього є запровадження контрактів, договорів, угод у сфері суспільного життя, що регулюється нормами адміністративного права. Проте, як показує аналіз чинного законодавства та практика його реалізації, у цій сфері державі та інститутам громадянського суспільства ще є над чим працювати.

Як уже зазначалося, військова служба є службою особливого характеру, яка пов'язана із підвищеним ризиком для життя, із можливістю використання різних видів примусу аж до використання спеціальних засобів у вигляді різних видів вогнепальної та холодної зброї, із обмеженням прав та підвищеною юридичною відповідальністю. Також потрібно врахувати специфічну функцію військової служби – оборона держави [3, 214–215].

Законодавство України поділяє військову службу на такі види: строкову; за призовом під час мобілізації, на особливий період; за контрактом – осіб рядового складу, осіб сержантського і старшинського складу, осіб офіцерського складу; військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів [1]. Критерієм поділу військової служби на зазначені види виступає волевиявлення суб'єкта адміністративного права. Відносини строкової військової служби виникають з ініціативи держави на підставі Указу Президента України [4]. Ініціатором військової служби за призовом під час мобілізації також виступає держава в особі Президента України [5] й згода іншої сторони не вимагається. Диспозитивність правового регулювання виникнення військово-службових відносин передбачено у випадку укладання контракту про проходження військової служби чи навчання у військових навчальних закладах.

Загальні положення, визначені законом [1], отримали подальший розвиток у Положенні про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України [6]. Однак урахування волевиявлення особи у випадку проходження військової служби за контрактом фактично дуже мізерне. Аналіз зазначеного Положення та типового контракту про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України показує, що фактично зазначений контракт не є угодою про проходження служби, як його названо. Це угода лише про встановлення відносин військової служби. Державою в особі Міністерства оборони України укладаючи контракт з громадянином фактично враховується його волевиявлення лише при вступі на військову службу та визначення з огляду на сучасні реалії, досить умовно, строку цієї служби. Тобто повністю взаємно узгодженою умовою є лише підстава виникнення військово-службових відносин, а не самі військово-службові відносини. Після підписання контракту про проходження військової служби волевиявлення громадянина не враховується. А тому не можна повністю погодитися із висновком, до якого дійшли Пашинський В. Й. та Ліхтін В. Ф. про те, що контрактом за узгодженістю сторін встановлюються взаємні права та обов'язки його учасників під час виконання обов'язків військової служби [7]. Контракт містить лише загальні права та обов'язки сторін, які є абсолютно знеособлені. Фактично ці ж положення поширюються й на осіб, що проходять службу за мобілізацією. Положення щодо посади, особливостей місця несення служби, виконання службової функції, структури та обсягу грошового забезпечення, часу відпочинку не регулюються контрактом. Щодо цих обставин у контракті міститься положення, що відсилає до чинних законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють проходження військової служби та визначають статус військовослужбовців. Відсутність домовленості про посаду та кар'єрний ріст зумовлює часто необґрунтоване переведення військовослужбовця з однієї посади на іншу, з одного військового підрозділу в інший. Досить часто це істотно

впливає на боєздатність підрозділу, якість виконання бойових завдань, погіршує психологічний клімат у підрозділі, породжує конфлікти між особовим складом та командуванням, між самими військовослужбовцями. Це не сприяє професійному становленню військовослужбовця та підвищенню обороноздатності держави. Окрім зазначеного, в результаті спілкування із військовослужбовцями в сучасних умовах виявлено також, що не є винятковою ситуацією, коли військовослужбовець виконує обов'язки за однією посадою, а при отриманні виторгів з наказів чи інших документів виявляє невідповідність того, що він робив, як називали його посаду та військову спеціальність тому, що відображено у документах. Таке становище можна виправити, провівши кодифікацію військового законодавства, створивши належний інститут контракту на військову службу з максимальним урахуванням можливостей узгодження інтересів особи і держави.

Висновок. Не зважаючи на значний обсяг недоліків у нормативно-правовому регулюванні проходження військової служби за контрактом варто відмітити необхідність розвитку цього інституту військової служби. Розширити межі диспозитивності у регулюванні військово-службових відносин, привести чинне військове законодавство у відповідність до сучасних міжнародних стандартів, створити дієву систему гарантій прав, свобод та законних інтересів. Це дасть можливість зміст контракт про проходження військової служби привести у відповідність із назвою. На даний момент це є юридичний факт, на підставі якого виникають відносини військової служби. Проходження військової служби повністю регламентується нормативними документами без урахування волевиявлення військовослужбовця.

Джерела та література:

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
2. Стасів О. Основні форми реалізації права на працю за Конституцією України Вісник Львівського університету. Серія юридична: 2013. Випуск 58. С. 261–267.
3. Сайнецький О. Суть і особливості військової служби. Публічне право. – 2013. – № 3. – С. 210–216.
4. Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2016 році : Указ Президента України від 29.03.2016 № 122/2016 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/1222016-19879>
5. Про часткову мобілізацію : Указ Президент України від 14.01.2015 № 15/2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/15/2015>
6. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008>

Klymchuk T. Some Aspects of Military Enlistment Contract *In this article we develop a short analysis of current legislation on regulation of the institute of military enlistment contract and make suggestions for its improvement. The absence of experience and domination of authoritarian, mainly ill-founded, methods of administration in the military field inhibits the process of introduction of humanistic and democratic principles in regulation of social relations into this sphere. The inconsistency of the rules of law, the absence of systematization in military law and an incomplete account of the peculiarities of military service in times of the special period or martial law demand the reassessment of the condition of a person in military service relations and the enforcement of guarantees of his/her rights, freedoms and legal interests. Military enlistment contract has a property of becoming an appropriate instrument of this enforcement if it is filled with correct content – namely if general rights and duties, which concern a service function, a position, a military profession, career, allowance, guarantees of rights, freedoms and legal interests are coordinated and consolidated in the contract.*

Keywords: *military service, types of military service, military enlistment contract, legal institution of military service, principle of free disposition, declaration of will.*

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

В. М. Кравчук, М. О. Кушнір

Статтю присвячено дослідженню сутності категорії «конституційна реформа» в умовах сучасного українського конституціоналізму. Проаналізовано основні ознаки конституційної реформи в Україні.

Ключові слова: *конституційна реформа; конституційна модернізація; конституційний процес; конституція.*

Незважаючи на складний та динамічний перебіг конституційно-правових процесів у нашій державі, фундаментом правових реформ і повсякденного життя людини, громадянського суспільства та держави залишається Конституція України. Реалізація Основного Закону, а тим більше його реформування, потребують комплексного наукового обґрунтування. Тому необхідність конституційної реформи вже тривалий час визнається більшістю громадських і державних діячів, політологів та юристів.

При дослідженні сучасних конституційних перетворень необхідним є звернення до теорії та практики конституційної реформи в Україні, що висвітлюються у працях Н. Агафонові, Д. Белова, Ю. Бисаги, Ю. Волошина, А. Георгіци, С. Головатого, П. Добродумова, А. Колодія, А. Крусян, О. Марцеляка, М. Орзіха, П. Рудика, А. Селіванова, О. Скрипнюка, І. Тимченка, В. Федоренка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, О. Ющика та інших. Ґрунтуючись на наукових підходах, що виокремлюються у працях цих вчених, а також враховуючи конституційно-правові реалії, положення чинного конституційного законодавства, що складають нормативну основу дослідження проблем конституційної реформи в Україні, уявляється можливим сформулювати дефініцію категорії «конституційна реформа» та визначити її основні ознаки.

Зважаючи на потреби розбудови державності, у сучасній науці конституційного права України формується самостійний науковий напрям досліджень інституту конституційної (конституційно-правової) реформи [1, с. 21]. Як обґрунтовано зазначається в юридичній літературі, особливістю конституційної реформи є те, що «вона є, з одного боку, соціально-політичним, а з іншого – правовим процесом і виражає як динаміку найбільш важливих суспільних відносин, так і динаміку засобів їх правового регулювання» [2, с. 8].

Так, характеризуючи конституційну реформу як соціально-політичний процес, П. Добродумов, справедливо підкреслює, що вона стала знаменням нашого часу. Під егідою конституційної реформи здійснюються всі перетворювальні процеси в сучасній українській державі, з її позицій оцінюються переваги й недоліки того, що відбувається. Будучи генетично пов'язаною з державою і правом, конституційна реформа формує свій авторитет, свою актуальність, спираючись на досвід у перетворенні держави і права, у забезпеченні їх переходу на новий історичний рівень. З ім'ям конституційної реформи пов'язані надії на вихід з кризи і стабілізацію економічної і соціально-політичної ситуації [3, с. 21].

Досліджуючи конституційну реформу як правовий процес, найбільш обґрунтовано видається позиція Ю. Бисаги та Д. Белова, які відзначають, що у ході конституційної реформи не лише змінюється сама конституція, а й активізуються всі правотворчі процеси. Їх аналіз дозволяє стверджувати про інтенсивність перетворювальних дій, бачити підсумки реформування, а головне – визначити функціональне призначення конституційної реформи [4, с. 45].

Для з'ясування сутності конституційної реформи як юридичної категорії варто звернутись до етимології терміну «реформа». Зокрема, у Великому енциклопедичному

словнику реформа трактується як перетворення, зміна, перебудова якої-небудь сторони громадського життя; як нововведення будь-якого змісту [5, с. 1014]. У шеститомній «Юридичній енциклопедії» реформа тлумачиться як процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень відповідних сторін суспільного життя, державно-правових інститутів, окремих структур тощо. Реформи як правило модернізують і змінюють форму та зміст відповідних суспільних відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципових засад. Успіх реформ залежить від їх системності та наукової обґрунтованості [6, с. 303].

Конституційна реформа є складовою більш ширшого поняття правова реформа. Так, за твердженням відомого вітчизняного вченого-правознавця О. Ющика, правова реформа – це особливе управлінське рішення, що його приймає верховна державна влада (правляча еліта), яка в умовах функціонування державного апарату, що змінюється, змушена відновлювати єдність державної влади і остільки є заінтересованою у свідомій зміні цього функціонування; рішення, реалізація якого в перетворюючій діяльності державного апарату має результатом утвердження нового режиму законності, що виступає як ціль здійснюваних даною владою перетворень [7, с. 69-70]. На думку Б. Малишева правова реформа – це зміна встановлених у законах основних засад, принципів, цілей правового регулювання певних суспільних відносин задля досягнення якісно нового режиму правопорядку у вказаній сфері [8, с. 23].

Виходячи з вищенаведеного у конституційно-правовій літературі спостерігаються різні підходи до визначення конституційної реформи. Так, П. Шляхтун у словнику термінів з конституційного права конституційну реформу трактує у досить вузькому значенні, пов'язуючи її із заміною конституції або зміною її основних положень [9, с. 200]. Ми ж приєднуємося і підтримуємо тих науковців, які наголошують на неможливості зведення конституційної реформи лише до зміни чи оновлення Основного Закону як нормативно-правового акту.

Ю. Волошин ширше тлумачить конституційно-правову реформу, як найважливіше державно-правове явище, що являє собою сукупність правових, організаційних і політичних заходів, які проводяться з метою якісної зміни чинного або прийняття нового Основного Закону держави і на його основі поступового оновлення всього законодавства в державі і самої держави [1, с. 7].

Відомий правознавець А. Колодій пропонує розуміти під сучасною конституційною реформою в Україні особливу управлінську програму дій, що приймається та здійснюється народ, верховною державною владою, які змушені в умовах побудови громадянського суспільства та правової держави, які постійно і об'єктивно змінюються, відновлювати їх єдність і тим самим забезпечувати нову якість разом з тим утверджуючи новий режим законності, який і виступає як ціль перетворень, що здійснюються народом чи владою [10, с. 5].

Заслугує на увагу і визначення конституційної реформи в Україні, запропоноване А. Крусян, яка характеризує її як політико-правовий процес поетапного перетворення конституційного законодавства (зі зміною тексту Конституції), розвитку конституційних правовідносин та конституційної правосвідомості, створення системи забезпечення (охорони) конституційного правопорядку з метою формування сучасного українського конституціоналізму [11, с. 718].

Узагальнюючи погляди вітчизняних вчених-конституціоналістів щодо сутності та змісту конституційної реформи в Україні, а також враховуючи багатоаспектний, складний та поступальний її характер, можна стверджувати, що конституційна реформа – це процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень відповідних конституційно-правових відносин, конституційно-правових інститутів чи їх окремих структурних елементів тощо. Конституційна реформа як правило модернізує і змінює форму та зміст відповідних конституційно-правових відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципових засад.

Немає однакості серед науковців і в частині виділення ознак конституційної реформи, що визначають її сутність, зміст, цілі та призначення. Вчені по-різному характеризують їх. Так, В. Сердюк до основних ознак правової реформи відносить: 1) базування на праві; 2) здійснення правовими методами; 3) охоплення, головним чином, правової сфери діяльності; 4) підкріплення, якщо це потрібно, силовими методами, примушенням; 5) публічність, офіційність; 6) вона має зовнішній вираз у вигляді правових і організаційних форм її здійснення [12, с. 102].

На думку А. Крусян основними ознаками конституційної реформи є: системність конституційних перетворень; політико-правовий характер перетворень, що здійснюються в процесі конституційного реформування; повне або часткове перетворення Конституції та конституційного законодавства; динаміка конституційних правовідносин; формування конституційної правосвідомості, передусім, спрямованої на сприйняття (масове та індивідуальне) здійснюваних конституційних перетворень як об'єктивно-корисної необхідності; створення функціонального механізму забезпечення і захисту конституційного правопорядку і конституційної законності; інтеграція конституційного законодавства і конституційних реалій у систему сучасного конституціоналізму [11, с. 718].

Н. Агафонова серед основних ознак конституційної реформи виділяє легітимність та демократизм [13, с. 19]. Проте, суспільно-політичні процеси 2014-2016 років внесли деякі корективи до феномену конституційної реформи, в тому числі і до її кваліфікуючих ознак.

По-перше, конституційна реформа за своєю сутністю є установчим процесом, що може мати наслідком зміну політичної волі народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні. При цьому воля народу при проведенні конституційної реформи має узгоджуватися з інтересами громадянського суспільства та його основних інститутів.

По-друге, конституційна реформа зачіпає найважливіші публічно-владні відносини в усіх сферах суспільного та державного ладу.

По-третє, конституційна реформа має особливий порядок легітимізації, оскільки повинна проводитися у такий спосіб, який би не викликав жодних сумнівів у її легітимності. Очевидно, що реалізація сучасної конституційної реформи в частині внесення змін до Основного Закону, має відбуватися відповідно до процедури, передбаченої тринадцятим розділом Конституції України. Це забезпечить належну легітимність конституційної реформи.

По-четверте, конституційна реформа повинна бути системною, тобто реформуючи окремі інститути конституційного права не порушувати його цілісної системи.

По-п'яте, сучасна конституційна реформа продовжуючи давні традиції національного державотворення та право творення, корелюється з ідеями та ідеалами сучасного європейського конституціоналізму. Підтвердженням цьому, є узгодження проектів законів про внесення змін до Конституції України з такими авторитетними європейськими інституціями як Венеційська комісія тощо.

По-шосте, конституційна реформа має неабияке значення для формування конституційної правосвідомості, передусім, спрямованої на сприйняття здійснюваних конституційних перетворень як об'єктивно-корисної необхідності.

По-сьоме, конституційна реформа відіграє важливу роль щодо розвитку та удосконалення вітчизняної конституційно-правової науки та освіти. Наукові конституційно-правові дослідження є важливим теоретико-методологічним підґрунтям для проведення якісної та повноцінної конституційної реформи в Україні.

Узагальнюючи вищенаведені ознаки, можна стверджувати, що проведення конституційної реформи дозволить завершити масштабні трансформації у системі взаємовідносин «людина – держава – громадянське суспільство».

Джерела та література:

1. Волошин Ю. О. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії та практики: монографія / Ю. О. Волошин, О. М. Пересада. – Одеса : Фенікс, 2013. – 206 с.
2. Киреев В. В. Конституционная реформа в Российской Федерации / В. В. Киреев. – М.: Изд-во МГУ, 2006. – 268 с.
3. Добродумов П. О. Теоретичні аспекти конституційної реформи / П. О. Добродумов // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1. – С. 21-26.
4. Бисага Ю. М., Белов Д. М. Конституційно-правове регулювання реформ у державі: питання теорії та практики / Ю. М. Бисага, Д. М. Белов // Конституційно-правові академічні студії. – 2015. – Вип. 1. – С. 44-54.
5. Большой энциклопедический словарь. – М., 1998. – 2110 с.

6. Горбатенко В. П. Реформа / В. П. Горбатенко // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / [гол. редкол.: Ю.С. Шемшученко] – К.: Укр. енцикл., 1998–2002. – Т. 5: П–С. – 2003. – С. 303.
7. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні / О. І. Ющик. – К.: Ін-т зак-ва ВРУ, 1997. – 190 с.
8. Малишев Б. В. Правова реформа: поняття, ознаки, види / Б. В. Малишев // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 3. – С. 19-23.
9. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів / П. П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2005. – 568 с.
10. Колодій А. М. Конституційна реформа в Україні: поняття, етапи та головні напрями / А. М. Колодій // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: тези VII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України (Київ, 29 жовт. 2015 р.). – К.: Нац. акад. внутр. справ; Видавництво Ліра-К, 2015. – С. 5-7.
11. Крусян А. Р. Науково-практична парадигма конституційних перетворень в Україні / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 62. – С. 717-727.
12. Сердюк В. О. Правова реформа: теоретико-правові засади правового визначення терміну / В. О. Сердюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2013. – Вип. 23 ч. 1 том 1. – С. 99-103.
13. Агафонова Н. В. До питання про сутність конституційної реформи в Україні / Н. В. Агафонова // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2015. – № 5. – С. 15-19.

Kravchuk V., Kushnir M. Constitutional reform in Ukraine: concept and signs. *The article is sanctified to research of essence of category "constitutional reform" in the conditions of modern Ukrainian constitutionalism. There are analyzed basic signs of constitutional reform in Ukraine.*

Keywords: *constitutional reform; constitutional modernization; constitutional process; constitution.*

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Д. О. Краска

Розглянуто та коротко охарактеризовано окремі елементи права на справедливий суд, яке гарантується статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: *право на справедливий суд, розумні строки, публічність розгляду справ, незалежний та безсторонній суд.*

Право на справедливий суд – це право особи, закріплене у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яке гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним та безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні певних цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі. Право на суд є ключовим правом людини, основоположним елементом права у демократичній та правовій державі. Від функціонування права на справедливий суд залежить система права загалом, тому що є гарантією захисту всіх інших прав. Досліджуване право передбачає втілення всіх морально-ціннісних надбань людства, оскільки правовий принцип пріоритету загальнолюдських цінностей справедливості, рівності та свободи є імперативом, необхідність здійснення якого сьогодні визнає все світове співтовариство.

Європейський суд із прав людини неодноразово заявляв про особливо важливе місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд. Аналіз практики Європейського суду показує, що національними судами держав, які входять до Ради Європи, найчастіше порушується ст. 6 Конвенції. Це пояснюється, зокрема, й тим, що скарги на порушення інших статей Конвенції часто виникають внаслідок порушення вимог до справедливого правосуддя [1].

Одним з найважливіших принципів, який закріплено у п. 1 ст. 6 Конвенції є принцип «рівності можливостей», відповідно до якого кожна з сторін під час розгляду справи повинна володіти рівними можливостями реалізувати свої права та не мати якихось вагомих переваг над опонентом. В основі даного пункту лежить принцип змагальності, згідно з яким кожна із двох сторін у судовому процесі має право отримувати інформацію про факти та аргументи, якими володіє інша сторона, а також користуватись однаковими можливостями надання відповіді іншій стороні.

Наступною гарантією, що закріплена п. 1 ст. 6 Конвенції, є незалежність та безсторонність судової влади. Принципи, за якими суд можна було б визначити як безсторонній, були визначені Судом у багатьох справах. Всі дії держави, котрі спрямовані на вплив на судове розслідування піддавалися осуду Європейським судом з прав людини. Йдеться як про право суддів самостійно ухвалювати рішення у справах, так і про неможливість довільно розмежовувати повноваження судів і різного типу адміністративних органів державою. В основі даного положення лежить принцип поділу влади [2, с. 57].

Ще однією гарантією справедливого суду є розгляд справи в «розумні строки». В залежності від того, цивільні чи кримінальні справи розглядаються, даний критерій є нестабільним. Факторами, котрі Суд бере до уваги, з'ясовуючи, чи відповідає судова процедура стандартам «розумного строку» є: складність справи, підхід органів влади до розгляду конкретної справи, окремі аспекти поведінки заявника, що могли вплинути на продовження строку розгляду, обставини, які виправдовують більш тривалий строк судового розгляду.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [3].

Ще однією умовою реалізації права на справедливий судовий розгляд є публічність розгляду справ. Судова процедура може вважатися справедливою тільки тоді, коли вона спрямована на забезпечення верховенства права та заснована на засадах законності, рівності учасників процесу перед законом і судом, змагальності, диспозитивності, гласності й відкритості, обов'язковості виконання судових рішень. Будь-які обмеження цих засад можливі тільки як виняток і лише у передбачених законом, обґрунтованих випадках, необхідних у демократичному суспільстві [4].

У п. 2 ст. 6 Конвенції міститься положення про презумпцію невинуватості, котра в розумінні Суду тлумачиться таким чином: «без доведення попередньої вини обвинуваченого згідно закону і, зокрема, без надання обвинуваченому можливості скористатися правом на захист, судове рішення відносно нього породжує відчуття, що обвинувачуваний є справді винним». Тобто, людина, котру звинувачують у вчиненні злочину, не може вважатися винною, доки її вина не буде доведено у встановленій законом процедурі, при цьому не обмежуючи її в правах. У п. 3 ст. 6 Конвенції йдеться про мінімальні права, що забезпечуються кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення.

Отже, право на справедливий суд є одним із ключових, оскільки без належного забезпечення цього права всі інші права особи залишаються незахищеними. На сьогодні відсутній єдиний підхід щодо структурних елементів права на справедливий суд. На мою думку, основними є: доступ до суду, публічність судового розгляду, незалежність та безсторонність суду, розумний строк розгляду, рівність учасників, справедлива (належна) процедура розгляду справи [5, с. 194].

Джерела та література:

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Закон України від 17 липня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

2. Олійник А.Ю. Конституційно – правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: [монографія] / А.Ю. Олійник. – К. : Алерта. КНТ ; Центр навчальної літератури, 2008. – 472с.

3. Рабінович П.М. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принципів законності в Україні / П.М. Рабінович // Право України. – 2008. – № 6. – С. 14–18.

4. Бондаренко І. Адаптація законодавства України до європейського законодавства – один з пріоритетних напрямів реформування правової системи України / І. Бондаренко // Право України. – 2002. – № 7. – С. 63–66.

5. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике её применения / В.А. Туманов, Л.М. Энтин. – М. : Норма, 2002. – 420 с.

Kraska D. O. Right to a fair trial in the light of European Convention On Human Rights (Article 6). *The report deals with certain aspects of the right to a fair trial guaranteed by European Convention on Human Rights (Article 6).*

Keywords: *right to a fair trial, reasonable time, public hearing, independent and impartial tribunal.*

ПРАВО ОСОБИ НА ВІДМОВУ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ВИКРИТТЯ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

О. В. Крикунов

У статті досліджено зміст та обсяг права особи відмовитись давати показання щодо себе, близьких родичів, членів сім'ї, якщо вони можуть бути використані для їх підозри, обвинувачення у кримінальному провадженні; визначено кримінально-процесуальний механізм забезпечення вказаного права та наслідки його порушення.

Ключові слова: *свобода особи від самовикриття та викриття близьких родичів; підозрюваний; обвинувачений; свідок; засада кримінального провадження.*

Принцип свободи особи від самовикриття та викриття близьких родичів, членів сім'ї вперше було закріплено у нормах міжнародного гуманітарного права. Зокрема, у підп. "q" п. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплено, що "кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності: g) не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним" [1]

У вітчизняній правовій системі цей принцип було викладено у ч. 1 ст. 63 Конституції України: "особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом" [2], що означувало відхід від тотального домінування публічних інтересів у кримінальному процесі і спробу розумно та етично збалансувати їх із приватними інтересами та визнаними правами особи. Логічним стало врахування цього конституційного права у ч.2 ст. 385 Кримінального кодексу України, за якою "не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом" [3].

Верховний Суд України у постанові Пленуму "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" № 9 від 01 листопада 1996 р. роз'яснив нижчестоящим судам, що "відповідно до вимог ст. 63 Конституції особа ... не може бути змушена свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів. ... Якщо під час проведення дізнання чи попереднього слідства підозрюваному, обвинуваченому, його дружині чи близькому родичу цього не було роз'яснено, показання зазначених осіб повинні визнаватися судом одержаними з порушенням закону, що має наслідком недопустимість їх використання як засобів доказування" [4]. У такий

спосіб дотримання вказаного права особи на досудових та у судових стадіях кримінального процесу було пов'язане із заборonoю вимагати від особи самовикриття, викриття близьких родичів, а також неможливістю використати отримані показання як обвинувальні докази, за умови нероз'яснення ст. 63 Конституції України перед допитом.

Слід звернути увагу, що згодом Конституційний Суд України здійснив офіційне тлумачення вказаного положення Конституції, яким, на нашу думку, його звузив. Маємо на увазі п. 4 мотивувальної частини Рішення у справі про право на правову допомогу від 30 вересня 2009 р. № 3-рп/2009, згідно із яким "кожній особі, зокрема свідку, під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства та особам при наданні пояснень у державних органах, має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення зазначених осіб" (курсив автора – О.К.) [5]. Як бачимо, таким чином, сфера права не свідчити щодо себе, близьких родичів, членів сім'ї була пов'язана із ненаданням інформації, що може бути використана як обвинувальний доказ. Від надання іншої інформації особи (за винятком підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого) під час слідчого, судового допиту не звільняються.

Саме у такому обсязі аналізоване право було врегульовано у чинному КПК України як засада кримінального провадження у ст. 18 [6]. Вважаємо, що законодавець намагався комплексно захистити право особи не давати показання та пояснення проти себе, близьких родичів та членів сім'ї, з одного боку, гарантувавши його (ч.1, 3 ст. 18 КПК), а з іншого – поклавши на посадових осіб, які ведуть провадження, заборону примушувати особу до самовикриття чи викриття близьких родичів, членів сім'ї (ч.2 ст. 18 КПК).

Ключовим моментом у правовому регулюванні цього принципу кримінального процесу є з'ясування обсягу поняття "близькі родичі та члени сім'ї". У цьому питанні законодавець досить конкретний і навіть відповідний перелік та ознаки у п.1 ч.1 ст. 3 КПК. Слушно відзначено, що в основу цього переліку покладені кровні (родинні) зв'язки, шлюбні або спеціально встановлені законом, а членства в сім'ї - це й зв'язки, що виникають в результаті постійного спільного проживання, побуту, ведення спільного господарства. Близькими родичами є подружжя (чоловік і дружина), батько і мати (в тому числі прирівняні до них вітчим і мачуха), діти (син, дочка і прирівняні до них пасинок і падчерка), рідні брати і сестри (зокрема неповнорідні), дід, баба, прадід і прабаба, внуки і правнуки. До близьких родичів прирівнюються усиновлювачі та усиновлені, а також опікун чи піклувальник і особа, яка знаходиться під опікою чи піклуванням [7, с. 24]. Варто вказати, що фактичні сімейні відносини також дають право відмовитися від давання обвинувальних показань щодо осіб, які є учасниками цих відносин. Щоправда, у цьому разі особи повинні представити докази спільного проживання, ведення спільного господарства та взаємних прав і обов'язків сімейно-правового характеру із підозрюваним, обвинуваченим (ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України) [8].

Кримінально-процесуальний механізм забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на невикриття у вчиненні кримінального правопорушення досить розгалужений і охоплює наступні гарантії: 1) право підозрюваного, обвинуваченого не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати (п. 4-5 ч.3 ст. 42 КПК); 2) підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення (ч. 8 ст. 42 КПК); уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою, серед іншого, право давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього (ч. 4 ст. 208 КПК); 3) у разі відмови підозрюваного давати показання, відповідати на запитання, особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити відразу після отримання такої заяви (ч. 4 ст. 224 КПК); 4) перед ухваленням рішення про затвердження угод про визнання винуватості чи про примирення, суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком

він розуміє, що він має право ... мовчати і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення (ч.4, 5 ст. 474 КПК).

Кримінально-процесуальний механізм забезпечення права свідка не давати показань, які можуть бути підставою для підозри, обвинувачення проти нього, його близьких родичів та членів сім'ї, включає такі засоби: 1) право свідка відмовитися давати показань обвинувального змісту щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї (п.3 ч.1 ст. 66 КПК); 2) перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту; особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, ... які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ч. 4. 1, 8 ст. 224 КПК); перед допитом свідка у судовому засіданні головуючий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим, з'ясовує чи отримав свідок пам'ятку про права та обов'язки, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також з'ясовує, чи не відмовляється він з підстав, встановлених КПК, від давання показань (ч.1 ст. 352 КПК).

Окремо варто вказати, що порушення права особи не давати показання, пояснення, які можуть бути використані для підозри, обвинувачення щодо самої особи, її близьких родичів чи членів сім'ї, тягне суворі процесуальні наслідки для доказування. Законодавець відніс порушення конституційного права на свободу від самовикриття, викриття близьких родичів чи членів сім'ї до істотних, що тягне обов'язкове визнання судом недопустимими усіх доказів, отриманих з таким порушенням, а також усіх інших доказів, здобутих завдяки недопустимим доказам (ч.1 ст. 87 КПК). Зокрема, суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права (п. 4 ч. 2 ст. 87 КПК); недопустимими є також докази, що були отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (п.1 ч.3 ст. 87 КПК).

Джерела та література:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" № 9 від 01.11.96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
5. Рішення КС України у справі про право на правову допомогу від 30 вересня 2009 р. № 3-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. КПК України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
8. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Krykunov A. V. Human Right to Refuse from Self-Exposure and the Exposure of Close Relatives and Family Members as Principle of Criminal Proceeding. *The paper studied the content and volume of human rights to refuse to testify against themselves, relatives, family members, if they can be used for their suspicions, accusations in criminal proceeding; determined criminal-procedural mechanism of providing this right and the consequences of its violation.*

Keywords: *freedom from self-exposure and the exposure of close relatives; suspected; accused; witness; principle of the criminal proceeding.*

ŚRODKI OCHRONY PRAWNEJ W POSTĘPOWANIU PRZED EUROPEJSKIM TRYBUNAŁEM PRAW CZŁOWIEKA NA PRZYKŁADZIE SKARGI INDYWIDUALNEJ

K. Mania

Celem referatu jest przedstawienie w zarysie instytucji skargi indywidualnej jako środka ochrony prawnej w postępowaniu przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Omówione w nim zostaną warunki, jakie muszą być spełnione żeby móc złożyć skargę oraz istota postępowania przed Trybunałem. We wnioskach końcowych przedstawione zostały refleksje nad jej znaczeniem we współczesnych realiach przestrzegania praw człowieka.

Słowa kluczowe: *prawa człowieka, Europejski Trybunał Praw Człowieka, skarga indywidualna.*

Wstęp

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: konwencja) jest jednym z najważniejszych dokumentów Rady Europy, który reguluje kwestie związane z ochroną szeroko rozumianych praw człowieka. Na chwilę obecną stronami konwencji jest czterdzieści siedem państw Europy. Sam dokument oprócz preambuły oraz katalogu praw człowieka, przewiduje swoisty mechanizm kontroli uznanych w niej praw. Mechanizm ten oparty jest na modelu sądowym[2,63] i do 1998 roku przechodził wiele reform. Pierwotnie, konwencja tworzyła dwa organy powołane do przestrzegania jej postanowień. Były to: Europejska Komisja Praw Człowieka oraz Europejski Trybunał Praw Człowieka. Dopiero w następstwie zmian wprowadzonych Protokołem nr 11, powyższe organy zastąpił Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: Trybunał) jako jedyny i działający w pełnym wymiarze czasu organ sądowy.

Środki ochrony prawnej

Konwencja w swojej treści przewiduje dychotomiczny podział środków ochrony prawnej, jakie mogą być wnoszone do Trybunału. Są to skarga państwowa oraz skarga indywidualna. Skarga państwowa przysługuje każdemu państwu- stronie, które w jakikolwiek sposób naruszyło postanowienia konwencji[2,64], natomiast skarga indywidualna może być wniesiona przez każdą osobę fizyczną, organizację pozarządową lub grupę osób. Z racji, że skargi indywidualne stanowią większość skarg wnoszonych do Trybunału należy zastanowić się nad tym zagadnieniem w kontekście niniejszej pracy. Należy zacząć od warunków formalnych, które podmiot musi spełnić, aby skardze mógł być nadany bieg. Warunki te wynikają wprost z konwencji:

- a) skarżący powinien być ofiarą naruszenia praw zagwarantowanych w Konwencji lub jej protokołach;
- b) naruszenia prawa lub praw musiała dokonać władza publiczna państwa-strony lub organ/osoba wykonująca działania zlecone przez państwo;
- c) skarga nie może być oczywiście bezpodstawna;
- d) przed wniesieniem skargi do Trybunału muszą zostać wyczerpane krajowe środki odwoławcze;
- e) skarga musi być wniesiona do Trybunału w terminie 6 miesięcy od wydania ostatecznej krajowej decyzji w sprawie;
- f) skarga nie może być anonimowa – w formularzu skargi należy określić imię i nazwisko ofiary naruszenia, jej płeć, datę urodzenia, adres i obywatelstwo
- g) skarga nie może być identyczna ze sprawą już rozpoznaną przez Trybunał;
- h) nie można skorzystać ze skargi indywidualnej, jeżeli wcześniej sprawa została poddana innej międzynarodowej procedurze kontrolnej;
- i) prawa do skargi nie można nadużywać;

j) w skardze musi wystąpić element znaczącego uszczerbku [3,425]

W przypadku uznania skargi za niedopuszczalną, postępowanie przed Trybunałem zostaje zakończone. W praktyce taki los spotyka większość skarg [2,65]. Jednakże, gdy skarga przez Trybunał nie zostanie uznana jako niedopuszczalna, to przekazywana jest do dalszego procedowania. W dalszym ciągu rozpoznawana jest już z udziałem przedstawicieli stron, celem podejmowania dalszych czynności. W przypadku zakończenia sprawy w sposób polubowny, Trybunał podejmuje decyzję o skreśleniu sprawy z listy. Jeśli jednakże do tego nie doszło, sprawa przekazywana jest na rozprawie, która co do zasady odbywa się jawnie [2,66].

Po zakończeniu rozprawy sędziowie zbierają się na naradę. Narada sędziowska jest poufna, jej przebieg nie jest komunikowany na zewnątrz. Po dyskusjach w swym gronie, sędziowie ostatecznie przyjmują tekst orzeczenia większością głosów. Sędzia niezgadający się z wyrokiem większości może złożyć tak zwane zdanie odrębne. Orzeczenie w przedmiocie skargi obejmuje rozstrzygnięcie (a więc fakt naruszenia konwencji), opisanie stanu faktycznego sprawy oraz przedstawienie argumentów prawnych uzasadniających treść sentencji wyroku [1,228]. Trybunał może orzec także o słusznym zadośćuczynieniu na rzecz skarżącego. Zadośćuczynienie to musi zapłacić państwo, które zostało uznane winnym naruszenia postanowień konwencji.

Ostateczny wyrok Trybunału przekazuje się Komitetowi Ministrów który czuwa nad jego wykonaniem. Natomiast państwo- strona konwencji zobowiązane jest do przestrzegania takiego wyroku w każdej sprawie, w której występuje jako strona [2,66].

Zakończenie

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jest istotnym elementem związanym z poszanowaniem praw człowieka w państwach, będących stronami konwencji. Ma ono za zadanie zagwarantować podmiotowi, którego prawa zostały naruszone przez władze publiczne ochronę w takim stopniu, w jakim ochrona ta powinna zostać udzielona przez jego państwo. Zadanie to jest realizowane przez instytucję skarg indywidualnych. Jej uwzględnienie i orzeczenie co do istoty przez Trybunał sprawi, że wobec państwa zostaną podniesione wymagania wynikające z Konwencji i tym samym nastąpi poszerzenie zakresu ochrony udzielanej jednostce. Należy jednakże zauważyć, że w obecnych czasach pojawia się niebezpieczeństwo, iż dotychczasowy proces podnoszenia standardów ulegnie zahamowaniu, a może nawet odwróceniu, czy też w orzecznictwie Trybunału pojawią się podwójne standardy [2,67]. Taka sytuacja doprowadzi do zmniejszenia albo zatracenia znaczenia wyroków wydawanych przez Trybunał, czego skutkiem będzie niewątpliwie osłabienie pozycji Rady Europy jako organizacji stojącej na straży ochrony praw człowieka.

Bibliografia:

1. Bisztyga Andrzej, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Katowice 1997.
2. Hołda J, Hołda Z. ,Ostrowska D., Rybczyńska J., Prawa człowieka. Zarys wykładu, Warszawa 2014.
3. Nowicki M., Słownik Europejskiej konwencji praw człowieka, Kraków 2004.

Mania Kamil. Legal protection in the proceedings before the European Court of Human Rights on the example of an individual complaint. *The aim of this paper is to outline the institution of individual petition as a means of legal protection in proceedings before the European Court of Human Rights. It will be discussed in the conditions that must be met to be able to make a complaint and the nature of the proceedings before the Court. In conclusion, we presented reflections on its meaning in the contemporary realities of the human rights.*

Keywords: *human rights, European Court of Human Rights, individual complaint*

MECHANIZM KONTROLI MIĘDZYNARODOWEGO PAKTU PRAW OBYWATELSKICH I POLITYCZNYCH NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI KOMITETU PRAW CZŁOWIEKA

M. Mania

Celem artykułu jest wskazanie istoty funkcjonowania Komitetu Praw Człowieka przez pryzmat mechanizmu kontroli, który sprawuje. W artykule zostały poruszone kwestie skargi indywidualnej oraz skargi państwowej. We wnioskach wskazano jakie efekty przynosi skorzystanie z prawa do złożenia skargi.

Słowa kluczowe: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Komitet Praw Człowieka, skarga państwowa, skarga indywidualna.

Wstęp

Unormowania Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (dalej: MPPOiO) dotyczą nie tylko szeroko rozumianych praw człowieka, takich jak prawo do życia, zakaz stosowania kary śmierci czy prawo do sądu i rzetelnego procesu. Wspomniana umowa międzynarodowa zawiera w sobie także w sobie przepisy związane z kontrolą poszanowania uregulowanych w niej praw. Kontrola ta oscyluje wokół funkcjonowania Komitetu Praw Człowieka. Organ ten w szczególny sposób zapewnia gwarancję przestrzegania praw człowieka rozpatrując między innymi skargi państw skargi indywidualne obywateli oraz rozpatrywanie sprawozdań.

Celem niniejszego opracowania jest wskazanie podstaw prawnych funkcjonowania Komitetu Praw Człowieka przez pryzmat funkcji kontrolnej jako najważniejszego przymiotu tego organu.

Uwagi ogólne

Komitet Praw Człowieka jako organ kontroli MPPOiP składa się z osiemnastu niezależnych ekspertów o wysokim poziomie moralnym i uznanej kompetencji w dziedzinie praw człowieka, przy czym wskazane jest (choć nie wymagane) by przynajmniej część z członków Komitetu miała doświadczenie prawnicze. Osoby te wybierane są w tajnym głosowaniu przez państwa, które ratyfikowały MPPOiP spośród zgłoszonych przez siebie kandydatów[1,57]. Kadencja członków Komitetu trwa 4 lata, przy czym połowa składu jest odnawiana co dwa lata. Możliwa jest reelekcja tej samej osoby. Komitet zbiera się 3 razy w roku, na sesje trwające około 3 tygodni. W marcu odbywają się one w siedzibie głównej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, natomiast w lipcu i listopadzie w siedzibie ONZ w Genewie. W razie potrzeby możliwe jest zwoływanie sesji nadzwyczajnych[2, 91]

Skargi państwowe

Skargi państwowe są środkiem fakultatywnym. Dopuszczalność ich wniesienia zależy jest tylko od tego, czy państwo skarżące jak i państwo skarżone oświadczyło, że uznaje kompetencję Komitetu Praw Człowieka do przyjmowania i rozpatrywania skarg, w których jedno państwo zarzuca drugiemu państwu niewypełnianie zobowiązań wynikających z MPPOiP. W praktyce, jak zauważa Z. Hołda skargi te nie są składane[3, 194].

Skargi indywidualne

Podobny charakter do skarg państwowych mają skargi indywidualne. Skargę można złożyć osoba twierdząca, że stała się ofiarą naruszenia przez jedno z państw- stron jakiegokolwiek z praw uznanych z MPPOiP (np. prawo do życia, prawo do rzetelnego procesu, zakaz stosowania tortur). Skarga powinna mieć formę pisemną i może być złożona po wyczerpaniu wszystkich dostępnych środków zaskarżenia przewidzianych prawem wewnętrznym. W praktyce skargi indywidualne są składane bardzo często i wskutek tego można powiedzieć, że Komitet Praw Człowieka ma bogate orzecznictwo[1, 58].

Zakończenie

Funkcja kontrolna Komitetu Praw Człowieka składa się przede wszystkim z możliwości złożenia skargi państwowej jak i skargi indywidualnej. Bogate Orzecznictwo Komitetu wskazuje, że szczególnie obywatele bardzo często sięgają po ten środek prawny. Wskutek tego orzeczenia rozstrzygające daną sprawę są podstawą do respektowania uregulowań MPPOiP. Zatem jednostka,

która skorzysta z uprawnienia nadanego jej przez wspomnianą umowę międzynarodową będzie miała gwarancję poszanowania praw, które jej przysługują.

Bibliografia:

1. Hołda J, Hołda Z. ,Ostrowska D., Rybczyńska J., Prawa człowieka. Zarys wykładu, Warszawa 2014.
2. Banaszek B (red.), System ochrony praw człowieka , Zakamycze, 2003.
3. Michalska A., Komitet Praw Człowieka, , Warszawa 1994.

Mania Magda. The mechanism of control of the International Covenant on Civil and Political Rights on the example of the Human Rights Committee. *The aim of this article is to identify the essence of the functioning of the Human Rights Committee through the prism of the mechanism of control that is exercised. The article raised issues of individual petition and complaints state. The findings indicated the effects brings the exercise of the right to file a complaint.*

Keywords: *International Covenant on Civil and Political Rights, Human Rights Committee, the application state, an individual complaint.*

ПОЗИТИВНО-ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАХОДИ ВПЛИВУ, СПРЯМОВАНІ ДО ДОБРОВОЛЬНОГО ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ БОРЖНИКОМ

В. В. Надьон

Заходи оперативного впливу, спрямовані на зобов'язану особу (боржника) у літературі прийнято ділити на: а) позитивно-перспективні; б) негативно-ретроспективні. У даній роботі увагу буде приділено позитивно-перспективним заходам впливу, спрямованих на зобов'язаного боржника з метою добровільного (досудового) врегулювання конфлікту.

Ключові слова: *боржник, кредитор, заходи впливу, обов'язок, новація, прощення боргу, відступлення права вимоги.*

В літературі значна увага приділяється інституту цивільно-правової відповідальності. Багато учених ставлять знак рівності між категоріями відповідальності та заходами оперативного впливу. З даною точкою зору не можна погодитися. На нашу думку, відповідальність та заходи оперативного впливу – це різні (самостійні) правові категорії.

Під заходами оперативного впливу слід розуміти правозахисні заходи уповноваженої особи, спрямовані на належне виконання суб'єктивного обов'язку щодо зобов'язаної особи, без звернення, по мірі необхідності, до компетентних державних органів. В даних правовідносинах приймають участь: уповноважений (кредитор) та зобов'язаний (боржник). Уповноважений наділяється суб'єктивним цивільним правом врегулювати (захистити) своє порушене право в договірному зобов'язанні по відношенню до зобов'язаної особи (боржника), який з певних або невизначених причин неналежним чином виконує покладені на нього за договором обов'язки (або не виконує їх взагалі).

Заходи оперативного впливу, спрямовані на зобов'язану особу (боржника) у літературі прийнято ділити на: а) позитивно-перспективні; б) негативно-ретроспективні. У даній роботі увагу буде приділено позитивно-перспективним заходам впливу.

Позитивно-перспективні заходи - це односторонні правозахисні заходи, спрямовані на несправного боржника в договірному зобов'язанні. Оперативні заходи позитивно-перспективного характеру зазвичай лише примушують контрагента своїми діями виконати покладений на нього обов'язок [1, с. 39].

Позитивні заходи можуть проявлятися у добровільному врегулюванні конфлікту між уповноваженою та зобов'язаною особою. Тобто сторони договірною зобов'язання можуть прийти до консенсусу про можливість виконання обов'язків боржником, які з яких-небудь причин були не виконані або були неналежно виконаними. Консенсус може полягати:

а) **шляхом новації**. Так, на підставі ч. 2 ст. 604 ЦК зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами. Т. В. Боднар відмічає, що головною ознакою новації є не стільки припинення первісного зобов'язання, скільки виникнення замість нього іншого, нового зобов'язання, але між тими ж сторонами [2, с. 58]. Є. О. Тупицька визначає новацію як звичайну зміну сторонами умов зобов'язання [3, с. 23] *причому слід додати, що при такій заміні умов попереднє зобов'язання припиняє свою дію, тому що сторони дійшли консенсусу, і на підставі цього, виникає нове зобов'язання, яке може мати інший предмет, інші умови, але укладається між тими ж сторонами, що і попереднє припинене зобов'язання (виділено нами)*. Тобто основною ознакою в цих правовідносинах є консенсус (домовленість) між зацікавленими сторонами, які намагаються врегулювати спір, що виник з приводу неналежного виконання в бік його належного виконання.

Підібний спосіб захисту прослідковується у змісті § 249 і 250 Німецького Цивільного Уложення, відповідно до якого несправний боржник зобов'язується відтворити ту ситуацію, яка б існувала, якби зобов'язання не було порушено. Проте, як свідчить Цвайгерт і Кьотц, своє практичне застосування він знайшов в Німеччині лише в перші роки після другої світової війни, в умовах швидкого знецінення грошей, коли грошова компенсація завданих збитків вже не дозволяла в повній мірі відновити права кредитора в зв'язку з постійним збільшенням цін та дефіцитом товарів. В таких умовах винятково суд міг зобов'язати відповідача, невиконаного, наприклад, обов'язок з поставки певних товарів, надати позивачеві схожі товари на ту ж суму [4]:

б) сторони можуть у якості домовленості виконання неналежного зобов'язання належним застосувати **передання відступного** (ст. 600 ЦК), під яким розуміється передача боржником кредиторів майна, грошей тощо замість виконання ним обов'язків за правочинном, внаслідок чого зобов'язання припиняє свою дію *на підставі належного виконання покладених обов'язків на боржника* (курсів наш). Тобто відбувається трансформація обов'язків боржника у договірному зобов'язанні, яка стосується предмета первісного договірного зобов'язання. Таким чином, трансформація надає можливість боржнику належним чином виконати покладені на нього обов'язки, у зв'язку з чим припиниться основне договірне зобов'язання. При відступному відбувається заміна виконання за зобов'язанням, так званим «квазівиконанням», надаючи яке боржник немов би «відкуповується» від кредитора, а зобов'язання між ними припиняється як виконане належним чином [5, с. 145]. Зобов'язання, яке виникає на підставі домовленості сторін про передання відступного, може зв'язати не лише попередніх боржника і кредитора, а й кредитора та третіх осіб (у разі відступлення права вимоги) [6, с. 232]. На думку Є. Годеме, «метою виникнення й існування обов'язку є одержання зустрічного надання, тобто метою обов'язку є предмет іншого обов'язку» [7, с. 118];

в) за домовленістю сторін неналежне виконання замінити належним можливо шляхом **відступлення права вимоги**, при якому відбувається заміна особи як кредитора, так і боржника, а також і заміна предмета у договірному зобов'язанні. Відступлення права вимоги розуміється як надання, що передається однією стороною іншій стороні замість отриманого від неї майнового надання. Право вимоги, як і будь-яке інше майнове право, відноситься до майна (ст. 190 ЦК). Однак, як справедливо вказується в літературі, відступлення права вимоги кредитором іншій особі допускається лише в тому випадку, якщо воно не суперечить закону, іншим правовим актам чи договору [8, с. 345]. У зв'язку із цим не може виступати відступлення такого права, що нерозривно пов'язано з особистістю кредитора (наприклад, права на одержання відшкодування у зв'язку із заподіянням шкоди) [9, с. 20]. Щодо об'єктів, таких як гроші, речі, результат робіт тощо серед науковців у цілому суперечок не виникає і відповідно ці об'єкти можуть виступати при відступленні права вимоги до іншої особи.

Таким чином, в даному випадку, при досягненні консенсусу (домовленості) сторони для збереження ознаки належності виконання зобов'язання можуть застосувати даний захід. Відповідно до даного заходу відбувається заміна сторін та предмета у зобов'язанні, тобто можна стверджувати, що попереднє договірне зобов'язання припиняє свою дію шляхом виконання зобов'язання (переданням відступного). Отже, одне договірне зобов'язання припиняється і з'являється нове договірне зобов'язання з іншими сторонами, іншим предметом;

г) ще одним із способів добровільного вирішення питання з приводу неналежного виконання зобов'язання слід віднести **прощення частини або всього боргу** (ст. 605 ЦК). *Прощення боргу* – це спосіб відмови від зобов'язання, у якому кредитор в односторонньому порядку звільняє боржника від виконання його обов'язків, не вимагаючи зустрічного виконання зобов'язання, якщо це не порушує права третіх осіб по відношенню до майна кредитора. Таким чином, договірне зобов'язання припиняється без його виконання і відповідно без правових наслідків. В даному випадку не відбувається належне виконання з боку зобов'язаного, а за домовленістю між сторонами, головним ініціатором виступає кредитор, який прощає весь або частину боргу зобов'язаній особі для того, щоб звільнити себе від проблемного боржника і тим самим припинити з ним договірне зобов'язання;

д) також одним із способів виконання зобов'язань є **зарахування зустрічних вимог** (ст. 601 ЦК) за домовленістю сторін договірного зобов'язання. Вимоги сторін мають бути зустрічними, тобто такі, які випливають із двох різних зобов'язань між двома особами, у межах яких кредитор одного зобов'язання є боржником іншого та навпаки. Крім того, наявність боргу має бути обов'язково підтверджена належними доказами. Вимоги мають бути однорідними за своєю юридичною природою та матеріальним змістом;

е) до способів виконання договірного зобов'язання слід віднести **медіацію**. Медіація – одна з технологій альтернативного врегулювання спорів (англ. alternative dispute resolution, ADR) за участю третьої нейтральної, неупередженої, не зацікавленої в даному конфлікті сторони - медіатора, який допомагає сторонам виробити певну домовленість щодо спору, при цьому сторони повністю контролюють процес прийняття рішення щодо врегулювання спору та умови його виконання. Одним із головних принципів медіації – це добровільність. Таким чином, медіація допомагає врегулювати конфлікт в добровільному порядку між зацікавленими сторонами договірного зобов'язання.

Висновок. Із всього вище наведеного, стає зрозумілим, вимога законодавця про обов'язкове добровільне врегулювання конфлікту, який виникає у договірному зобов'язанні з приводу не виконання або неналежного виконання покладених обов'язків на сторін договірного зобов'язання.

Джерела та література:

1. Васькин В. В., Овчинников Н. И., Рогович Л. Н. Гражданско-правовая ответственность / В. В. Васькин, Н. И. Овчинников, Л. Н. Рогович. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1988. – С. 39.
2. Боднар Т. В. Новація як спосіб заміни договірного зобов'язання / Т. В. Боднар // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – 2004. – Вип. 212. Правознавство. – С. 58.
3. Тупицька Є.О. Новація боргу у позикове зобов'язання за законодавством України: монографія / Є. О.Тупицька. – Харків: Вид-во «ФІНН», 2012. – с. 23.
4. Цвайгерт К, КётцХ. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. В 2 т. / К. Цвейгерт, Х. Кётц. - Москва: Международные отношения, 1998.
5. Гражданское право: в 2-х т.: учебник / От в. ред. Е. А. Суханов. – Москва: БЕК, 2000. – Т. 1. – с. 145.
6. Шилоховост О. Ю. Отступное в гражданском праве России: монография / О. Ю. Шилоховост. – Москва: статут, 1999. - С. 232.
7. Годэмэ Е. Общая теория обязательств / Е. Годэмэ. – Москва: Юрид. изд. Мин-ва юстиции ссср, 1948. – С. 118.
8. Брагинский М. И. Договорное право: кн. 1: Общие положения / М.И. Брагинский, В. В. Витрянский. – 2-е изд. – Москва: статут, 2003. – с. 345.

9. Новікова В. В. Безоплатні договори у цивільному праві України / В. В. Новікова. – Харків: Ксилон, 2008. – с. 20.

Nadion V. V. Positively impact-policy measures aimed to voluntary fulfilment of obligations debtors. *Operational impact measures aimed at the obliged person (the debtor) in the literature can be divided into: a) positive-perspective; b) negative-retrospective. This paper will focus positively influence prospective activities aimed at the debtor's obligations for the purpose of voluntary (pre) settlement.*

Keywords: *the debtor, the creditor, the sanctions must, innovation, forgiveness of debt transfer.*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

О. І. Назарук

Встановлено зміст поняття та суб'єктів забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Запропоновано власне визначення вказаного поняття. Узагальнено напрями забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *школа, відшкодування, забезпечення, кримінальне правопорушення, досудове розслідування.*

Реформаційні процеси кримінального процесуального законодавства останніх років сприяли тому, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) серед завдань кримінального провадження визначено захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є не лише запорукою додержання принципу законності, але й встановлення соціальної справедливості у кримінальному процесі.

Вивченню питань забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням присвячено роботи Н. П. Анікіної, А. П. Бегми, В. В. Кривобока, А. В. Лапкіна, А. Г. Мазалова, В. Т. Маляренко, Т. Присяжнюка, В. Б. Сегедина та інших вчених, однак, окремі аспекти такого забезпечення під час досудового розслідування потребують подальших теоретичних досліджень.

В теорії кримінального процесу відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням розглядається в контексті того, що це відносини, які мають цивілістичну правову природу, хоча джерелом їх походження виступає кримінально каране діяння; правовий зміст таких відносин розкривається в основному через право потерпілої сторони (цивільного позивача) або держави, в особі її органів, вимагати відшкодування шкоди та обов'язку правопорушника усунути негативні наслідки; такі відносини виникають з моменту вчинення кримінального правопорушення, незалежно від дій компетентних посадових осіб, що уповноваженні на ведення кримінального провадження.

Водночас, орган досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя та суд створюють умови для реалізації, захисту та охорони прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб в даній сфері. Діяльність компетентних органів знаходиться „ззовні” щодо відносин з відшкодування шкоди. Первинно виникають правовідносини між стороною, якій завдано шкоду і тим, хто її спричинив, і лише тоді вони можуть бути належним чином забезпеченні уповноваженими державою посадовими особами, у кримінальному провадженні.

Серед дослідників, які займалися проблемами кримінального процесуального законодавства, домінуючою була точка зору, згідно якої таке забезпечення пов'язувалося із

пред'явленням цивільного позову та накладенням арешту на майно. Так, Я. О. Клименко розглядав цивільний позов як одну із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочинцем [1, с. 34-42]. А. Г. Мазалов зазначав, що найбільш швидко поновлення прав потерпілого забезпечується спільним розглядом цивільного позову та кримінального обвинувачення [2, с. 8]. В. Т. Нор вказував, що забезпечення оперативного та швидкого відновлення прав потерпілого можливе завдяки цивільному позову у кримінальному провадженні [3, с. 48]. На думку В.Я. Понаріна, забезпечення цивільного позову пов'язане з розшуком майна, яке підлягає арешту, з накладенням арешту на майно, а також із забезпеченням збереження арештованого майна [4, с. 39]. Водночас, М.І. Газетдінов до системи процесуальних заходів по забезпеченню цивільного позову, відносив і доказування характеру та розміру майнової шкоди, заподіяної злочинцем [5, с. 44].

Питання забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями розглядалися також в контексті: забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди; забезпечення майнових прав особи при розслідуванні злочинів загалом; застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу, зокрема, тощо.

Л. Л. Нескорджена діяльність посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, щодо забезпечення прав та законних інтересів позивача та відповідача окреслила в таких напрямках: 1. захист інтересів порушених злочинцем, а саме: а). надання можливості зазначеним учасникам кримінального процесу реалізувати права, передбачені кримінально-процесуальним законодавством, б). вжиття всіх заходів щодо забезпечення цивільного позову; 2. захист від незаконного впливу учасників кримінального процесу, їх родичів, інших осіб [6, с. 131].

О. В. Верхогляд-Герасименко, досліджуючи забезпечення прав людини у сфері кримінального процесу, визначила сутність теоретичної конструкції „виконання обов'язку стосовно забезпечення прав учасників кримінального процесу“, що вимагає активної діяльності компетентних органів та осіб, які здійснюють кримінальне провадження з приводу: роз'яснення права; створення умов для його реалізації і сприяння цьому; здійснення конкретних дій, спрямованих на попередження або усунення перешкод для його реалізації; виконання обов'язків, що кореспондують праву; захисту порушеного права або попередження його можливого порушення [7, с. 21].

Таким чином, не доцільним вбачаємо трактування забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням через його окремі аспекти: накладення арешту на майно, пред'явлення чи підтримання цивільного позову тощо, оскільки такий підхід не охоплює усієї проблематики. Вказана діяльність повинна розглядатися комплексно, з урахуванням усіх її складових.

Варто також погодитися з твердженням В. І. Камінської про те, що рівень гарантування прав та законних інтересів особи в кримінальному провадженні залежить від послідовності та конкретності вираження у законі обов'язків особи, яка веде процес [8, с. 32]. Це обумовлено дією принципу публічності у кримінальному провадженні. Зокрема, прокурор, слідчий в межах своєї компетенції повинні розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне правопорушення може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Встановлення події кримінально карного діяння зобов'язує посадових осіб зживати заходи до визначення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, що передбачено ст. 91, 291 КПК України.

З огляду на викладене вище, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, слід розглядати, як систему передбачених законом заходів і способів, що реалізуються уповноваженими посадовими особами для створення умов щодо реалізації, охорони, захисту та відновлення прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, майнових інтересів держави з метою відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Джерела та література:

1. Клименко Я. О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочином : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Клименко Ярослав Олександрович. – К., 2003. – 200 с.
2. Мазалов А. Г. Гражданский иск в уголовном процессе / Мазалов А. Г. – М. : Юрид. лит., 1977. – 176 с.
3. Нор В. Захист у кримінальному судочинстві майнових та особистих прав потерпілих від злочину за проектами КПК України: здобутки та прорахунки / В. Нор // Право України. – 2009. – № 2. – С. 43–52.
4. Понарин В. Я. Производство по гражданскому иску при расследовании уголовного дела / В. Я. Понарин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 128 с.
5. Газетдинов Н.И. Деятельность следователя по возмещению материального ущерба / Н. И. Газетдинов. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1990. – 95 с.
6. Нескороджена Л. Л. Цивільний позов, моральна шкода та її компенсація у кримінальному та цивільному судочинстві / [Л. Л. Нескороджена, С. В. Щербак, М. В. Сіроткіна] ; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.; КНТ, 2008. – 416 с. – (Серія „Процесуальні науки“).
7. Верхогляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Олена Володимирівна Верхогляд-Герасименко. – К., 2011. – 215 с.
8. Каминская В. И. Охрана прав и законных интересов граждан в уголовно-процессуальном праве / В.И. Каминская // Советское государство и право. – 1968. – № 10. – С. 26–28.

Nazaruk O. Some aspects of providing the compensation for damage caused by a criminal offense during pre-trial investigation. *The concept and subjects of providing the compensation for damage caused by a criminal offense are determined. A proper definition of the indicated concept is offered. The author generalized the directions of providing the compensation for damage caused by a criminal offense in criminal proceedings.*

Keywords: *damage, compensation, providing, criminal offence, pre-trial investigation.*

ЄВРОПЕЙСЬКІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Г. Я. Наконечна

Досліджуються основні механізми захисту основоположних прав людини, розглядаються тенденції розвитку міжнародного забезпечення і захисту основоположних прав людини.

Ключові слова: *захист прав людини, механізм захисту, міжнародні органи, міжнародно-правові акти.*

Основні права людини — це гарантована законом міра свободи особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей. До основних ознаки прав людини можна віднести: можливості (свободи) людини діяти певним чином або утримуватися від певних дій, спрямовані на задоволення потреб, без яких вона не в змозі нормально існувати і розвиватися; можливості, що обумовлені біосоціальною сутністю людини, належать їй від народження і не потребують «дозволу» з боку кого б там не було, у тому числі держави. Вони не можуть бути «відібрані» за свавіллям влади держави, оскільки не «дані» нею; можливості, які не обмежені територією держави (позатериторіальні) і не залежать від національної належності людини (наднаціональні): вони належать їй вже в силу того, що вона

є людиною. Вони походять від природи людини і покликані формувати та підтримувати в людині почуття власної гідності, її індивідуальність; можливості, що є залежними (у плані здійснення) від можливостей суспільства — рівня його економічного, політико-соціального, духовно-культурного розвитку. Зрозуміло, що рівень розвитку суспільства не залишається незмінним, так само, як і потреби самої людини; можливості, що мають правовий характер, оскільки внесені до законодавчих актів, які створені в межах держави і на міжнародному рівні. Визнання, дотримання, охорона і захист державами (у результаті угод) основних прав людини, закріплених на міжнародному рівні, є свідченням про те, що вони стали не лише об'єктом міжнародного регулювання, але й міжнародними стандартами[1, с. 68].

Деякі європейські держави, які декларують, визнають у принципі всі основні права людини, ще не створили належних механізмів для їх здійснення. Така ситуація вимагає використання засобів міжнародного контролю за дотриманням прав людини у європейських країнах. До таких засобів належать: міжнародно-правові акти, документи та міжнародні органи. До міжнародно-правових актів, документів належать: Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод (Рим, 1950 р.), Європейська соціальна хартія (Турин, 1961 р.), Хартія основних соціальних прав робітників Європейського Економічного Співтовариства (Страсбург, 1989 р.); Паризька хартія для нової Європи (НБСЄ, 1990 р.); Документи Конференцій з людського виміру загально-європейського процесу держав-учасниць НБСЄ: Паризької (1989 р.); Копенгагенської (1990 р.), Московської (1991 р.); Підсумковий документ Хельсінської наради держав-учасниць НБСЄ «Виклик часу перемін» (1992 р.). До міжнародних органів: Європейська Комісія з прав людини; Європейський суд з прав людини, Комітет з прав людини(1977 р.), Комітет з питань расової дискримінації (1970 р.), Комітет з питань ліквідації дискримінації щодо жінок (1982 р.), Комітет проти катувань (1988 р.), Комітет з прав дитини (1990 р.)[2, с. 230-231].

Європейські співтовариства, на базі яких заснований Європейський Союз, створювалися з метою розв'язання певних секторальних економічних проблем. Питання захисту прав людини в чистому їх вигляді в рамках ЄС на початкових етапах його розбудови особливо не поставало, проте в установчих договорах держави-учасниці закріпили, що Союз поважає основні права людини, які гарантуються Європейською конвенцією про захист прав і основоположних свобод, підписаною в Римі 4 листопада 1950 року. Крім того, повага прав людини – одна з ключових вимог для держави, яка претендує вступити до Євросоюзу[3].

Аналіз сучасної практики свідчить про поступову глобалізацію процесу міжнародного забезпечення і захисту основних прав людини та дозволяє констатувати такі прояви і тенденції:

- якомога ширше запровадження у суспільну свідомість населення різних країн уявлення про те, що саме людина є первинним, головним суб'єктом права;
- універсалізація концепції прав людини, поширення її на дедалі більшу кількість держав;
- поширення принципу правової рівності на ширше коло людей у різних державах;
- утворення та розгортання діяльності неурядових організацій із питань захисту прав людини, державна підтримка таких правових організацій;
- об'єктивне інформування світової громадськості про стан дотримання прав людини у різних державах;
- поширення верховенства норм міжнародного права щодо норм внутрішньодержавного законодавства з питань прав людини;
- збільшення кількості країн, які допускають міжнародний контроль за станом дотримання прав людини;
- підвищення ефективності міжнародних контрольних механізмів щодо захисту права людини[2, с. 228].

Європейська спільнота, заклавши фундаментальні основи прав людини, постійно вдосконалює і розширює теоретичні засади та механізми практичної реалізації, які стають обов'язковими і для України. Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 р., що стала складовою частиною правової системи. Таким чином, Україна визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини. У зв'язку з цим виникла

потреба звернути більшу увагу на ті аспекти діяльності національної судової системи, які можуть викликати негативні рішення Європейського суду з прав людини щодо державних органів.

Джерела та література:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник /О.Ф.Скакун.- К: Алерта, 2014. — 524 с.
2. Кельман М. С. загальна теорія держави і права: підручник/ М.С. Кельман. - К.: Кондор- Видавництво, 2016.- 716 с.
3. Грицаєнко Л. Л. Юридичні інструменти приєднання Європейського союзу до конвенції про захист прав людини й основоположних свобод – електронний режим доступу <http://lawreview.chnu.edu.ua/>

Nakonechna G. Ya. European mechanisms of protection of fundamental human rights. *Explores the basic mechanisms for the protection of fundamental human rights, tendencies of development of the international promotion and protection of fundamental human rights.*

Keywords: *human rights, protection mechanism, international bodies, international legal acts.*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ПІДСТАВА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

С. О. Ніщимна

Стаття присвячена висвітленню сутності принципу верховенства права в контексті забезпечення захисту прав і свобод людини, особливо людини, що позбавлена волі.

Ключові слова: *принцип верховенства права, пробація, кримінальна юстиція*

Принцип верховенства права передбачений ст. 8 Конституції України й належить до загальноправових, отже, природно, що він застосовується для регулювання всіх суспільних відносин. У Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) [5] зазначається, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті, насамперед, ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею.

Принцип верховенства права у правовій державі, як зауважує А. М. Колодій, визначає умови життєдіяльності всього соціального організму. Отже, порядок створення та діяльності державних органів, громадських організацій, громадян між собою тощо є визначальним для цих суб'єктів. Залежно від сфери застосування принцип верховенства права видозмінюється та втілюється у правотворенні, правореалізації, правоохоронній діяльності. Крім того, даний принцип означає, що не держава створює право, а навпаки, право є основою організації й життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, інших організацій. Тобто, не держава надає права й свободи людині, а народ створює право щоб, насамперед, обмежити ним державну владу. [2, с. 33] За такого бачення, дійсно верховенство та панування права можна вважати синонімічними поняттями, проте з огляду на конституційні норми, коректніше вести мову саме про верховенство.

Дія принципу верховенства права має на меті встановлення певних меж діяльності

держави в ім'я захисту прав людини. Поміщення особи на тривалий термін до замкнутого з соціального погляду та одностатевого середовища, що обмежує можливості її самореалізації внаслідок застосування режиму, спричиняє виникнення в цієї особи низки важких негативних психічних станів. З метою вирішення цієї проблеми вживають різноманітні організаційно-правові заходи, пріоритетними серед яких є застосування санкцій, альтернативних позбавленню волі та поєднаних з наглядом за засудженими.[1]

Україна активно розбудовує службу пробації, використовуючи для цього досвід зарубіжних країн з розвиненою демократією. Як показує їх досвід, без існування інституту пробації є неможливою цілісна реформа кримінального судочинства.

Узагальнений досвід зарубіжних країн був використаний вітчизняними законодавцями, що сприяло прийняттю у 2015 році Закону України «Про пробацію».[4] Прийняття цього закону значно наблизило юстицію України до міжнародних стандартів та змінило вектор розвитку кримінальної юстиції, що спрямована на захист прав людини, дотримання принципу верховенства права та забезпечення безпеки суспільства.

Аналіз досвіду передових країн Європи показує, що виконання альтернативних видів покарань покладено на спеціалізовану державну службу, яка знаходиться поза поліцією та в'язницею – службу пробації, головна мета діяльності якої полягає в захисті суспільства, попередженні повторних злочинів, сприянні реінтеграції правопорушника в суспільство.

Тому серед пріоритетів реформування Н. Севастьянова назвала гуманізацію і повноцінне запровадження Служби пробації – системи пробаційних центрів із нагляду за засудженим із покладенням на нього певних зобов'язань і обмежень, але без ізоляції від суспільства. [3]

Запровадження повноцінного інституту пробації в Україні сприятиме подальшій розбудові національного законодавства, його імплементації у міжнародне законодавство в цілому, а також міжнародних стандартів у сфері виконання покарань. Такий підхід значно покращить в Україні стан дотримання законності, забезпечить подальший розвиток демократичного суспільства з дотриманням принципу верховенства права.

Джерела та література:

1. Дубінчина О. М. Пробація в Україні / О. М.Дубінчина, В. А. Ніколайчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=887
2. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) / А. М. Колодій : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 ; 12.00.02. – К., 1999. – 391 с.
3. Рощенко О. Кабмін ліквідував Пенітенціарну службу / О. Рощенко // Українська правда. – 2016. – 18 травня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/05/18/7108808/>
4. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) // Офіц. вісн. України. □ 2004. □ □ Ст 2975.

Nischymna S. The supremacy of law as the basis of human right's protection. *The article is devoted to the explanation of principles of the supremacy of law in context of human rights and freedoms protection, especially of the imprisoned people.*

Keywords: *the supremacy of law, probation, criminal justice.*

ПРИНЦИПИ ВИБОРІВ ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ТИПОЛОГІЇ

С. Ю. Обрусна

Автором проаналізовано підходи науковців до розуміння поняття принципи виборів, їх типології та змісту, запропоновано власне розуміння вказаної проблеми.

Ключові слова: *вибори, принципи виборів, типологія принципів виборів, загальноправові принципи виборів, принципи виборчого права, принципи виборчого процесу.*

У процесі демократизації публічної влади і управління в Україні зростає значення та роль виборів як однієї із основних форм безпосередньої демократії. Тому удосконалення виборчого законодавства, пошук і закріплення найбільш оптимальних та ефективних механізмів їх забезпечення, що повній мірі відповідали б вимогам часу, і нині є досить актуальним. Потреба удосконалення відповідної правової регламентації інституту виборів тісно пов'язана із подальшою розробкою теоретичної концепції сучасного виборчого права. Однією із найважливіших проблем останньої є проблема дослідження принципів виборів, висвітлення їх змісту, класифікації та формування теоретичних положень і конкретних рекомендацій, що мають прикладне значення для удосконалення виборчого законодавства України. Принципи виборчого права є основою, на якій будується механізм правового регулювання виборів, своєрідним вектором, що визначає спрямованість подальшого розвитку і удосконалення вказаного інституту, тому їх вивчення і аналіз має вагоме як теоретичне, так і практичне значення.

Питанням визначення теоретичного підґрунтя та розкриття практичного значення принципів виборів присвячені праці таких вчених як М. Афанасьєва, О. Марцеляк, М. Орзіх, П. Рабінович, М. Ставнійчук, Ю. Шемшученко, В. Яворський та інших. Разом із тим до нині немає єдиних підходів до визначення самої дефініції «принципи виборчого права», яка б оптимально відповідала системному сприйняттю механізмів правового забезпечення виборчих відносин, критеріїв їх систематизації, класифікації принципів тощо.

У юридичній літературі немає єдиних підходів до поняття принципів виборчого права. Існують також певні відмінності між вітчизняною та зарубіжними науковими школами щодо типології принципів виборів. Зокрема, розглядаючи європейську наукову традицію, можна відзначити, як правило, вузьке трактування і характеристику демократичних принципів виборів, акцент передусім на базові принципи (вільні, рівні, загальні, прямі вибори). Всі інші аспекти, пов'язані із демократичністю виборів, розглядаються як механізми забезпечення базових демократичних принципів виборів.

Вітчизняна та російська наукові школи мають певну відмінність від європейської, оскільки для них характерне ширше трактування демократичних принципів виборів. Українські та російські дослідники не обмежуються лише названими принципами демократичних виборів, здійснюючи аналіз також принципів, які характеризують виборчий процес, реалізацію виборчих прав тощо.

Як вітчизняні, так і зарубіжні науковці акцентують увагу на потребі класифікації демократичних принципів виборів та виділенні їх переліку. Однак варто зазначити, що попри значну увагу науковців до аналізу суті та здійснення класифікації демократичних принципів виборів, єдиного бачення проблеми немає. Часто демократичні принципи виборів трактуються у вузькому розумінні, коли акцентується увага на умовах реалізації активного виборчого права громадян. З іншого боку інколи спостерігається надмірна деталізація принципів виборів. У цьому випадку деякі виділені демократичні принципи виборів не є по суті такими, їх швидше можна віднести до індикаторів та складових більш загальних демократичних принципів.

У радянській юридичній науці принципи виборчого права розглядалися виключно із позицій реалізації громадянами суб'єктивного права обирати і бути обраними в органи державної влади. Тобто участь громадян у виборах на підставі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні [1, с. 30]. Такі підходи зберігаються і в сучасній

юридичній науці, за яких деякі науковці принципи виборчого права досліджують виключно із позицій суб'єктивного виборчого права та умов його реалізації. Інші науковці виділяють їх як принципи виборчого процесу.

Вважаємо, що сучасне розуміння принципів виборчого права потребує їх розуміння як таких, що відображають демократичну природу виборів як політичного інституту народовладдя. Саме на таких позиціях ґрунтується розуміння принципів виборів, як засад, на підставі яких здійснюються вибори і відповідно до змісту яких останні є реальним волевиявленням народу, формою прямого народовладдя [2, с.301].

Розуміння змісту принципів виборчого права має ґрунтуватися на відображенні в ньому конституційних основ, предмету правового регулювання, завдань виборчого правового механізму. Також варто враховувати і зміст виборчого законодавства. Реалізація основних принципів і засад виборів відбувається на всіх стадіях виборчого процесу і регламентується Конституцією України та виборчими законами. При цьому законодавство не проводить розмежування між основними засадами і принципами виборів, а швидше отожднює їх. У коментарях до законодавства науковці визначають основні засади як фундаментальні ідеї, покладені в основу правового регулювання виборчого процесу, що є фактичним розумінням принципів виборів [3, с. 305].

Конституційний Суд України у рішенні у справі про вибори народних депутатів України називає основоположні принципи загального, рівного і прямого виборчого права, вільне і таємне волевиявлення громадян України на виборах народних депутатів України як конституційну основу правового регулювання виборчого процесу, тобто мова також йде про отожднення засад і принципів [4, с. 8].

Виходячи із системного сприйняття інституту виборів та механізму їх реалізації, пропонується наступне визначення принципів виборчого права – це фундаментальні ідеї та начала, що відображають демократичну природу конституційного інституту виборів та правовий механізм його регулювання.

Не менш дискусійним у науковій літературі залишається питання класифікації та її критеріїв принципів виборчого права. Складність вказаного завдання пояснюється широким обсягом, багатосторонністю і багатоаспектністю їх змісту. Вказану класифікацію варто будувати, виходячи із широкого розуміння виборчого права України, враховуючи не лише основні умови участі громадян у виборах, а й розуміння фундаментальних засад виборчого процесу.

Російські конституціоналісти Ю. Веденєєв, В. Лисенко, розглядаючи інститут виборів у системі державної влади, визначають політико-правові та адміністративні засади виборчого процесу та вказують на досить обмежену кількість власне нормативних принципів його організації: обов'язковість, періодичність, відкритість, гласність, вільність, альтернативність [5, с. 15-20].

Схожий підхід до класифікації та дослідження демократичних принципів, існує і в сучасній європейській науці та практиці. Так, Венеціанська комісія виділяє п'ять демократичних принципів виборів: загальність, рівність, вільність, таємність і безпосередність. [6, с. 95-97].

Децю ширший підхід до класифікації принципів виборчого права запропоновано М. Матейковичем, який систематизував їх, виходячи із трьох критеріїв: засади конституційного ладу, політичні принципи виборчого права і організаційні принципи [7, с. 11]. Безумовно, від ширший від попереднього, але разом з тим за політичним і організаційним критерієм принципи розмежовані досить нечітко.

Розглянувши підходи щодо типології демократичних принципів виборів у російській науці, варто зробити висновок як про системність підходів до їх аналізу, так і існування певних недоліків. Зокрема, недостатню увагу приділено реалізації пасивного виборчого права громадян; часто застосовується надмірна деталізація демократичних принципів виборів; інколи важко виокремити критерії, що лежать в основі типології; відсутній чітко визначений перелік демократичних принципів виборів.

Типологія принципів виборчого права українських вчених значною мірою близька до російських досліджень. Водночас, українська школа виділяється і певною специфікою у

процесі аналізу демократичних принципів виборів. Так, М. Ставнійчук демократичні принципи виборів поділено на три групи: принципи, що визначають вибори як пріоритетну форму народовладдя; принципи участі громадян у виборах; принципи організації виборчого процесу, які у свою чергу також класифікуються. [8, с. 301-302]. Ю. Ключковський поділяє демократичні принципи виборів на дві групи: принципи, що характеризують вибори як цілісну інституцію (принципи загальних, рівних, прямих, вільних та чесних виборів; принципи, що стосуються власне процедури голосування (принципи таємного, особистого голосування) [10, с. 148–160]. Як бачимо, у вітчизняній юридичній науці досить поширеною є класифікація демократичних принципів на ті, що визначають участь громадян у виборах, і ті, що характеризують виборчий процес.

З онтологічних позицій принципи виборів опосередковано основоположними ідеями, що отримали загальне визнання в наднаціональній конституційній практиці та у правовідносинах, тобто конституційними принципами. Ці конституційні норми обумовлюють юридичні засоби і механізми, які використовуються з метою здійснення вільних, демократичних виборів, спрямованих на формування представницьких органів держави. Тому класифікувати принципи виборів доцільно на загальноправові та спеціальні, серед яких варто визначити принципи, що визначають концептуальні засади виборчих відносин (вільних, рівних, загальних, прямих виборів; таємного голосування); принципи, що визначають безпосередню участь громадян у виборах; принципи виборчого процесу (гласних виборів, відповідальності за порушення виборчого законодавства, адміністрування виборів спеціальними органами тощо).

Отже, наукове обґрунтування, законодавче закріплення та реальність демократичних принципів виборів та створення ефективних гарантій і правових механізмів їх реалізації мають сприяти подальшому розвитку безпосередньої демократії в Україні.

Джерела та література:

1. Ким А. И. Советское избирательное право. Вопросы теории избирательного законодательства и практики его применения. \ А. И. Ким. – М., 1965. – 296 с.
2. Конституційне право України. / За ред. В. Тація, В. Погорілка, Ю. Тодики. – К., 1999. – 376 с
3. Коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України» / За заг. ред. М.І. Ставнійчук, М.І. Мельника.–К., 1999. – 376 с
4. Рішення у справі про вибори народних депутатів України від 26 лютого 1998 р. № 1-рп/98. Конституційний Суд України [Електронний ресурс] //Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
5. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации / Отв. Ред. А. Иванченко. – М., 1999. – 856 с.
6. Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії від 30 жовтня 2002 р. // Вибори і демократія. – 2006. – № 4 (10). – С. 94–126.
7. Матейкович М. С. Проблемы правового регулирования выборов в органы государственной власти субъектов Российской Федерации: Монография. Тюмень: Изд-во Тюм. гос. ун-та, 1999. – 184 с.
8. Конституційне право України. / За ред. В. Погорілка. – К., 2000. – 428 с.
9. . Ключковський Ю. Б. Основні напрями розвитку виборчого законодавства за роки незалежності України / Ю. Б. Ключковський // Вибори Президента України-2004 : проблеми теорії та практики: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Атіка, 2005. – С. 41–57.

Obrusna Sv. The principles of elections and the problem of their typology. *The author has analysed approaches of scientists to understanding the concept of principles of elections, their typology and content and has offered her own interpretation of the problem.*

Keywords: *elections, principles of elections, typology of elections` principles, general legal principles of elections, principles of election law, principles of the electoral process.*

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Т. Г. Полухтович, О. О. Піменова

У Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року встановлено перелік основних прав і свобод людини, що підлягають дотриманню державами-учасницями конвенції. У 1997 році Україна визнала на своїй території дію Конвенції і внесла відповідні зміни в національне законодавство. Відтак, українці можуть звертатися до Європейського Суду у разі порушень їхніх прав.

Ключові слова: *Європейська Конвенція, права, свободи людини і громадянина, Конституція України, держава.*

Основоположні права і свободи людини закріплені як міжнародні стандарти у Загальній декларації прав людини, прийнятій і проголошеній резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, що засвідчує визнання їх значущості, у конституціях різних країн, зокрема, і в українській. Відповідно до ст. 3 Конституції України, «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Сьогодні треба визнати: очевидною є необхідність реформування, модернізації національної системи захисту прав людини, враховуючи той факт, що, за кількістю скарг до Європейського Суду наших громадян, Україна посідає одне з перших місць у Європі.

Значимо, що Конституція України (розділ II) розмежовує права людини і права громадянина. Така відмінність знаходить вияв у формулюванні відповідних статей. Так, ст. 23 регламентує право людини «на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості». У ст. 24 Конституції України проголошено, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Отже, права громадянина – це правова категорія, яка передбачає участь людини у суспільно-політичному й державному житті, як: право на свободу об'єднання у політичні партії, громадські організації, право на участь у професійних спілках, в управлінні державними справами, проведенні мітингів, зборів, демонстрацій та ін. Права громадянина буквально адресовані громадянам держави. Права людини пов'язуються з фактором її народження та життя. Вони не обмежені територією держави, приналежністю до громадянства. Це - право на повагу до своєї гідності, право на свободу і особисту недоторканність (ст.27-29 Конституції України). Ст. 1 Загальної декларації прав людини ООН гарантує: «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах»[2, с. 4].

Особливо актуальним у цьому контексті є теоретичне обґрунтування визнання чинності Європейської Конвенції у національній правовій системі та обов'язковості рішень Європейського Суду з прав людини. Конвенція про захист прав і основоположних засад є фундаментальною основою міжнародно-правового регулювання прав і свобод людини. Приєднавшись до Конвенції (ратифіковано Законом від 17 липня 1997 року), Україна, як держава-учасниця, імплементувала цей документ до національного законодавства. Тому положення зазначеної Конвенції підлягають дотриманню взятих на себе міжнародних зобов'язань як на державному рівні, так і судовою практикою. Особливістю Конвенції є діяльність Європейського Суду. У разі порушення прав людини, рішенням Європейського Суду є заходи індивідуального характеру: відшкодування матеріальної і моральної шкоди державою, а також заходи загального характеру, як: запобігання подальшим порушенням подібного типу. Згідно ст. 35 Конвенції «Суд може брати справу до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права» [2, с. 46]. Національними судами, як заявляв Європейський

Суд, найчастіше порушується ст. 6 Конвенції, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку належним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...» [2, с. 40].

Визнання, охорона і захист державами прав людини, закріплених у міжнародних документах, показник того, що вони стали універсальними для внутрішньодержавної юридичної практики. Наприклад, заборона катувань, насильства над людиною регламентована у Загальній декларації прав людини 1948р., Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984р., в ст.3 Європейської конвенції: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [2, с. 39]. Дане положення норм міжнародного права враховане і в Конституції України. Ст.28 встановлює, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню».

Якщо наші права, свободи будуть захищені у судах, то громадяни звикатимуть до думки, що розумніше виконувати покладені на них обов'язки перед державою, суспільством. На жаль, сьогодні в Україні немає справедливого і незалежного суду. Його і не може бути, бо відсутні політичні, економічні, правові, соціальні передумови гарантованого вирішення будь-якої справи у суді за законом і справедливістю. Такі передумови й не створюються. Бо їх може створити чесна, відповідальна та компетентна політична влада, а не корумпована, безвідповідальна та малокомпетентна, яка є причиною більшості суспільних проблем і яка становить найбільшу загрозу правам та свободам людини.

Джерела та література:

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 4 березня 2014 р.: (Відповідає офіц. текстові).- К., 2014. –88 с.
2. Лебідь В. І. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: посіб. для складання адвокатського іспиту / В. І. Лебідь. – К.: Правова Єдність, 2015. – 54 с.

Poluchtovych T. G., Pimenova O. O. European Convention on Protection of human rights and fundamental freedoms. *The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 established a list of fundamental rights and freedoms, subject to observance of the participating States. In 1997 Ukraine declared its territory the Convention and has made appropriate changes to national legislation. Thus, the Ukrainian may apply to the European Court in the case of violations of their rights.*

Keywords: *European Convention, rights and freedoms of human and civil, The Constitution of Ukraine, the state.*

ПРАВОВІ ІМПЕРАТИВИ ПРОАКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В ЕТНІЧНОНЕОДНОРІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЗАКРІПЛЕННЯ В АКТАХ ACQUIS COMMUNAUTAIRE І ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

О. С. Проневич

Феномен поліетнічності іманентно притаманний сучасному суспільству. Він зумовлений бурхливими процесами глобалізації та міжкультурної комунікації. Досвід багатьох країн свідчить, що поширення культурного різноманіття може супроводжуватися посиленням міжетнічної напруженості та конфронтаційна тлі стрімкого зростання чисельності біженців і трудових мігрантів, а також активізації ультраправих націоналістичних рухів.

Стрижневим суб'єктом забезпечення правопорядку в поліетнічному суспільстві є поліція, уповноважена на реалізацію низькособливо соціально значущих функцій. Ефективність проактивної діяльності поліції залежить не лише від стану закріплення її правосуб'єктності, але й від усвідомлення поліцейським високої соціальної місії інституції, неухильного додержання морально-етичних імперативів професійної діяльності та поведінки, а також рівня комунікативної компетенції і здатності налагоджувати партнерську взаємодію з населенням, у тому числі й окремими етнічними групами (національними діаспорами).

Усвідомлюючи необхідність посилення наукової обґрунтованості та соціальної акцептованості узгодженої політики у сфері забезпечення внутрішньої безпеки, Європейський Союз приділяє увагу доктринальному обґрунтуванню специфіки організації і здійснення превентивної та інтервенційної діяльності поліції. Загальні положення парадигми організації діяльності органів охорони правопорядку у поліетнічному суспільстві закріплено в актах *acquis communautaire* (резолюціях, рекомендаціях, директивах тощо).

Уперше в концентрованому вигляді позиція євроспільноти щодо зазначеного питання була викладена у Роттердамській хартії «Охорона правопорядку силами поліції в поліетнічному суспільстві», ухваленій 1996 року на всеєвропейській конференції за участю офіцерів поліції, інших категорій публічних службовців і представників неурядових організацій. Цей документ містить низку базових положень-орієнтирів організації охорони правопорядку в етнічно неоднорідному суспільстві. У першу чергу наголошено на об'єктивній зумовленості забезпечення етнічного різноманіття (представництва національних меншин) як потужного засобу підвищення інституційної спроможності поліції, неприпустимості зниження професійних стандартів при наборі на службу представників національних меншин, доцільності попереднього публічного обґрунтування причин набору кадрів з певних етнічних груп, залучення представників національних меншин на уніфікованих засадах до патрулювання на всій території обслуговування, неприпустимості доручення поліцейському одноосібного виконання завдань у районах компактного проживання його материнської етнічної групи, обов'язковості запровадження ефективної процедури розгляду скарг про випадки дискримінації на національному (етнічному) ґрунті у поліцейському середовищі. Окремо передбачено, що програма базової підготовки поліцейських має забезпечувати набуття усталених навичок розпізнання етнічно або расово мотивованих девіацій у поведінці людини, а також приведення особистої позиції з питань міжетнічних відносин у відповідність до високих деонтологічних стандартів. Також визнана доцільність участі представників етнічних груп і неурядових організацій у підготовці інструкторів з професійної підготовки поліцейських до дій у полікультурному середовищі. Водночас зазначено, що специфіка правозастосовної діяльності поліції у поліетнічному суспільстві зумовлює перспективу запровадження у підрозділах інституту уповноваженого з питань протидії ксенофобії, залучення експертів з питань міжетнічних відносин при здійсненні кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених на ґрунті расової чи національної нетерпимості, забезпечення ретельної реєстрації та ведення статистики зазначених злочинів, ініціювання і реалізації спільно з іншими суб'єктами заходів, спрямованих на стимулювання подання населенням заяв про факти етнічної або расової дискримінації, забезпечення прозорості процедури розслідування злочинів, вчинених на ґрунті расової чи національної нетерпимості^[1, с. 14-26].

Забезпечення прав національних меншин безпосередньо пов'язано зкоригуванням поліцейської субкультури, усвідомленим сприйняттям поліцейським середовищем позитивних морально-етичних імперативів професійної діяльності та поведінки. Тому цілком виправданим є закріплення в рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів держав-учасниць Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» положень про налагодження співпраці поліції з «іншими органами, місцевими громадами, неурядовими організаціями та іншими представниками громадськості, в тому числі етнічними меншинами», спрямування кадрової політики на «набір чоловіків і жінок з різних верств суспільства, у тому числі етнічних меншин, аби персонал поліції відображав суспільство, якому вони служать», розгляду на поліцейських тренінгах проблем протидії расизму та ксенофобії, неприпустимості «за жодних обставин вчиняти, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання», обов'язку виконання своїх завдань

відповідно до принципів неупередженості та дискримінації, прояву чутливості і гнучкості «до особливих потреб осіб, таких як дітей, підлітків жінок, меншин, включаючи етнічні меншини і вразливі осіб»[2].

У резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 28.01.2014 № 1968 «Боротьба з расизмом в поліції» констатовано, що расистська поведінка і практика поліції щодо «візуально ідентифікованих меншин» негативно впливає на громадську думку, може спричинити посилення стереотипів і упередженості (наприклад, ототожнення ромів «із злочинцями і контрабандистами»). Особливу увагу акцентовано на небезпечності расового профілювання, що полягає у використанні поліцією «при здійсненні контролю, спостереження і слідчої діяльності без будь-якого об'єктивного або розумного виправдання таких підстав як расова належність, колір шкіри, мова, релігія, громадянство, національність або етнічне походження». Водночас визнана необхідність створення незалежних механізмів розгляду скарг на прояви расизму з боку поліцейських, а також ефективного, незалежного і першочергового розслідування злочинів на ґрунті ненависті [3].

Аналіз *acquis communautaire* дає можливість виокремити основоположні компоненти сучасної європейської доктрини організації діяльності поліції у поліетнічному суспільстві, що мають бути враховані при новелізації вітчизняного поліцейського законодавства. Першочергово йдеться про усунення будь-яких прямих або опосередкованих дискримінаційних бар'єрів, обов'язкове включення до програм початкової підготовки та підвищення професійної кваліфікації працівників поліції присвячених міжетнічним відносинам навчальних курсів (управління відкритим міжетнічним конфліктом, розрядка напруги, проведення поліцейських операцій в районах компактного проживання національних меншин тощо), забезпечення «нейтрального робочого середовища» у підрозділах поліції, запровадження проактивної суспільно орієнтованої поліцейської стратегії та відмова від інтервенційного (контролюючого) формату зовнішньої комунікації, використання багатонаціональних поліцейських патрулів для забезпечення охорони публічного порядку в районах компактного проживання національних діаспор, запровадження інноваційних форм інтерактивної комунікації (публічних форумів, консультативних нарад, локальних дискусійних майданчиків, громадських приймальень поліції у місцях компактного проживання окремих етнічних груп тощо), мотивування представників етнічних груп повідомляти про виявлені правопорушення на ґрунті ненависті та забезпечення їх ефективного розслідування, заборони проведення оперативно-розшукових заходів і розслідування проти особи лише на підставі її расово-етнічної ідентичності, здійснення перманентного моніторингу та аналізу інцидентів на ґрунті ненависті, посередництва із можливістю мінімального застосування заходів безпосереднього примусу при деескалації міжнаціональних конфліктів тощо [4, с. 5-10].

Резюмуючи, зазначимо, що поліетнічність належить до важливих соціальних чинників. Етнічне різноманіття є потужним джерелом культурного збагачення. Водночас поліетнічність суспільства містить конфліктогенний потенціал у разі неспроможності органів публічної влади ефективно протидіяти проявам ксенофобії, стигматизації та екстремізму. Національна поліція України як стрижневий правоохоронний орган повинна усвідомлювати наявність зазначених загроз для охоронюваного державою блага та перманентно вдосконалювати підходи до організації охорони правопорядку, у тому числі й шляхом апробації управлінських алгоритмів адаптації закріплених в актах *acquis communautaire* правових постулатів. Прагнення до розбудови поліції як етнічно репрезентативного органу має корелюватися із запровадженням європейських антидискримінаційних стандартів превентивної та інтервенційної діяльності поліції, закріпленням морально-етичних імперативів поведінки поліцейських, підвищенням рівня їх комунікативної компетенції і здатності налагоджувати ефективну партнерську взаємодію з національними діаспорами.

Джерела та література:

1. Роттердамская хартия. Охрана правопорядка силами полиции в полиэтничном обществе: принята Роттердамской конференцией 30 мая – 1 июня 1996 года. – Х. : Общественная правозащитная организация «Гражданский контроль», 2007. – 30 с.

2. Рекомендація Rec(2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>

3. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1968 (2014) «Про боротьбу з расизмом в поліції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2014%5D/Jan2014/Res1968_rus.asp;

4. Рекомендации по вопросам полицейской деятельности в многонациональном обществе. – Гаага: Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе; Верховный комиссар по делам национальных меньшинств, 2006. – 50 с.

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ – ПЕРСПЕКТИВА ВДАЛОЇ РЕФОРМИ ЧИ ЗАКОНОДАВЧА НОВЕЛА?

Ж. О. Рекова

В Україні відбувається період реформування, спрямований до Європейських стандартів. Однією з цих реформ є реформа загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування для фізичних та юридичних осіб приватного права.

Ключові слова: медичне страхування, страховик, страхувальник, держава, охорона здоров'я, страхові внески, страхові виплати.

Україна сьогодні перебуває у процесі тотального реформування механізму впровадження державних функцій. Однією з таких провідних реформ є реформа у сфері охорони здоров'я, а саме в аспекті введення загальнообов'язкового державного соціального страхування у 2017 році. У Верховній Раді України знаходиться проект Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні» № 4981-2 від 02.08.2016 року, який був зареєстрований на 5 сесії VIII скликання ВРУ від 01.08.2016 року.

Виникнення законодавчої ініціативи у цьому напрямку є цілком логічним. Це легко пояснюється тим, що: а) Україна намагається побудувати свою державність за Європейською моделлю; б) бюджетним фінансуванням для нормального існування інституту безоплатного медичного обслуговування (який міститься у Конституції України (далі – КУ) як певна соціальна гарантія для громадян).

Слід зазначити, що на сьогодні, система охорони здоров'я України, не може забезпечити в повному обсязі, право громадян на медичне обслуговування за міжнародними стандартами. Вже тривалий час держава намагається вирішити проблемні питання, з приводу підвищення рівня медичного обслуговування. Слід зазначити, що саме зараз настав момент загострення на центральному рівні принципової зміни у системі здравооохони.

У ст. 49 КУ передбачено гарантоване право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також презюмується, що держава створює умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Стаття 46 КУ визначає право на соціальний захист. Саме це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення. Таким чином, слід зазначити, що на конституційному рівні дане питання достатньо вирішено, але недостатнім залишається спеціальна законодавча регламентація вирішення зазначеного питання.

Можна стверджувати, що рух в напрямку загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні, фактично почав з 1996 року. Саме тоді було запроваджено в КУ та ЗУ «Про страхування» поняття «медичне страхування». Медичне страхування – це вид страхування від ризику витрат, пов'язаних із отриманням медичної допомоги. У більшості країн медичне страхування є формою соціального захисту інтересів населення в системі

охорони здоров'я. Якщо вести мову про обов'язкову процедуру медичного страхування, то вона повинна здійснюватися державними структурами. Страхові внески, які сплачують фізичні та юридичні особи - є податком. Держава, у свою чергу, веде облік та контролює витрачений кошторис, а також проводить моніторинг якості медичного обслуговування. Страхові внески накопичуються у страховому фонді, керування яким покладено на державу.

Ідея обов'язкового медичного страхування полягає в охопленні майже всього населення України. Впровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування для українців ставить за мету: а) збільшення надходження коштів для системи охорони здоров'я; б) найбільш доцільного їх використання; в) реальне забезпечення якісної медичної допомоги кожному громадянину.

Постає питання: «Наскільки Європейська модель зможе бути ефективною саме в українських реаліях?» Введення ефективного загальнообов'язкового державного соціального страхування, можливе лише при достатньому комплексі відповідних політичних, соціальних та економічних передумов, в іншому випадку, замість комплексу покращень, є цілком реальний ризик отримати багато суттєвих проблем. Наприклад, можна зіткнутися з недостатньо високою оплатою праці лікаря та відсутністю премій, через брак коштів, що може потягнути за собою «кадровий голод», чи неспроможністю або взагалі відмовою страховиком оплатити лікування страхувальнику, навіть із зазначенням причини.

На сьогодні, відбувається відсутність єдності поглядів керівників державних установ, медичних представників та страховиків. У зв'язку з цим може виникнути значна кількість питань, з приводу недостатності чи неналежності інформування фізичних осіб стосовно механізму загальнообов'язкового державного соціального страхування, та його позитивних і негативних сторін.

Тому, якщо підійти до питання про реформування системи охорони здоров'я комплексно, то може статися так, що одного спеціального закону (ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні»), виявиться недостатньо. Навіть, модернізація та внесення змін до існуючих законних та підзаконних нормативно-правових актів, може не дати результатів, на які очікують законодавці. Тому, дана реформа, має дійсно фундаментальний характер. Суспільна значущість дуже висока, а також фінансовий вклад суттєвий для бюджету України.

Rekova Z. O. Compulsory state social insurance FOR UKRAINIAN - PERSPECTIVE successfully REFORM OR LEGAL novels? In Ukraine there is a period of reform, directed to European standards. One of these reforms is the reform of compulsory state social health insurance for individuals and legal entities of private law.

Keywords: health insurance, the insurer, the insured, the government, healthcare, insurance premiums and insurance payments.

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ

Л. П. Решетник

В статті на підставі аналізу національного та міжнародного законодавства досліджуються питання поняття, змісту та способів реалізації права громадян на повну та достовірну екологічну інформацію в Україні.

***Ключові слова:** інформація, екологічна інформація, надання інформації, зміст екологічної інформації.*

Конституція України значно розширила коло прав громадян які становлять правовий статус особи шляхом включенням до нього екологічних прав, важливе місце серед яких

займає право на екологічну інформацію. Ст. 50 Конституції закріплює: "Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення" [1]. Регулювання доступу до екологічної інформації відіграє важливу роль в активізації діяльності державних і громадських організацій у сфері охорони довкілля, є важливим засобом механізму реалізації та захисту природного права людини на екологічну безпеку. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" в ст. 9 надає громадянам право на одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення. Поняття інформації визначається Законом України "Про інформацію" [2]. В Законі виділено екологічну інформацію як окремий вид, та крім того включено інформацію про навколишнє природне середовище до інформації довідково-енциклопедичного характеру. На наш погляд таке включення її до довідково-енциклопедичної не є достатньо обґрунтованим та доцільним з огляду на положення ст. 13 де визначається екологічна інформація.

Поняття екологічної інформації вперше було визначено в Директиві Європейського Союзу 90/313, де йдеться про вільний доступ до інформації про стан навколишнього середовища. В ній екологічна інформація визначається, з одного боку, як стан води, повітря, землі, фауни, флори, сільськогосподарських земель і заповідників і, з іншого, - як діяльність, яка або здійснює, або може здійснити негативний вплив на навколишнє середовище, або захищає його [3].

В останні роки міжнародне і європейське співтовариство приділяє все більше уваги питанням охорони довкілля, в тому числі участі громадян в діяльності по охороні довкілля. 25 липня 1998 року на Європейській конференції міністрів охорони довкілля 38 держав, у тому числі Україна, підписали Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя у питаннях, які стосуються довкілля (Орхуська конвенція). В Конвенції детально визначено поняття екологічної інформації. Згідно з п. 3 ст. 2 "екологічна інформація" означає будь-яку інформацію в письмовій, аудіо - візуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі про:

а) стан елементів навколишнього середовища, таких як повітря і атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетичне змінні організми і взаємодію між цими елементами;

б) фактори, такі як речовини, енергія, шум і опромінення, а також діяльність чи заходи, включаючи адміністративні заходи, угоди в галузі навколишнього середовища, політику, законодавство, плани і програми, які впливають чи здатні вплинути на елементи навколишнього середовища, що охоплюються підпунктом а), аналіз затрат і результатів та інший економічний аналіз і припущення, які використовуються при прийнятті рішень з питань навколишнього середовища;

в) стан здоров'я і безпеки людей, умови їх життя, стан об'єктів культури, будинків і споруд у тій мірі, в якій на них впливає чи може вплинути на стан елементів навколишнього середовища, або через ці елементи, фактори, діяльність чи заходи, які згадуються в підпункті б) .

Як бачимо, у склад екологічної інформації входить велика кількість компонентів. Зокрема, до екологічної інформації можна віднести інформацію про забруднення ґрунтів, атмосферного повітря, вод (поверхневих, підземних, морських) і інших природних ресурсів хімічними речовинами (як в комплексі, так і окремо по кожному шкідливому елементу);

про рівень радіоактивного забруднення; про застосування хімічних засобів захисту сільськогосподарських культур; про рівні акустичного, електромагнітного та іншого шкідливого фізичного впливу;

про стан екологонебезпечних об'єктів, рівень їх шкідливого впливу;

про обсяг побутових відходів і їх склад; про стан забруднення продуктів рослинництва і тваринництва;

про вміст шкідливих речовин у продуктах харчування природного походження;

про якісний стан природних ресурсів (наприклад, про родючість земель, стан їх засолення, ерозії тощо);

про ступінь впливу екологічної обстановки, вживання забруднених продуктів харчування на здоров'я населення;
 про обсяги використання природних ресурсів;
 про виконання завдань і планів по проведенню природоохоронних заходів;
 про результати проведення екологічного контролю, перевірок діяльності підприємств, хід виконання прийнятих за результатами цих перевірок рішень;
 про притягнення до відповідальності порушників природоохоронних вимог;
 про факти екстремальних екологічних ситуацій, аварій, стихійних лих чи їх загрозу, їх вплив на довкілля і здоров'я людей та заходи по ліквідації наслідків тощо.

Аналізуючи законодавство, можна визначити різні види екологічної інформації. Наприклад, інформація може бути термінова, періодична і на вимогу. Термінова інформація стосується випадків виникнення надзвичайних екологічних ситуацій чи їх загрози. На нашу думку давно назріла потреба у прийнятті спеціального закону "Про екологічну інформацію" в якому слід відобразити правовий режим такої інформації. Необхідно чітко визначити органи, строки, порядок обнародування цих відомостей. Подібна інформація повинна надаватись державними органами в найкоротші терміни. Звичайно, громадяни також не позбавлені права звертатись з вимогами про надання тієї чи іншої інформації щодо аварій, стихійних лих, але надання повної, достовірної і оперативної інформації в цих випадках є першочерговим обов'язком держави.

Громадяни, громадські організації і державні органи при потребі можуть звертатися з вимогою про надання інформації, яка їх цікавить. Механізм одержання в таких випадках екологічної інформації в загальних рисах регламентується законом «Про доступ до публічної інформації».

Екологічну інформацію можна поділити на комплексну і індивідуальну. Такий поділ відображає її зміст. Зокрема, в комплексній інформації міститься вся система необхідних інформаційних компонентів.

В залежності від території, якої стосується екологічна інформація, можна розрізнити інформацію загальнодержавного, регіонального і локального характеру.

П. 4 ст. 4 вищезгаданої Конвенції ООН закріплює досить широкий перелік підстав для відмови в наданні екологічної інформації, зокрема, якщо її розголошення може негативно вплинути на конфіденційність комерційної та промислової інформації, що може сприяти зловживанням з боку службових осіб. Але разом з тим Конвенцією допускається розкриття конфіденційної інформації, коли її не розкриття може заподіяти більшу шкоду громадським інтересам, ніж шкода, яка може бути заподіяна розкриттям такої інформації.

Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" говорить про право на одержання "повної" та "достовірної" інформації. Ці поняття є оціночними і повнота екологічної інформації визначається особливостями та наслідками кожної конкретної ситуації. Повнота інформації означає, що відомості, які в неї входять, є вичерпними, в них повною мірою відображені всі сторони впливу на довкілля, його стан тощо. Достовірною є та інформація, яка відповідає об'єктивно існуючому стану природи і людей, що в ній існують. Вона базується на наукових спостереженнях, висновках, моніторингу, експертизах, даних одержаних з допомогою спеціальних приладів, аналізів і інших засобів. Хоча повнота і достовірність інформації може бути реально визначена у кожному конкретному випадку, державним органам доцільно було б розробити методичні критерії змісту такої інформації щодо різних джерел негативного впливу на довкілля, здоров'я та життя людини.

Питання повноти, об'єктивності, достовірності і оперативності інформації мають важливе значення, оскільки правове регулювання і послідовне здійснення принципу доступності і відкритості екологічної інформації сприятиме посиленню відповідальності державних органів при прийнятті ними екологічно значущих рішень та інших суб'єктів при здійсненні ними шкідливого впливу на довкілля. Окрім того, потрібно відмітити що екологічна інформація має важливу соціальну, профілактичну, виховну роль, її змістом є відомості про екологічні правопорушення, роз'яснення їх змісту, дані про притягнення до юридичної відповідальності осіб, які їх вчинили, про існуючі екологічні вимоги, норми і стандарти, еколого-правові нормативні акти тощо. Нормальне функціонування відносин з екологічного

інформування неможливе без становлення системи моніторингу і досконалої єдиної екологічної інформаційної системи.

Джерела та література:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про інформацію»- Відомості Верховної Ради України, 1992, №48. ст..650 (в редакції від 25.06.2016)
3. Директива Європарламенту та Ради 2003/4/ЄС від 28 січня 2003 року щодо свободи доступу до інформації відносно стану навколишнього середовища що замінює Директиву Ради 90/313/ЄЕС.
4. Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя у питаннях, які стосуються довкілля (Орхуська конвенція). (Конвенцію ратифіковано Законом №832-14 від 06.07.99. (редакція від 27.05.2005)
5. Закон України «Про доступ до публічної інформації»- Відомості Верховної Ради, 2011, №32, ст.314.

Reshetnyk L. P. The particular legal questions of realization of citizen's right to ecological information. *The article deals with the concept, the content, and methods of realization that are investigated on the ground of analysis of national and international citizens' right on complete and reliable ecological information in Ukraine.*

Keywords: *information, ecological information, furnishing information, contents of ecological information.*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ВИКОНАННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ (ЄСПЛ)

З. Ф. Самчук-Колодяжна, Р. М. Ширшикова

Проблема виконання судових рішень в цивільному судочинстві була і залишається досить актуальною. З року в рік не виконується велика кількість рішень судів по стягненні з боржника коштів чи іншого майна, знижуючи цим самим довіру суспільства до судової системи.

Ключові слова: *захист прав судом, виконання судових рішень, Європейський суд з прав людини, учасники виконавчого провадження, приватний виконавець.*

Згідно з ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України [1].

Необхідно відмітити, що відповідно до положень Європейської Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, право доступу до суду, що гарантується статтею 6 частиною 1, передбачає не лише право звернутись до суду за захистом своїх прав, а й право захистити своє право, в першу чергу, виконанням рішення, яке ухвалено на користь особи. Так як у разі невиконання рішення концепція "захисту прав судом" не працює. Право на судовий захист, яке гарантується даною статтею, може стати недіючим, якщо національне законодавство держави - учасниці Конвенції дозволяє, щоб остаточне обов'язкове судові рішення залишалось не виконуваним на шкоду однієї зі сторін. Доступ до суду також охоплює можливість виконання судового рішення без необгрунтованих затримок. На виконавчі процедури може впливати складність виконавчих процедур, поведінка особи-стягувача, поведінка компетентних державних органів та обсяг призначеної до стягнення суми(майна) [5].

Виконання судового рішення, як в міжнародному та національному праві є завершальною стадією цивільного процесу, у якій безпосередньо реалізується правозахисна функція держави.

Держава Україна гарантує виконання рішення суду про стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна, боржником за яким є державний орган, державні підприємства, установи, організації, юридичні особи, примусова реалізація майна яких забороняється відповідно до Закону України "Про гарантії держави щодо виконання судових рішень" від 05 червня 2012 року № 4901, який набрав чинності 01 січня 2013 року та Закону України "Про виконавче провадження" від 02 червня 2016 року.

Як свідчить судова практика є значні проблеми із виконанням законодавства у сфері виконання судових рішень, а саме:

- «Відсутність рахунку».

Відмова або розрнення заявнику його документів (виконавчого листа) через те, що у відповідача відсутній розрахунковий рахунок для списання таких коштів суперечить ст. 3 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень».

У випадку відсутності відповідного рахунку боржника в органах казначейської служби, стягнення коштів відбувається за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду.

Так, в рішеннях Європейського суду з прав людини стосовно України зазначається, що відсутність відповідних рахунків для виплат за виданим виконавчим листом, тощо не можуть прийматися до уваги, оскільки реалізація особою права, що пов'язане з отриманням бюджетних коштів, яке базується на спеціальних та чинних на час виникнення спірних правовідносин нормативно-правових актах національного законодавства, не може бути поставлена у залежність від наявності чи відсутності бюджетних асигнувань [6].

- «Відмови судів в зміні способу виконання рішення»

Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» та Порядком виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевого бюджетів або боржників, затверджено постановою КМУ від 03.08.2011 р. №845 визначено порядок виконання судових рішень про стягнення коштів, боржником за якими є державний орган, а отже встановлення способу виконання такого рішення додатковому окресленню окремим судовим рішенням не підлягає, тому Державна виконавча служба немає права подавати заяви про зміну способу та порядку виконання судового рішення, яке звернене до виконання.

Проблема виконання судових рішень була предметом парламентських слухань "Про стан виконання судових рішень в Україні", що відбулися у Верховній Раді України 22 травня 2013 року, якими зазначено, що в нашій державі залишаються невиконаними близько двох третин прийнятих судових рішень!

На таку проблему неодноразово зверталася увага ЄСПЛ.

10 червня 2015 року Секретаріат ЄСПЛ повідомив Комітет Міністрів Ради Європи про те, що Україна представляє собою найбільш серйозну проблему, бо більше 9 000 скарг з одного і того самого питання (невиконання або необґрунтовано довге виконання судових рішень) наразі перебувають на розгляді [6].

Євросуд зазначив, що у таких категоріях справ, коли державні органи належним чином сповіщені про наявність судового рішення, вони мають вживати всіх належних заходів для його виконання або направлення до іншого органу для виконання. Сама особа, на користь якої ухвалено рішення, не повинна ще займатись ініціюванням виконавчих процедур [6].

Також Суд зазначив, що обов'язком держави є нагляд за виконанням рішень проти державних органів і держава не може посылатись на відсутність коштів, коли йде мова про виконання рішення проти державного органу.

Суд зазначив, що українське законодавство не передбачає жодних ефективних засобів для вирішення проблем із затримками виконання судових рішень та відзначив, що ситуація з невиконанням рішень національних судів в Україні є її структурною проблемою, і кількість заяв до ЄСПЛ з такою ж проблематикою з року в рік лише збільшується [6].

У своїх резолюціях CM/ResDH(2008)1 та CM/ResDH(2009)159 Комітет Міністрів Ради Європи відзначав бездіяльність українського уряду у вирішенні проблем, які є причиною неодноразових звернень громадян до ЄСПЛ з одними і тими ж скаргами, а Україна так і не запропонувала широкомасштабної концепції реформування національного законодавства задля приведення його у відповідність до Конвенції [6].

На зауваження висловлені у резолюції CM/ResDH(2012)234 від 6 грудня 2012 року Комітетом Міністрів Ради Європи, що новий закон «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [4] стосується тільки майбутніх судових рішень і не вирішує проблем заявників (що вже подали скарги до ЄСПЛ), і не може зменшити приплив аналогічних скарг у майбутньому, 16 жовтня 2013 року були прийняті зміни до закону, відповідно до яких у разі недостатності коштів у боржника, суми, що зазначені у судових рішеннях, будуть автоматично виплачуватись з Державного бюджету (що стосується позовів проти держави та державних органів, організацій тощо) [4].

26 травня 2015 року УГСПЛ (DH-DD(2015)595) повідомила Комітет Міністрів Ради Європи, що у бюджеті України закладена сума на виплати компенсації за рішеннями ЄСПЛ, яка може покрити лише 1% боргу України по таких виплатах.

2 червня 2016 року прийнято два досить важливих закони, а саме новий Закон України «Про виконавче провадження» [2] та Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [3].

Новелою вказаних законів є запровадження інституту приватних виконавців. Так, після набрання чинності вказаними законами в повному обсязі, примусове виконання рішень покладатиметься не тільки на органи державної виконавчої служби (державних виконавців), але й у передбачених законом випадках, на приватних виконавців, правовий статус та організація діяльності яких встановлюються Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [3].

Приватний виконавець здійснює, визначене ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження», примусове виконання рішень, окрім зазначених випадків у ст. 5 цього ж закону, а саме:

- рішень про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною;
- рішення, за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або, які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету;
- рішення, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону;
- рішення, за якими стягувачами є держава, державні органи;
- рішення адміністративних судів та рішення Європейського суду з прав людини;
- рішення, які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності;
- рішень про виселення та вселення фізичних осіб;
- рішення, за якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена;
- рішення про конфіскацію майна;
- рішення, виконання яких віднесено законом до повноважень інших органів, які не є органами примусового виконання;
- інших випадків, передбачених законом [2].

Спірним, на наш погляд, є заборона приватному виконавцю здійснювати примусове виконання рішень, за якими боржником є: «органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків та /або, які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету.»

Позивачами по таких спорах, як правило, виступають громадяни і саме рішення по таких спорах виконується роками, або не виконується взагалі, про що свідчить практика розгляду спорів Європейським судом з прав людини.

Так, рішенням Європейського суду з прав людини «Юрій Миколайович Іванов проти України» державу було зобов'язано запровадити ефективний засіб юридичного захисту, який би забезпечив адекватний та достатній захист від невиконання або затримки у виконанні

рішень національного суду, за виконання якого вона несе відповідальність відповідно до принципів, встановлених практикою Європейського суду з прав людини. Для цього Україні був наданий рік, а потім ще півроку.

У рішенні Юрій Миколайович Іванов проти України Євросуд сфокусувався саме на виконанні рішень суду, в яких держава виступає боржником в особі тих чи інших державних органів або підприємств (група налічує більше 400 подібних справ) [6].

Дуже поширеною практикою в Україні, як зазначає ЄСПЛ, було закриття виконавчого провадження на тій підставі, що у боржника немає грошей. Через цей факт не тільки особа залишається без належного захисту своїх прав, а й втрачається довіра до судової гілки влади, бо немає сенсу звертатись до суду за захистом своїх прав, якщо судові рішення все одно не буде виконуватись.

Суд відзначив, що рішення на користь заявника не виконувались 7 років і 10 місяців. При цьому, причинами таких затримок були:

- недоторканість бюджетних коштів;
- бездіяльність державних виконавців;
- прогалини в національному законодавстві, через які не існувало можливості виконати рішення суду у випадках недостатності бюджетних коштів.

Суд зазначив, що українське законодавство не передбачає жодних ефективних засобів для вирішення проблем і затримки виконання судових рішень [6].

Прийняті в червні 2016 року закони містять ряд позитивних новацій, які покликані забезпечувати своєчасне, в повному обсязі виконання судового рішення. Так, посилена відповідальність боржника у виконавчому провадженні – накладення штрафу, а при повторному невиконанні законних вимог виконавця – подвійний розмір штрафу з повідомленням про вчинення кримінального правопорушення органами досудового розслідування. Запровадження Єдиного реєстру боржників запобігатиме відчуженню майна боржником в процесі виконання рішення. Встановлений новий порядок оскарження рішень, дії чи бездіяльності виконавців сприятиме належному виконанню судових рішень.

Таким чином, держава здійснює певні позитивні законодавчі зміни для поліпшення виконання судових рішень, але й учасникам виконавчого провадження необхідно підвищувати рівень правової культури для ефективного виконання елементів правового впливу на результати виконання судових рішень.

Джерела та література:

- 1) Конституція України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
- 2) Закон України „Про виконавче провадження” від 02.06.2016 р. //Відомості Верховної Ради України. - 2016. - № 30. - Ст. 542
- 3) Закон України „Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів” від 02.06.2016 р. //Відомості Верховної Ради України. - 2016. - № 29. - Ст. 535
- 4) Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 05.10.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 17. - Ст. 158
- 5) Закон України Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - N 40.- Ст. 263.
- 6) Практика Європейського Суду з прав людини щодо України [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua>.

Samchuk-Kolodyazhna Z. F., Shyrshykova R. M. The problem of protection of individual rights in the execution of judgments: the practice of the European Court of Human Rights (ECtHR). *The problem of execution of judgments in civil proceedings is still actual nowadays. A great number of court decisions on recovery of a debt or asset involve violation as a result, a public confidence in judicial system has been reduced.*

***Keywords:** protection of rights by court, execution of judgments, the European Court of Human Rights, executive participant, private executer.*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІД НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ХВОРОМУ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

О. І. Саско

Визначені Конституцією України пріоритети розвитку держави й суспільства передбачають здійснення активних і цілеспрямованих заходів для реального забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Одним із важливих напрямів захисту невідчужуваного права особи на життя та збереження її здоров'я є вдосконалення правового регулювання та охорони правовими засобами сфери медичної діяльності.

***Ключові слова:** право на життя та здоров'я, хворий, медичний працівник.*

Конституція України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю. А також передбачає право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Однією з гарантій цього конституційного права є те, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. На важливість належної медичної допомоги, вказує і ст.25 Загальної декларації прав людини, в якій зазначено, що кожна людина має право та такий життєвий рівень, включаючи медичний догляд, який є необхідним для підтримання здоров'я її самої та її сім'ї [1].

Відповідно до ст. 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я одним із професійних обов'язків медичних працівників є надання своєчасної та кваліфікованої медичної допомоги. У ст.139 КК України встановлена кримінальна відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником.

Проблема кримінальної відповідальності медичного працівника за ненадання допомоги хворому розглядалися у працях П.П. Андрушка, Ф.Ю.Бердичевського, Л.П. Брич, В.О. Глушкова, А.І. Концевича, Н.Є.Крилової, Н.С. Малеїна, Г.В. Чеботарьової та інших.

З урахуванням того, що норми про відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником розміщені у Розділі II Особливої частини КК України, родовий об'єкт цих злочинів можна визначити як правовідносини, пов'язані із забезпеченням охорони життя та здоров'я людини. Не надаючи допомоги хворому медичний працівник порушує права людини, а тим самим посягає на життя та здоров'я особи.

Життя – це період існування організму, в т.ч. людського, від моменту його виникнення і до смерті. В юридичній літературі під життям людини розуміє період існування людської істоти як білкового організму, котрий розпочинається фізіологічними пологами, характеризується комплексним природним (біологічним) та соціопсихічним її функціонуванням і закінчується її біологічною смертю [2, с. 4, 15]. У ст. 3 Основ з зазначається, що здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб чи фізичних дефектів. При формулюванні визначення поняття здоров'я потрібно зосереджуватися на певних медичних ознаках, самопочутті людини, а не на зовнішніх чи соціальних факторах благополуччя буття. Здоров'я – це особливий, відносно стабільний стан задовільного самопочуття людини, який характеризується відсутністю фізичного болю, травм, порушень діяльності окремих органів або їх систем, інших проявів хвороб, психічних або інших розладів, що можуть порушити її життєдіяльність, фізіологічні функції або зменшити працездатність [3, с.45].

При цьому додатковим об'єктом виступає встановлений порядок надання медичної допомоги. Обов'язок медичних працівників надавати своєчасну та кваліфіковану медичну і лікарську допомогу, першу невідкладну медичну допомогу у разі нещасного випадку, в інших

екстремальних ситуаціях закріплений не у ст. 139 КК, яка встановила караність ненадання допомоги хворому медичним працівником, а в Основах законодавства України про охорону здоров'я.

Основні обов'язки медиків щодо надання професійної допомоги, які випливають з Основ, можна розподілити на групи в залежності від обставин, за яких вимагається допомога: 1) загальний професійний обов'язок кожного медика безплатно подавати першу невідкладну медичну допомогу громадянам у разі нещасного випадку та в інших екстремальних ситуаціях; 2) обов'язок надання первинної лікувально-профілактичної допомоги, яка подається переважно за територіальною ознакою сімейними лікарями або іншими лікарями загальної практики; 3) обов'язок надання спеціалізованої (вторинної) лікувально-профілактичної допомоги (вона надається лікарями, які мають відповідну спеціалізацію і можуть забезпечити більш кваліфіковане консультування, діагностику, профілактику і лікування, ніж лікарі загальної практики); 4) обов'язок надання високоспеціалізованої (третинної) лікувально-профілактична допомоги, що подається лікарем або групою лікарів, які мають відповідну підготовку у галузі складних для діагностики і лікування захворювань, у разі лікування хвороб, що потребують спеціальних методів діагностики та лікування, а також з метою встановлення діагнозу і проведення лікування захворювань, що рідко зустрічаються [4].

Положення законодавства про охорону здоров'я дають змогу зрозуміти, що зміст обов'язків медичних працівників надавати фахову допомогу конкретизується залежно від потреб хворого у тому чи іншому виді лікування, від обстановки, в якій виникає ця потреба. Завдання допомогти хворому може поставати перед медичним працівником в різних ситуаціях, від яких залежатимуть і характер дій, які від нього вимагаються. Така потреба може виникнути і за межами лікувального закладу (наприклад, коли медик стає свідком нещасного випадку, до нього звернувся його сусід зі скаргою про напад хвороби тощо), а також безпосередньо в медичному закладі (при доставці хворого, дестабілізації чи погіршення стану пацієнта, який вже перебуває на стаціонарному чи амбулаторному лікуванні та ін.) [5, с.38].

Прикладами ненадання допомоги хворому в юридичній та медичній літературі найчастіше називають відмову в огляді хворого, у виїзді за викликом, у втручанні в хід хвороби, у прийманні хворого до лікувальної установи, куди він був доставлений або прибув сам, відмову госпіталізувати його, організувати за ним нагляд, відмову надати невідкладну медичну допомогу громадянам в дорозі, на вулиці тощо [6, с. 102].

В літературі висловлюється позиція, що для кваліфікації ненадання допомоги хворому медичним працівником необхідно, щоб сама бездіяльність полягала лише у повній відсутності допомоги хворому [7, с. 76-77]. Подібним точки зору дотримується і Борзенков Г.М., зазначаючи, що подібний злочин вчиняється шляхом бездіяльності, коли винний не виконує дій, необхідних у даній ситуації для рятування життя, полегшення страждання потерпілого або його лікування [8, с. 122]. На нашу думку, слід до уваги брати не лише ненадання допомоги, але і неналежне виконання дій, які вимагаються від медичного працівника в конкретній ситуації.

Відповідальність за ст. 139 КК настає лише у разі, коли особа, яка була зобов'язана надавати хворому допомогу, з урахуванням конкретної обстановки фактично мала таку можливість. Під поважними причинами, які виключають відповідальність за ст. 139 КК, зазвичай розуміються різноманітні обставини, які перешкоджають медичному працівникові надати хворому допомогу – непереборна сила, стан крайньої необхідності, хвороба самого медичного працівника, відсутність для надання конкретного виду допомоги кваліфікації, знань, обладнання чи ліків тощо. Тому, злочин, передбачений ст. 139 КК, виражається у бездіяльності: медичний працівник, який відповідно до встановлених правил зобов'язаний надавати допомогу хворому, без поважних причин не робить цього.

Суб'єкт даного злочину спеціальний, зокрема це медичні працівники незалежно від того, яку спеціальну освіту, середню або вищу, вони мають (лікарі, медичні сестри, фельдшери тощо, у т.ч. працівники служби швидкої медичної допомоги та державної служби медицини катастроф), у якому закладі охорони здоров'я вони працюють або займаються медичною практикою як різновидом підприємницької діяльності. До характерних ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст.139 КК України можна віднести: 1) спеціальну професійну

підготовку, що підтверджується дипломом державного зразка про медичну освіту, а також іншими офіційними документами відповідно до Положення про порядок проведення атестації лікарів, затвердженого наказом МОЗ України від 19.12.97 р. № 359 та Положення про Свідоцтво про проходження підвищення кваліфікації та перепідготовки молодших медичних та фармацевтичних спеціалістів, затвердженого наказом МОЗ України від 07.09.93 р. № 198; 2) професійну придатність, тобто відповідність особистих та професійних якостей особи спеціалізації посади, яку вона займає; 3) наявність у особи відповідних обов'язків, що закріплені у відповідних посадових правилах та інструкціях [9, с. 236].

Оцінюючи злочинність пасивної поведінки медичного працівника необхідно враховувати, що ненадання допомоги хворому може виражатися як у бездіяльності, так і в неналежному виконанні дій, які в обстановці, що склалася, вимагаються від медичного працівника. При цьому обстановка є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 139 КК. Вона має бути такою, при якій хоча б одна особа може вважатися хворою та потребує медичної допомоги.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Триньова Я. О. Кримінально-правова оцінка позбавлення життя людини із співчуття до неї : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Я. О. Триньова. – К. : Національна академія прокуратури України, 2010. – 19 с.
3. Антонов С. В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг : дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Антонов Сергій Володимирович. – 6 с.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
5. Ахметшин Р. Л. УК в медицине. Взгляд врача на составы преступлений в медицинской сфере / Р. Л. Ахметшин. – Донецк: Издатель Заславский А. Ю., 2007. – 56 с.
6. Байда А. О. Відмежування незаконної лікувальної діяльності від інших злочинів проти життя і здоров'я особи, що вчинюються у сфері медичного обслуговування / А. О. Байда // Проблеми законності.– 2010. – № 108.
7. Бердичевский Ф. Ю. Уголовная ответственность медицинского персонала за нарушение про- фессиональных обязанностей / Ф. Ю. Бердичевский. – М. :Юрид. лит., 1970. – 128 с.
8. Борзенков Г.Н. Квалификация преступлений против жизни и здоровья: [Учебно-практическое пособие]. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2005. – 144 с.
9. Омельчук Л. В. Характеристика суб'єкта злочину при неналежному виконанні професійних обов'язків медичним працівником // Л. В. Омельчук // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка і право). – 2012. – №2(57). – с. 232–237.

Sasko O. Criminal-legal protection from abandonment patient medical professional. *As defined by the Constitution of Ukraine the priorities of the state and society require the implementation of active and targeted measures to ensure rights and freedoms of man and citizen. One of the important directions of protection of inalienable human rights to life and health is improving legal regulation and protection of the legal means of health care activities.*

Keywords: *right to life and health of the patient, the health worker.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У БОРОТЬБІ З ТЕРОРИЗМОМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**Г. Скуба**

Стаття присвячена аналізу поняття "злочини терористичного характеру" в контексті захисту прав людини у боротьбі з тероризмом.

Ключові слова: захист, права людини, тероризм, терористичний акт.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується суттєвими змінами в політичній, економічній, соціальній сферах, які спричинили за собою значне зростання кримінальних правопорушень терористичного характеру, що створюють загрозу життю і здоров'ю широкого кола людей. Злочинність все частіше набуває організованих форм, способи вчинення та приховування кримінальних правопорушень ускладнюються, як наслідок – з кожним роком збільшується кількість нерозкритих кримінальних правопорушень. Причому зростає кількість заздалегідь спланованих тяжких насильницьких злочинів, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв, вогнепальної зброї, радіоактивних речовин та інших засобів. Тому, сьогодні актуальним є аналіз поняття кримінальних правопорушень терористичного характеру, виявлення ознак даної групи злочинів, за якими їх можна відокремити від інших посягань.

В чинному Законі України "Про боротьбу з тероризмом" можна зустріти різні термінологічні конструкції: "тероризм", "терористичний акт", "злочини терористичної спрямованості", "злочини, вчинені з терористичною метою", "злочини, пов'язані з терористичною діяльністю" тощо, однак визначення цих понять відсутнє. У зв'язку з чим, в науковій літературі існує чимало думок щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру. Так, Р. В. Мукоїда пропонує називати дану групу злочинів «злочини, пов'язані з терористичною діяльністю», під якими він розуміє, злочини що містять у собі деякі ознаки тероризму[1, с. 18-19] Близьким до Р. В. Мукоїда у визначенні дефініції даного виду злочинів є В. С. Бондар, який пропонує їх називати "кримінальні правопорушення, пов'язані із тероризмом" [2, с. 15].

В. П. Смельянов не вбачає різниці між термінами "злочини терористичного характеру" та "злочини терористичної спрямованості". Більше того, автор також виділяє поняття "злочини з ознаками тероризування". Дослідник проводить розмежування між такими групами злочинів, зазначаючи, що злочини терористичного характеру (терористичної спрямованості), у свою чергу, є складовою частиною більш широкої категорії злочинів з ознаками тероризування, суть яких полягає в примушенні до вчинення будь-яких дій або відмови від них шляхом залякування. Однак, на відміну від злочинів терористичного характеру, страхітливий вплив при вчиненні цих злочинів може надаватися не тільки за допомогою насильства або погрози насильством, але і за допомогою ненасильницьких дій або погроз такими (поширення відомостей, утиск прав чи законних інтересів, вилучення майна). Обстановка страху створюється не на загальносоціальному, а на індивідуальному чи вузькогруповому рівні, причому з явним прагненням залишитися якомога менш помітним і схильним широкому розголосу[3, с. 45]

М.І. Бажанов категорично відкинув вживання терміна "злочини терористичної спрямованості" як такого, що є розмитим і не може бути предметом, яким займається кримінальне право[4, с. 215].

Інший вітчизняний науковець О. Ф. Бантишев поряд з використанням термінів "злочини терористичного характеру" та "злочини терористичної спрямованості" виділяє термін "злочини, віднесені до терористичної діяльності", при цьому уточнивши, що такі діяння можуть бути готуванням до вчинення злочинів терористичної спрямованості[5, с.8].

А. М. Лисенко під злочинами терористичної спрямованості розуміє терористичний акт та інші злочини, передбачені КК України (статті 112, 147, 260, 261, 265, 265-1, 266, 277, 278, 279, 292, 349, 443, 444) за умови, якщо вони були вчинені для досягнення терористичних цілей, зазначених у ч. 1 ст. 258 КК України [6].

У юридичній літературі пропонуються й інші варіанти назви даної групи злочинів. Так, А. О. Данилевський відстоює позицію про наявність підстав для використання узагальнюючого поняття "терористичні злочини"[7, с.76].

Аналіз міжнародно-правових актів ратифікованих Україною, свідчить про використання в зазначених документах терміна "терористичні злочини". Зокрема, у статті 1 "Термінологія" Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму зазначено, що «терористичний злочин» означає будь-який із злочинів, викладених і визначених в одному з договорів, перелік яких наведено в Додатку [8].

Зважаючи на вищевикладене, В.Н. Кубальський наголошує на тому, що у цьому плані законодавство України вимагає доопрацювання, а саме визначення категорії терористичних злочинів, тобто таких, що вчиняються в процесі терористичної діяльності. При визначенні змісту даної дефініції автор пропонує спиратися на поняття терористичної діяльності, що міститься у статті 1 Закону України "Про боротьбу з тероризмом"[9]. Звідси можна зробити висновок, що прихильники вищенаведеної концепції пропонують виділити в КК України певне коло злочинів, які, у разі їх вчинення з терористичною метою, повинні визнаватися терористичними злочинами.

А. І. Долгова характеризує тероризм як різноманіття терористичних проявів (діянь), вказує на комплексний, родовий характер тероризму щодо ряду загальнонебезпечних діянь і на те, що поняття тероризм набагато ширше поняття злочинність терористичного характеру[10, с.101].

В криміналістичній літературі останніх років панує думка, відповідно до якої категорія «злочинів терористичного характеру» є умовно-збірним поняттям, і, отже, неможливо не тільки дати єдине поняття даному явищу, а й описати всі особливості розслідування злочинів терористичної спрямованості в єдиному дослідженні.

З вищенаведеного можна зробити проміжний висновок, що в криміналістичних та кримінальних джерелах має місце вільне трактування термінів, пов'язаних із тероризмом. Також відсутні є будь-які загальноприйняті визначення злочинів даного виду. Тож нагальною проблемою сьогодення є уніфікація відповідної термінології з врахуванням особливостей зближення національного законодавства з положеннями міжнародних актів у сфері боротьби з тероризмом. В правовій доктрині назріла необхідність розробити визначення не терористичної діяльності, оскільки воно міститься в законодавстві, а злочинів, що відносяться до такої діяльності. Загальне визначення злочинів могло б сприяти вирішенню проблем їх попередження і грамотної правової регламентації. Це повинно відобразитися на підході до встановлення санкцій за вчинення таких злочинів, оцінки ступеня їх суспільної небезпеки.

Джерела та література:

1. Мукоїда Р. В. Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, що пов'язані з терористичною діяльністю. Дис. канд. юрид. наук. – О., 2008. – 229 с. – С. 18-19
2. Бондар В. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з тероризмом // Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: збірник матеріалів Інтернет-конференції (Київ, 25 червня 2015 року). – К.: Національна академія прокуратури України; Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, 2015. – 225 с. – С. 15-22.
3. Емельянов В. П. Терористический акт и акт терроризма: понятие, соотношение и разграничение // Законность. – 2002. - № 7. – С. 44-46.
4. Науковий семінар з проблем боротьби з тероризмом та злочинами терористичної спрямованості // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 4. – С. 207-223.
5. Бантишев О. Ф. Відповідальність за злочини, віднесені до терористичної діяльності // Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: збірник матеріалів Інтернет-конференції (Київ, 25 червня 2015 року). – К.: Національна академія прокуратури України; Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем

боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, 2015. – 225 с. – С. 7-8.

6. Лисенко А. М. Аналіз розвитку антитерористичного законодавства України / А.М. Лисенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvdduvs_2011_4_47.pdf.

7. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Олександрович Данилевський. – К., 2009. – 200 с.

8. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 р. / Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_712

9. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. // Відомості Верховної Ради України . – 2003. – № 25. – Ст.180

10. Долгова А.И. Преступность, ее организованность и криминальное общество. – М., 2003. – С. 488; Долгова А. И. Конкретизация понятия терроризма в криминологических и правовых целях // Уголовное право. – 2003. – № 2. – С. 101.

Scuba G. Protection of human rights in the fight against terrorism: theoretical aspect. *This article analyzes the concept of "crimes of a terrorist nature" in the context of human rights in the fight against terrorism.*

Keywords: *protection, human rights, terrorism, act of terrorism.*

МЕХАНІЗМ ВИКОНАННЯ БАНКАМИ УХВАЛ ПРО НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА КОШТИ НА РАХУНКАХ

А. Г. Станішевська

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» на кошти, що знаходяться на рахунках клієнтів банку, може накладатись арешт [1; с. 12]. Сутність арешту коштів на банківському рахунку полягає в тому, що банківська установа на виконання рішення суду чи постанови державного виконавця арештовує визначену суму (якщо вона наявна на рахунку), тобто забезпечує постійну наявність відповідної суми на рахунку.

Механізм виконання банком обмеження права клієнта щодо розпорядження коштами, які зберігаються на його рахунку, у разі прийняття судом рішення про арешт коштів або при примусовому виконанні рішення суду про стягнення коштів здійснюється за постановою державного виконавця про арешт коштів, прийнятою на підставі рішення суду.

Перше, що робить працівник банку, коли отримує постанову державного виконавця про арешт коштів, які знаходяться на рахунку в банку, це перевіряє правильність її оформлення. Якщо постанова складена з порушенням законодавства, банк не пізніше наступного робочого дня повертає її державному виконавцю без виконання, додаючи до нього супровідний лист, у якому обов'язково зазначається причина повернення документа та присутнє посиланням на нормативний акт, який порушено.

Якщо до банку разом надійшло кілька рішень (ухвал) суду, санкціонованих прокурором постанов слідчого чи постанов державного виконавця, то банк виконує їх послідовно, у порядку їх надходження.

Важливим є те, що заходи з арешту коштів виконуються банками негайно після отримання та перевірки постанови. Якщо документи надійшли до банку після закінчення операційного дня - на початку наступного операційного дня.

Наступне, це - аналіз постанови. Працівник визначає наступні питання:

- чи зазначена в постанові кількість рахунків клієнта;
- чи вказана конкретна сума, яку необхідно арештувати;
- чи арешт накладений на всі кошти, що є на всіх рахунках клієнта банку, чи на суму,

що конкретно визначена в постанові.

Якщо в документі про арешт коштів не зазначений конкретний номер рахунку клієнта, на кошти якого накладений арешт, але обумовлено, що арешт накладено на кошти, що є на всіх рахунках, то для забезпечення суми, визначеної цим документом, арешт залежно від наявної суми накладається на кошти, що обліковуються на всіх рахунках клієнта, які відкриті в банку, або на кошти на одному/кількох рахунку/ах [4; с. 284].

Важливим є і те, що для забезпечення виконання рішення суду на час накладення арешту банк відкриває клієнту на тому самому балансовому рахунку, що й рахунок, на який накладено арешт, окремий аналітичний (спеціальний) рахунок.

Далі працівник банку безпосередньо виконує заходи щодо арешту коштів. Залежно від наявності (відсутності) коштів на рахунку клієнта, на кошти якого накладено арешт, якщо:

- у разі наявності на рахунку потрібної суми, банк меморіальним ордером списує зазначену суму з рахунку, на який накладено арешт, та резервує її на спеціальному рахунку. Після чого банк відновлює проведення операцій за встановленим порядком.

- на рахунку клієнта недостатньо визначеної постановою суми коштів, то банк арештує на цьому рахунку наявну суму коштів, обліковує постанову на відповідному позабалансовому рахунку і не пізніше ніж наступного робочого дня письмово повідомляє державного виконавця про недостатність коштів для виконання постанови;

- на рахунку клієнта немає коштів для забезпечення виконання постанови, то банк обліковує її на відповідному позабалансовому рахунку і не пізніше ніж наступного робочого дня письмово повідомляє державного виконавця про відсутність коштів для виконання постанови [3; с.135].

Якщо на рахунок відповідача надходять кошти, то банк здійснює їх нагромадження на спеціальному рахунку до остаточного вирішення цього питання судом або накопичення зазначеної в рішенні суду (постанові державного виконавця) суми.

У Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті чітко зазначено, що кошти, які нагромаджуються на спеціальному рахунку, забороняється використовувати до надходження платіжної вимоги на примусове списання коштів за тим виконавчим документом суду, для забезпечення виконання якого накладався арешт, або до отримання постанови державного виконавця щодо звільнення коштів з-під арешту. У разі надходження до банку платіжної вимоги на примусове списання коштів за тим виконавчим документом, для забезпечення виконання якого на кошти клієнта накладено арешт, банк виконує її в повній або частковій сумі в межах наявної арештованої суми на рахунку [2; с. 21].

У разі прийняття судом рішення про стягнення суми меншої, ніж нагромаджено на спеціальному рахунку, невикористана сума залишається у розпорядженні платника.

Якщо суд приймає рішення про скасування арешту у зв'язку з відмовою в позові або з інших причин, банк відновлює проведення операцій у встановленому порядку.

Кошти, нагромаджені на спеціальному рахунку за час накладення арешту, банк повертає не пізніше наступного робочого дня після скасування арешту на той рахунок, з якого їх було переказано.

Джерела та література:

1) Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III/ Верховна Рада України. - Офіц. вид. – К. : Парламент. вид-во, 2016. – 52 с. – (Серія «Закони України»).

2) Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена Постановою Правління Національного банку України № 22 від 21.01.04 р.

3) Лютий І. О. Банківська справа: підручник / За заг. ред. І.О. Лютого – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 384 с.

4) Тиркало Р. І. Банківська справа: Навч. посіб. / Р. І. Тиркало, І. С. Гуцал, Я. І. Чайковський, Т. І. Андрушків, Н. Д. Галапуп; ред.: Р. І. Тиркало; Терноп. акад. нар. госп-ва. - Т. : Карт-бланш, 2001. - 314 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

О. Л. Старко

Статтю присвячено проблемі кримінально-правового захисту права особи на охорону здоров'я в Республіці Польща. Зокрема, розглянуто питання кримінально-правової заборони поширення небезпечних інфекційних захворювань. Відмічено особливості кримінального законодавства Польщі у цій сфері.

Ключові слова: Кримінальний кодекс Польщі, кримінальна відповідальність, інфекційні хвороби, право на охорону здоров'я.

1. Право особи на охорону здоров'я забезпечується за допомогою кримінально-правових гарантій. Кримінальний кодекс (далі - КК) Польщі передбачає низку норм, які гарантують це право. Зокрема, ці норми передбачають відповідальність за поширення ВІЛ/СНІДу та інших небезпечних для життя інфекційних хвороб. У ст. 161 КК Польщі встановлена відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби. Показники офіційної реєстрації в цій країні не є чисельними, проте є стабільними. Так, за ст. 161 КК Республіки Польща у 2013 році було ініційовано 27 проваджень, у 2014 році – 35. При цьому, кількість заявлених злочинів складала 12 та 14 відповідно [1]. Для порівняння в Україні у 2014 році було зареєстровано всього 7 злочинів, передбачених ст. 130 Кримінального кодексу (далі – КК) України, а у 2015 році – 13 злочинів [2].

2. Кримінальне законодавство Польщі про відповідальність за злочини, пов'язані з поширенням ВІЛ/СНІДу та інших інфекційних хвороб має свої особливості. Ст. 161 КК Республіки Польща передбачає відповідальність за поставлення в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини, венеричною та іншою інфекційною важкою невиліковною хворобою, або хворобою, яка реально загрожує життю. Зокрема, ч. 1. ст. 161 КК Республіки Польща стосується ситуації, у якій порушник, знаючи, що він заражений вірусом ВІЛ, безпосередньо ставить у небезпеку зараження іншу особу. Крім того, це індивідуальний злочин, який може вчинити лише та особа, яка у момент вчинення його є носієм вірусу ВІЛ та знає про цей факт.

Поза регулюванням припису залишається питання способу поведінки винуватця. У зв'язку з цим санкціям підлягають не тільки статеві контакти, але також і інші вчинки, наслідком яких може бути зараження іншої особи (напр. через кров, використання інфікованої голки). Кримінальну відповідальність несе лише суб'єкт, який діє навмисно з прямих чи непрямих умислом. Це означає, що порушник хоче або, щонайменше, згідний на можливість безпосереднього загрози інфікування іншої особи. До законних ознак не належить необхідність виникнення зараження, ані тим більш виклики пошкодження тіла, розладу здоров'я чи збитку для здоров'я, особливо у вигляді хвороби СНІДу або смерті скривдженої особи. Проте, необхідно, щоб дана поведінка знаходилась у причинному зв'язку з наслідком. Для констатації злочину достатнім є створення реальної загрози зараженням інфекцією. У такому випадку передбачено покарання у виді позбавлення волі строком до 3 років.

Натомість, постає питання як кваліфікувати поведінку винуватця, якщо зараження фактично настане. До останнього часу досліджуване питання не було предметом глибоких досліджень. На думку А. Марека «у випадку спричинення наслідку у вигляді хвороби, визначеної у ч. 1 ст. 156 КК Республіки Польща пеналізація настає на підставі цього припису, натомість у випадку ненавмисного діяння щодо наслідку доцільною є юридична кваліфікація за сукупністю - ч. 1. або 2 ст. 161 у зв'язку з ч. 2 ст. 156 КК Республіки Польща, при застосуванні ч. 2 і 3 ст. 11» [3, , с. 338]. Р. Гураль вважає, якщо настане зараження, то необхідно взяти до уваги збіг з положеннями ст. 156 або 157 КК Польщі [4, 287].

3. Ще одне важливе питання на яке слід звернути увагу – як потрібно кваліфікувати поведінку злочинця, наслідком якої стало зараження іншої особи і вчинок цей був виявлений перш ніж ВІЛ перетворився у СНІД. Наслідок полягає у тому, що в організмі іншої особи виник вірус (що ще не є хворобою). Виключена є кваліфікація за ст. 156 КК Республіки Польща, яка передбачає відповідальність за тяжку шкоду здоров'ю особи. Шукаючи відповідне рішення цієї проблеми, виправданим здається твердження, що у цьому випадку дійшло до спричинення розладу здоров'я, що триває довше ніж 7 днів (ч. 1 ст. 157 КК Республіки Польща). Перебіг розвитку ВІЛ інфекції являє розлад здоров'я людини. Маючи на увазі специфічний спосіб спричинення розладу здоров'я, рекомендованою була б юридична кваліфікація за сукупністю (ч. 1 ст. 161 та ч. 1 ст. 157, ч. 2 ст. 11 КК Республіки Польща).

4. 2 ст. 161 Кримінального кодексу Республіки Польща визначає злочином безпосереднє поставлення у небезпеку зараження іншої особи, у тому числі венеричною хворобою. Аналогічно як і у випадку поставлення у небезпеку зараження ВІЛ, злочин може вчинити лише той, хто знає про свою хворобу. Однак кримінальна відповідальність у цьому випадку не така сувора порівняно із ч. 1 ст. 161 КК Республіки Польща. Порушник підлягає штрафу, обмеженню волі або позбавленню волі до 1 року.

У зовсім інший спосіб вирішується ситуація, у якій наслідком діяння особи зараженої ВІЛ, венеричною або іншою інфекційною хворобою, є зараження людини. Якщо наслідком таких дій є заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, то порушник несе відповідальність на основі ст. 156 Кримінального кодексу. У п. 2 ч. 1 ст. 156 Кримінального кодексу Республіки Польща сказано, що «той, хто спричиняє важкий ущерб для здоров'я у вигляді (...) важкої невиліковної або довготривалої хвороби, хвороби, реально загрозової для життя (...), підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі від року до 10 років».

4. Отже, кримінальне законодавство Республіки Польща про відповідальність за злочини пов'язані з поширення ВІЛ/СНІДу, венеричних та інших інфекційних хвороб виступаючи однією з гарантій забезпечення права особи на охорону здоров'я, має свої особливості. Зокрема, злочини, які полягають у поставленні у небезпеку зараження ВІЛ-інфекцією, венеричною хворобою, іншою інфекційною хворобою КК Польщі відносять до спеціальних видів тілесних ушкоджень. При цьому поставлення в небезпеку зараження і ВІЛ, і венеричними хворобами, іншими інфекційними хворобами передбачене в одній статті. Натомість безпосереднє зараження цими хворобами відносять до злочинів, які заподіюють шкоду здоров'ю різного ступеня тяжкості, що передбачено іншими статтями (ст. 156, 157 КК Польщі).

Джерела та література:

1. Narazenie-na-chorobe-wywolana-wirusem-HIV-zakazna-lub-weneryczna-art-161.html // <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestępstwa/przeciwko/63436>
2. Статистична інформація за 2014/2015 роки «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
3. Marek A., Kodekskarny. Komentarz. - Warszawa, 2010.
4. Góral R. Kodekskarny. Praktycznykomentarz. - Warszawa, 2007.

Starko O. L. On the criminal legal protection of person's right to health care by the legislation of the Republic of Poland. *The article deals with the problem of criminal legal protection of person's right to health care in the Republic of Poland. The issues of criminal law prohibition of the extension of dangerous infectious diseases are examined. The peculiarities of criminal legislation in this sphere in Poland are mentioned.*

Keywords: *Polish Penal Code, criminal liability, infectious diseases, right to health care.*

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ УЧАСНИКІВ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

О. В. Старчук

У науковій статті автор приділяє увагу міжнародно-правовому аспекту визначення поняття дискримінації та її заборони щодо учасників сімейних правовідносин, які і стали предметом дослідження запропонованої статті.

Ключові слова: дискримінація, заборона, запобігання, протидія дискримінації, учасники сімейних правовідносин.

Реалізацією загальноправового принципу рівності прав та можливостей у всіх сферах суспільного життя у сімейному праві України є заборона дискримінації учасників сімейних правовідносин, що текстуально закріплено в міжнародних стандартах а саме: Загальній декларації прав людини [1]; Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [2]; Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [3]; Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [4]; Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [5]; Конвенції про права дитини [6]; Конвенції про права інвалідів [7]; Міжнародній конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей [8]; конвенціях і рекомендаціях МОП: № 111 "Про дискримінацію в галузі праці та занять" [9], № 156 "Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками" [10], № 100 "Про рівну оплату чоловіків і жінок за рівноцінну працю" [11] тощо.

Дискримінація (від латинського слова – *discriminatio* – розходження) означає обмеження або позбавлення прав у всіх сферах життя суспільства: трудовій, соціально-економічній, політичній, духовній, сімейно-побутовій.

Дискримінація – це порушення прав людини, заборона якої передбачена цілою низкою міжнародних документів в сфері прав людини.

У Загальній декларації прав людини [1] та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [2] дискримінація щодо жінок визначається як розрізнення в поводженні за ознакою статі, яке навмисно чи ненавмисно завдає шкоди жінкам, заважає суспільству в цілому визнати права жінок як у приватній, так і громадській сфері, чи яке заважає жінкам користуватися своїми визнаними правами людини й основними свободами.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок розглядає дискримінацію щодо жінок як будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямоване на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини й основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській чи будь-якій іншій сфері [5].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. дискримінацію розглядає як будь-яку відмінність, виключення, обмеження або перевагу, за ознакою раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, майнового положення, народження або іншої обставини, і яка має на меті або як наслідок, знищення або применшення визнання, використання або здійснення всіма особами, на рівних можливостях, всіх прав і свобод [3].

Відповідно до ст. 16 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у всіх питаннях, що стосуються шлюбу і сімейних стосунків, і, зокрема, забезпечують на основі рівності чоловіків і жінок:

- однакові права щодо одруження;
- однакові права на вільний вибір подружжя і на одруження лише зі своєї вільної і повної згоди;

- однакові права й обов'язки під час шлюбу і після його розірвання;
- однакові права й обов'язки чоловіків і жінок як батьків, незалежно від їхнього сімейного стану, у питаннях, що стосуються їхніх дітей; у всіх випадках інтереси дітей мають перевагу;
- однакові права вільно і відповідально вирішувати питання про кількість дітей і проміжки між їх народженням і мати доступ до інформації, освіти, а також засобів, що дозволяють їм здійснити це право;
- однакові права та обов'язки бути опікунами, піклувальниками, довіреними особами та усиновителями дітей чи здійснювати аналогічні функції, коли вони передбачені національним законодавством;
- у всіх випадках інтереси дітей мають перевагу;
- рівні особисті права чоловіка і дружини, у тому числі право вибору прізвища, професії і заняття; рівні права подружжя щодо володіння, придбання, управління, користування і розпорядження майном як безкоштовно, так і за плату [5].

У ст. 1 Міжнародного білла про права людини роз'яснюється поняття дискримінації щодо жінок як розрізнення в поводженні за ознакою статі, яке: навмисно чи ненавмисно завдає шкоди жінкам, заважає суспільству в цілому визнати права жінок як у приватній, так і громадській сфері, чи яке заважає жінкам користуватися своїми визнаними правами людини й основними свободами.

Європейський суд з прав людини вказує на те, що дискримінацією є відмінність у поводженні, яка не має об'єктивного і розумного виправдання.

У 1992 р. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок офіційно поширив заборону дискримінації та розтлумачив її як насильство, що чиниться над жінкою внаслідок того, що вона – жінка, або насильство, яке справляє на жінок непомірний вплив, що включає в себе дії, які завдають шкоду чи страждання фізичного, психічного чи статевого характеру, загрозу таких дій, примус та інші форми обмеження свободи.

У 1993 році Генеральна Асамблея прийняла Декларацію про викорінювання насильства щодо жінок (резолюція 48/104), у якій визначено заходи, які повинні вживати держави і міжнародне співтовариство для викорінювання усіх форм насильства щодо жінок, як у громадському, так і в особистому житті [12].

У ст. 3 Декларації про викорінювання насильства щодо жінок передбачено, що жінки користуються рівними правами щодо здійснення і захисту всіх прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській та будь-яких інших сферах. Ці права включають, зокрема: право не піддаватися дискримінації в якій би то не було формі.

У міжнародному праві Н. Г. Прісекіна виявила 12 видів прямо забороненої дискримінації згідно 12 підстав (раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні переконання, національна приналежність, соціальне походження, сімейні обов'язки, сімейний стан, участь у профспілках та інших об'єднаннях громадян, вік, непрацездатність) [13, с. 18]. Ми вважаємо, що такий перелік підстав є невичерпним і потребує доповнення.

Отже, міжнародні стандарти заборони дискримінації учасників сімейних правовідносин спрямовані на викорінювання усіх форм дискримінації, в тому числі і за статевою ознакою.

Проаналізувавши міжнародно-правові аспекти заборони дискримінації у сімейній сфері пропонуємо під дискримінацією розуміти прямі або непрямі обмеження (розрізнення, відмінності, винятки або переваги), які засновані на ознаках раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, мови, статі, етнічного та соціального походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, місця проживання, майнового стану, сексуальної орієнтації, судимості тощо.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. – К. : Право: Укр. правничка фундація, 1995. – 12 с.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. // Права людини, міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 24–36.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. – К. : Право: Укр. правнича фундація, 1995. – 40 с.
4. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. // [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_105
5. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок від 18 грудня 1979 р. // Сборник Международных договоров СССР. – Вып. XXXVII. – М., 1983. – С. 26–36.
6. Конвенція про права дитини від 20 грудня 1989 р. // [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021
7. Конвенція про права інвалідів від 13 грудня 2006 р. // [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/995_g71
8. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей від 18 грудня 1990 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_203
9. Про дискримінацію в галузі праці та занять: Конвенція МОП від 25 червня 1958 р. № 111 // Міжнародний захист прав і свобод людини. – М. : Юрид. л-ра, 1990. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_161
10. Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками: Конвенція МОП від 23 червня 1981 р. № 156 // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965 – 1999. – Т. II. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yur-info.org.ua/doc/1600906.jsp>
11. Про рівну оплату чоловіків і жінок за рівноцінну працю: Конвенція МОП від 29 червня 1951 р. № 100 // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919 – 1964. – Т. I. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/remuner.shtml
12. Декларація про викоринювання насильства щодо жінок (резолюція 48/104) від 20 грудня 1993 р. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_506
13. Присекина Н. Г. Проблемы дискриминации в международном трудовом праве: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.05 “трудовое право; право социального обеспечения” / Н. Г. Присекина. – Владивосток, 2002. – 24 с.

Starchuk O. V. The prohibition of discrimination participants of family legal relationship: international legal aspect. *In the scientific article the author pays attention to the international legal aspects of the definition of discrimination and its prohibition in respect of members of family relationships, which became the research subject of the proposed article.*

Keywords: *discrimination, prohibition, prevention, combating discrimination, participants of family legal relationship.*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

О. В. Тюріна

Визначено нормативні основи правового статусу особи в Європейському Союзі, розкрито систему гарантій забезпечення та захисту основних прав і свобод людини в ЄС.

Ключові слова: *правовий статус, права і свободи людини, Європейський Союз.*

Правовий статус особи як самостійний правовий інститут в рамках правової системи Європейського Союзу має системний вимір і охоплює такі базові компоненти, як інститут

громадянства ЄС, принципи правового статусу особи, сукупність основних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також їх гарантії та механізм забезпечення.

Правовим актом, що визначає основи правового статусу особи в ЄС, є Хартія основних прав ЄС, схвалена Європейською Радою, а потім Європейським Парламентом, Радою ЄС та Єврокомісією у 2000р. В подальшому Хартія основних прав ЄС була включена до Лісабонського Договору (2007р.), що надало їй обов'язкової юридичної сили на території Європейського Союзу.

Текст Хартії основних прав ЄС складається з преамбули та сьоми розділів, в яких систематизовані основні права людини і громадянина ЄС щодо цінностей, на захист яких вони спрямовані, а саме гідність, свобода, рівність, солідарність. З огляду на зміст вказаного документу право Європейського Союзу не містить власних, особливих стандартів прав людини, воно сприйняло та захищає ті досягнення у сфері прав і свобод людини, які є спільними для конституційних традицій держав-членів та відтворюються в їхніх правових системах.

Для забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина в Європейському Союзі сформована відповідна система гарантії, яка охоплює інституційні гарантії, що визначаються правовою регламентацією функціонування органів, діяльність яких спрямована на охорону та захист порушених прав; процесуальні гарантії, що реалізуються при здійсненні правосуддя, та процедурі судового перегляду актів інститутів Європейського Союзу; матеріальні гарантії як права осіб на відшкодування завданої шкоди при порушенні їх прав.

Право Європейського Союзу надає достатньо значні можливості індивідам для захисту своїх суб'єктивних прав, порушених державами-членами або інститутами ЄС. Європейський Суд Правосуддя в результаті розгляду та вирішення відповідних юридичних справ сформулював універсальний принцип відповідальності держав-членів за порушення права ЄС, який встановлює, що держава-член ЄС, визнана винною у порушенні права ЄС, зобов'язана відшкодувати збитки, завдані неімплементацією директив ЄС та порушенням інших зобов'язань, які випливають з установчих договорів ЄС (Справи C-6&9/90, FrancovichandBonifaciv. Italy (1991) ECRI-5357, (1993) 2 CMLR 66; Справа C-46/93, BrasserieDuPecheurSAV. Germany (1996) ECRI-1029, (1996) 1 CMLR 889, таСправа C-48/93, R. v. SecretaryofStateforTransport, exparteFactortameLtd. (FactortaemIII) (1996) ECRI-1029,(1996) 1 CMRL 899) [1].

Європейський Суд Правосуддя визначив, що відповідальність держав у вигляді відшкодування збитків може наступити не лише коли держава-член не вжила імплементаційних заходів з впровадження директиви до національного законодавства, але також коли національний законодавець своїми діями порушує положення Договору про ЄС. Відповідальність держави-члена ЄС настає за певних умов: норма права ЄС, яку порушено, повинна надавати індивідові певні суб'єктивні права (відносно неімplementованої директиви, вона повинна містити обсяг цих прав), порушення має бути достатньо серйозним, має бути прямий причинно-наслідковий зв'язок між порушенням зобов'язання, яке покладено на державу-члена ЄС, та шкодою, яку зазнав індивід (позивач).

Європейський Союз є юридичною особою і тому здатен нести юридичну відповідальність, яку згідно Договору про діяльність ЄС (ст. 340) поділяють на договірну та позадоговірну. Договірна відповідальність ЄС має місце за наявності контракту між ЄС та індивідом, умови якої визначені самим контактом або положеннями національного права. Такі спори, як правило, розглядаються національними судами відповідної юрисдикції. Позадоговірна відповідальність ЄС полягає у зобов'язанні ЄС згідно із загальними принципами права відшкодувати збитки, завдані діями інститутів ЄС або їх службовцями при виконання ними своїх службових обов'язків, якщо між неправомірними діями чи бездіяльністю інституту або службовця ЄС та шкодою позивача має місце причинно-наслідковий зв'язок.

Із захистом фундаментальних прав людини пов'язано забезпечення ефективного співробітництва держав-членів ЄС у сфері кримінальної юстиції. Лісабонським договором було підкреслено, що Європейський Союз забезпечує високий рівень безпеки за допомогою заходів, спрямованих на попередження і боротьбу із злочинністю, расизмом, ксенофобією, заходів з забезпечення координації і співробітництва поліцейських, судових і інших компетентних

органів, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах і, якщо необхідно, через зближення кримінальних законодавств.

Договором про діяльність ЄС визначено, що для реалізації забезпечення безпеки в межах Європейського Союзу Європейська Рада визначає стратегічні орієнтири для формування програм законодавчої і оперативної діяльності у сфері простору свободи, безпеки і правосуддя; Європейський Парламент та Рада ЄС вживають заходи, спрямовані на встановлення правил і процедур щодо забезпечення визнання в межах ЄС будь-яких форм вироків і судових рішень, визначення кримінальних правопорушень і санкцій у сфері особливо тяжкої злочинності з транскордонним масштабом, на запобігання і вирішення конфліктів юрисдикції між державами-членами ЄС, на підтримання навчання суддівського корпусу і персоналу; Рада ЄС та Європейська Комісія вживають заходи із встановлення порядку проведення оцінювання стану втілення органами держав-членів політики ЄС у визначеній сфері [2].

Таким чином, правовий статус особи в Європейському Союзі є нормативно визначений та забезпечений відповідними гарантіями та механізмом.

Джерела та література:

1. <http://www.curia.europa.eu>
2. Тюріна О.В. Основи права Європейського Союзу. Навчальний посібник. – К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2012. – 100 с.

Tiurina O. V. *Some aspects of providing legal status of a person in the European Union. Identified regulatory framework of the legal status of a person in the European Union; disclosed the system of guarantees for providing and protection of the main rights and freedom of a person in the European Union.*

Keywords: legal status, the rights and freedom of a person, European Union.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ АКРЕДИТИВНОЇ ФОРМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

І. П. Устинова, І. В. Олійник

У статті наведені основні чинні правила здійснення акредитивних безготівкових розрахунків. Автор приводить правові регулюючі складові акредитивного договору.

Ключові слова: акредитив, регулювання акредитиву

Однією з форм безготівкових розрахунків, при якій дотримуються інтереси і постачальника і покупця, є розрахунки за допомогою акредитивів. Акредитив сьогодні є універсальним і дієвим інструментом забезпечення платежів.

Економічна сутність акредитива полягає у тому, що згідно з його умовами платіж за основним договором на користь продавця товарів (робіт, послуг) здійснює не безпосередньо покупець, а уповноважений ним банк - емітент акредитива, який потім уже розраховується з покупцем товарів (робіт, послуг). Тобто за акредитивом зобов'язується сплатити зазначену в ньому грошову суму на користь продавця не покупець, а його банк. Однак лише після виконання всіх умов, встановлених в акредитиві [3].

Акредитив – це договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж [1].

Варто зазначити, що за операціями за акредитивами всі зацікавлені сторони мають справу лише з документами, а не з товарами, послугами або іншими видами виконання зобов'язань, з якими можуть бути пов'язані ці документи.

Для відкриття акредитива клієнт подає до банку - емітента заяву про відкриття акредитива. У заяві на акредитив зазначається, який акредитив відкривається — відкличний або безвідкличний і заповнюються всі реквізити: назва акредитиводавця та постачальника (бенефіціара), їх банків, строк дії акредитива, його сума, назва товарів і послуг, умови їх оплати (з акцептом, без акцепту та на підставі яких документів буде здійснюватись оплата).

Заява на відкриття акредитива подається в тій кількості екземплярів, що необхідна обслуговуючому банку платника (банку - емітенту) для виконання умов акредитива (але не менше трьох примірників) [2].

Відкритим вважається акредитив вже після того, як здійснено відповідні бухгалтерські записи за рахунками та надіслано повідомлення бенефіціару про відкриття та умови акредитива. Банк - емітент має проінформувати виконуючий (авізуючий) банк про відкриття акредитива шляхом надсилання йому електронною поштою (електронне повідомлення) або іншими засобами зв'язку, що передбачені договорами між банками, заяви або повідомлення. У свою чергу виконуючий (авізуючий) банк про відкриття та умови акредитива повідомляє бенефіціара (авізує акредитив) протягом 10 робочих днів з дня отримання повідомлення від банку-емітента (авізуючого банку). Також виконуючий банк повинен ретельно перевірити надані постачальником документи на відповідність умовам акредитива за зовнішніми ознаками і змістом.

При порушенні хоча б однієї з умов акредитива виплати за ним не здійснюються. У такому випадку виконуючий банк зобов'язаний повідомити про це всі сторони, що беруть участь у виконанні акредитива [2].

Вартість виставлення акредитива зазвичай бере на себе покупець, хоча він може вимагати у експортера, щоб той узяв на себе всі або частину витрат і комісії. Питання про те, хто які витрати буде оплачувати, залежить від відносної міцності позиції двох сторін.

Під час реалізації акредитивної форми розрахунків виникає не менше як чотири групи різних правовідносин в залежності від суб'єктів, які беруть в них участь: 1) правовідносини між заявником і банком - емітентом; 2) правовідносини між банком - емітентом і бенефіціаром; 3) правовідносини між банком - емітентом і виконуючим банком; 4) правовідносини між виконуючим банком і бенефіціаром

Акредитив становить собою особливу банківську операцію, яка реалізується шляхом виконання декількох взаємопов'язаних угод, які здійснюються її учасниками, що перетворює його на складний інститут банківського законодавства.

Таким чином доцільно зазначити, що акредитив є найбільш гарантованою, ефективною і швидкою формою розрахунків як для продавця, так і для покупця. Це можна трактувати тим, що акредитив, як форма безготівкових розрахунків гнучко дозволяє врахувати інтереси всіх сторін договору, про що свідчить як можливість його переказу, так і можливість отримання платником кредиту при відкритті акредитиву. Крім того, право бенефіціара визначити виконуючий банк зменшує потенційний для нього ризик несплати за виконані послуги, оскільки бенефіціар має достатню інформації про цей банк.

Ustinova I., Oleinik I. Legal basis letter of cashless payments. *In the article the basic rules of the existing letter of credit cashless payments. The author brings legal regulatory components letter of credit agreement.*

Keywords: *credit, credit regulation.*

ПРОТИДІЯ КАТУВАННЮ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Ю. О. Фідря

У доповіді розглянуто окремі аспекти забезпечення права на повагу до гідності людини у контексті заборони катування крізь призму практики Європейського суду з прав людини щодо України.

Ключові слова: право на повагу до гідності людини, катування, ефективне розслідування, національний превентивний механізм, Європейський суд з прав людини.

Стаття 3 Конституції України визнає гідність людини, поряд із її життям і здоров'ям, честю, недоторканністю і безпекою, найвищою соціальною цінністю. На розвиток цього конституційного положення спрямована і ст. 28 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Кожна держава зобов'язана гарантувати та забезпечити право на повагу до гідності людини, а у випадку його порушення – ефективне розслідування, суворе покарання та справедливу компенсацію. Такі зобов'язання держави випливають із ряду міжнародних нормативно-правових актів універсального характеру, до яких слід віднести Загальну декларацію прав людини 1948 року (ст. 5), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 7, 10), Конвенцію про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. (ст. 3). Крім того, прийнято низку спеціальних міжнародних актів, які закріплюють ефективні інструменти протидії катуванню та боротьби з цим небезпечним та ганебним явищем. Серед них – Декларація ООН про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (1975 р.), Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (1984 р.), Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987 р.).

Право на повагу до гідності має фундаментальне значення через свій абсолютний характер заборони його порушення. Згідно із ст. 2 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання, жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань. Абсолютний характер заборони будь-яких відступів держави від зобов'язань щодо гарантування та забезпечення права на повагу до гідності людини досить чітко та влучно підкреслено у рішенні Європейського суду з прав людини «Зелілов проти Греції» від 24 травня 2004 року. Зокрема, у п. 42 вказаного рішення зазначено: «Як неодноразово заявляв Суд, у ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини закріплена одна з найбільш фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Навіть за найскладніших обставин, таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю, Конвенція в абсолютній формі забороняє катування і нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження або покарання. На відміну від більшості матеріально-правових норм Конвенції, ст. 3 не містить жодних положень щодо винятків із цієї заборони або відступів від неї, які допускаються ст. 15, навіть у випадках надзвичайних ситуацій, що становлять загрозу для життя країни».

Заючи незалежності Україна ратифікувала та прийняла низку правових актів з питань протидії катуванню, намагаючись створити відповідні інституційні механізми, які мають забезпечити виконання цього завдання. Слід відзначити запровадження у 2012 році національного превентивного механізму (в новій структурі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було утворено спеціалізований структурний підрозділ –

Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму), основне призначення якого полягає у запровадженні системи регулярних, незалежних відвідувань будь-якого місяця, що перебуває під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди. Ці відвідування здійснюються з метою посилення, за необхідності, захисту таких осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Крім того, Національною стратегією у сфері прав людини, яка затверджена указом Президента України від 25 серпня 2015 року, одним із стратегічних напрямків діяльності визнано протидію катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, та водночас акцентовано увагу на системному характері проблем, які продовжують існувати у цій сфері. Підтвердженням визнання цієї проблеми на загальнодержавному рівні є щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні, у якій щороку омбудсмен зазначає чимало випадків катувань та інших форм жорстокого поводження, які допускалися співробітниками органів Служби безпеки України, внутрішніх справ (Національної поліції), установ виконання покарань.

Додатковим підтвердженням численних випадків катування та інших форм жорстокого поводження чи покарання в Україні є рішення Європейського суду з прав людини, у яких констатовано порушення нашою державою ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини. Серед найбільш відомих та резонансних – «Хохлич проти України» 2003 р., «Афанасьєв проти України» 2005 р., «Гонгадзе проти України» 2005 р., «Невмержицький проти України» 2005 р., «Мельник проти України» 2006 р., «Віслогузов проти України» 2010 р., «Нечипорук та Йонкало проти України» 2011 р., «Каверзін проти України» 2012 р. та багато інших.

У своїх останніх рішеннях щодо порушення Україною ст. 3 Конвенції (2014-2016 рр.) Європейський суд з прав людини продовжує звертати увагу на основні проблеми у цій сфері.

По-перше, має місце неналежне поводження з боку представників держави та відсутність ефективного розслідування випадків катування та інших форм жорстокого поводження. Зокрема, у рішенні «Жизіцький проти України» (2015 р.) Суд зазначив, що у своїй практиці він вже встановлював, що застосування до особи електроструму є особливо тяжкою формою жорстокого поводження, здатною викликати сильний біль і нестерпні страждання, а отже має вважатися катуванням, навіть якщо воно не призводить до жодних тривалих розладів здоров'я... (п. 43) Крім того, Суд вже встановлював, що небажання органів влади забезпечити оперативне та ретельне розслідування скарг підозрюваних у вчиненні кримінального злочину на жорстоке поводження становить системну проблему у розумінні статті 46 Конвенції (п. 51). У іншому рішенні «Кушч проти України» (2015 р.) Суд зазначив, що за відсутності чітко визначених безпекових або інших міркувань, які б виправдовували цей обмежувальний та принизливий захід, а також з огляду на крихке здоров'я заявника, Суд вважає, що застосування до нього у лікарні наручників становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження (п. 97).

По-друге, держава не забезпечує належні умови тримання під вартою. У справі «Кушнір проти України» (2014 р.) Суд повторює, що згідно зі ст. 3 Конвенції на державу покладається обов'язок піклуватися про те, щоб умови тримання особи під вартою відповідали принципу поваги до людської гідності, щоб характер і спосіб застосування такого заходу не завдавали їй душевного страждання чи труднощів, інтенсивність яких перевищує той неминучий рівень страждань, що завжди є невід'ємною складовою тримання під вартою (п. 119). Суд вважає, що головну скаргу заявника – надмірну переповненість Київського СІЗО – можна вважати такою, що має достатні підстави, адже часом на заявника припадало лише близько 1 кв. м житлової площі, що є абсолютно неприпустимим навіть для здорових осіб під вартою, не кажучи про осіб, які страждають на туберкульоз та низку інших серйозних захворювань, як у випадку із заявником (п. 121-122).

По-третє, існує проблема незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги. У рішенні «Луцьов проти України» (2015 р.) Суд зазначив, що питання неналежної медичної

допомоги ВІЛ-інфікованим особам, які перебувають в установах тримання під вартою та виконання покарань України, вже розглядалось Судом у низці справ («Кац та інші проти України» (2008 р.), «Салахов та Ісламова проти України» (2013 р.). Загальна ситуація з лікуванням ВІЛ-інфікованих осіб в Україні у зазначених установах також розглядається у рішенні по справі «Сергій Антонов проти України» (2015 р.). Суд вважає, що тривале ненадання заявникові належної медичної допомоги у зв'язку з його ВІЛ-інфекцією та іншими захворюваннями під час тримання його під вартою становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження у порушення статті 3 Конвенції.

Варто зауважити, що у щорічних звітах про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини за 2013, 2014 та 2015 роки серед семи основних проблем, які призводять до констатації Європейським судом порушень Україною положень Конвенції, три проблеми стосуються зазначених вище аспектів застосування ст. 3 Конвенції: 1) жорстоке поводження з особами, які перебувають під контролем держави (в місцях досудового тримання під вартою або в місцях відбування покарань); 2) неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на жорстоке поводження представників державних органів, зокрема, у місцях досудового тримання осіб під вартою та в установах виконання покарань; 3) неналежні матеріально-побутові умови тримання осіб, які перебувають у місцях досудового тримання осіб під вартою та в установах виконання покарань, а також ненадання вказаній категорії осіб належної медичної допомоги. Вочевидь, проблема реалізації абсолютної заборони катування носить в Україні системний характер.

З огляду на вищенаведене, перед нашою державою стоїть стратегічне завдання щодо створення ефективної системи протидії та розслідування випадків катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також забезпечення відшкодування шкоди та реабілітація жертв злочинів, пов'язаних із жорстоким поводженням чи покаранням, відповідно до міжнародних та європейських стандартів.

Fidrya Y. Prohibition of torture in Ukraine in the light of international and European standards. *The report deals with certain aspects of the right to respect for human dignity in the context of the prohibition of torture in the light of European Court of Human Rights concerning Ukraine.*

Keywords: *right to respect for human dignity, torture, effective investigation, the National Preventive Mechanism, the European Court of Human Rights.*

УКРАЇНА В СТРАТЕГІЇ «ЄВРОПА–2020»

А. К. Халамай, А. Б. Антонюк

Тези присвячено проблемі соціального розвитку в Україні та обґрунтовано доцільність виконання стратегії «Європа – 2020» для досягнення життєвих стандартів на рівні країн-учасниць ЄС.

Ключові слова: *стратегія, розвиток, Європейська інтеграція.*

На сучасному етапі розвитку євроінтеграція є найголовнішим зовнішньополітичним пріоритетом України, у зв'язку з чим виникає необхідність більш уважного вивчення стратегічних планів, цілей економічного та соціального розвитку європейського суспільства, запозичення досвіду, який повинен стати основним орієнтиром розробки стратегії соціального розвитку України в найближчий час, спрямований на досягнення гідного рівня життя для кожного громадянина [1].

Проблема зайнятості, пенсійного забезпечення, соціального захисту населення бере свій початок ще з давнини. Дослідженням такої проблематики займалися такі науковці як В. Н.

Бобков, М. П. Борецька, М. О. Волгін, В. Ф. Галецький, В. М. Риньова, М. І. Горлач, Т. І. Заславська, В. І. Копійка, А. М. Колота, М. П. Лукашевич, Е. М. Лібанова, В. Л. Скуратівський.

На сьогоднішній день у країнах ЄС значно зростають різні глобальні соціальні проблеми, для вирішення яких 04 березня 2010 року ЄС та його країнами-учасницями розпочато стратегію сталого зростання для майбутнього десятиліття – стратегія «Європа – 2020» [6].

У даній стратегії ЄС поставив перед собою п'ять цілей, які спрямовані на зайнятість, інновації, освіту, соціальну інтеграцію, клімат та енергію, результати яких повинні бути отримані до 2020 року.

Метою даної стратегії є:

- забезпечення зайнятості населення у віці 20-64 років на рівні 75%;
- інвестування в дослідження і розробки повинно становити 3% від ВВП країн ЄС;
- обмеження викидів парникових газів на 20% або, навіть, на 30%, забезпечуючи 20% наших потреб в енергії з відновлюваних джерел енергії та збільшення енерго ефективності на 20%;
- зниження показників школярів, що завчасно залишають навчання, до рівня нижче 10%, при цьому принаймні 40% населення у віці 30-34-років повинні мати завершену вищу освіту;
- зменшення кількості людей, які піддаються ризику бідності до 20 млн [3, с. 152].

Беручи за основу дану стратегію, кожна країна ЄС приймає свої власні заходи в кожній із цих областей. Лідери ЄС узгодили ряд конкретних заходів на рівні всіх країн-учасниць ЄС, а також визначили найбільш важливі сфери діяльності, на їх думку, можуть бути новими двигунами економічного зростання та створення робочих місць.

Дані напрямки діяльності мають реалізуватися через сім, так званих «флагманських ініціатив», серед яких велику увагу приділяють розвитку соціальної сфери. У контексті соціальної політики, стратегія «Європа-2020» має наступні ініціативи:

- порядок денний для нових навичок і робочих місць (сприяє модернізації ринків праці та розширенню можливостей людей, розвиваючи свої навички та підвищення гнучкості та безпеки в робочому середовищі);

- європейська платформа проти бідності (здійснює заходи спрямовані на забезпечення соціальної та територіальної згуртованості, допомагаючи бідним і соціально ізольованим).

В умовах європейської інтеграції України проблемою стає реформування соціальної політики нашої країни у відповідності до стандартів життя Європейського Союзу.

Завдання зростання економічного добробуту населення в державній політиці передбачає вирішення питань, пов'язаних, в першу чергу, із зростанням доходів населення, забезпеченням належного рівня оплати праці працівників у всіх сферах економіки, державних гарантій, доходів соціально вразливих категорій населення у формі соціальних виплат на основі соціальних стандартів [5, с. 257].

Ми підтримуємо думку М.І. Горлача, що ключовими шляхами для досягнення життєвих стандартів на рівні країн-учасниць ЄС є:

- впровадження нового соціального стандарту - регульованої державою мінімальної погодинної заробітної плати;
- врахування регіональної диференціації та розробка механізмів практичної реалізації регіонального прожиткового мінімуму;
- збільшення частки державного фінансування соціальних програм і стратегій;
- розробка та удосконалення законодавчої бази щодо соціальної політики;
- жорсткий державний контроль за рівнем безробіття;
- заохочення працевлаштування у соціальній підтримці своїх працівників, шляхом створення недержавних пенсійних фондів;
- збільшення рівня прожиткового мінімуму на рівні хоча б 3 частини від європейського показника;
- активна державна участь у перепідготовці працівників і розвитку нових навичок та освоєння нових професій;
- створення нових робочих місць для молодого населення;

- вивчити шляхи сприяння розвитку підприємництва в рамках програм для молодих фахівців;
- забезпечити ефективні інвестиції в систему освіти і навчання на всіх рівнях;
- запровадити Програму зайнятості молоді та скорочення молодіжного безробіття [2, с. 840].

Станом на сьогодні Україна потребує докорінних змін, які б піднесли б нашу країну до стрімкого економічного зростання. Варто зазначити, що створення в Україні відповідних соціальних програм подібних до стратегії «Європа-2020» буде стрімким кроком до усунення соціальних, гуманітарних та інших важливих проблем.

Однією із найбільш головних проблем постає фінансування різних соціальних програм. Україні необхідно сприяти залученню іноземних інвестицій та фінансування з боку розвинених країн світу [4, с. 135].

Узагальнюючи, можна сказати, що Україна має всі шанси мати європейські умови життя та належний соціальний захист за умови проведення відповідних реформ та беручи активну участь у різних стратегіях розвитку ЄС.

Джерела та література:

1. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Н.П. Борецька // –2001.– С. 322 – 351.
2. Горлач М.І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику / М.І. Горлач, В. Г. Кремень // . –2009.– 840 с.
3. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика / В.В. Деріга //.– 2012.– 178 с.
4. Історія розвитку соціальної сфери держав ЄС.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_NPM_2010/Gosupravlenie/70931.doc.htm
5. Социальное измерение европейской интеграции. —2010. — 288 с.
6. Ярова Л. Соціальна політика Європейського Союзу : етапи розвитку і правова база // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2010. – № 21.– С. 257–267.

Khalamay A. C., Antoniuk A. B. UKRAINE in the strategy "Europe 2020". Thesis is devoted to the social development of Ukraine and expediency of implementation of the strategy "Europe - 2020" for the living standards at the level of EU member states.

Keywords: *strategic development, European integration.*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

В. О. Чуб

У статті розглянуті деякі аспекти інституту юридичної відповідальності держави за порушення прав і свобод людини і громадянина, як основної гарантії захисту особи, а також запропоновані можливі шляхи удосконалення даного інституту.

Ключові слова: *юридична відповідальність, правова держава, інститут омбудсмена.*

Проблема закріплення та реалізації прав і свобод людини актуальна з найдавніших часів людської історії. Такою вона залишається і в умовах сьогодення, оскільки питання прав та свобод людини і громадянина є найважливішим питанням внутрішньої та зовнішньої політики усіх демократично спрямованих держав, загалом, та України, зокрема.

Відповідно до Основного Закону нашої держави ми живемо в суверенній і незалежній, демократичній, соціальній, правовій державі, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 141].

З огляду на те, що в умовах сучасності неприпустимим є порушення державою основних прав і свобод людини, особливо актуального значення набуває інститут юридичної відповідальності, який є основою гарантування, забезпечення реалізації і захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні. Інститут відповідальності держави перед особою – це нове правове явище, яке знайшло законодавче закріплення в Основному законі нашої держави, тому одним із важливих напрямів правового розвитку є, безумовно, вдосконалення даного інституту. Повільний прогрес у вирішенні проблеми відповідальності держави перед особою, в налагодженні збалансованого правового механізму, їх взаємозалежність, можливо пояснити, в тому числі, і відсутністю необхідних теоретичних напрацювань.

Окремі питання юридичної відповідальності держави перед людиною досліджували і аналізували такі вчені як С. Авак'ян, В. Зайчук, Т. Зражевська, Н. Колосова, Д. Комарницький, Н. Оніщенко, А. Олійник, П. Рабінович, М. Хавронюк та ряд інших науковців.

На сьогоднішній день не існує єдиної позиції щодо самого поняття "юридичної відповідальності держави". На думку В. Ю. Васецького, юридична відповідальність держави – це встановлений у процесуальному порядку обов'язок суб'єкта (в нашому випадку держави), що скоїв правопорушення, перетерпіти певні обмеження, що передбачені санкцією правової норми [2, с. 26].

Інститут відповідальності держави перед особою – це одна з головних гарантій прав і свобод людини, закріплених у чинному законодавстві. Держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере на себе обов'язок забезпечити також можливість її реалізації, зробити доступною її для громадян. Цим досягається послаблення тиску держави на суспільство і водночас підвищується можливість його контролю за діями держави, за рішеннями її органів та посадових осіб [3, с. 62].

Слід відмітити, що юридична відповідальність держави у співвідношенні з правами і свободами людини найчастіше виступає у формі юридичних гарантій по забезпеченню конституційних прав та свобод людини і громадянина. Гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні являють собою, передусім, основні умови, способи і засоби, за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати свої права. Специфіка юридичної відповідальності в даному випадку полягає у тому, що захист і охорону прав та свобод людини і громадянина вона забезпечує шляхом гарантування виконання органами державної влади, місцевого само-врядування, їх посадовими і службовими особами своїх обов'язків, що кореспондують зазначеним правам та свободам.

Права людини і громадянина передбачені окремими статтями Конституції України. В них гарантуються такі можливості: право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; право звернення до міжнародних інституцій; право знати свої права і обов'язки; право на правову допомогу і свободу вибору захисника своїх прав; право захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань; право на відшкодування шкоди, заподіяної державою.

Слід відмітити, що держава, встановлюючи в законодавчій формі права та свободи громадян, сама ж не звільняється від обмежень у власних рішеннях та діях, вона повинна забезпечувати справедливість у своїх відносинах з людиною за допомогою закону і таким чином брати на себе певні зобов'язання та визначити чіткі правові принципи відповідальності своїх представників за їх дії, що чиняться від імені держави та її органів [4, с. 252]. Підтвердження цього виступає одна з головних гарантій захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні – право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Важливо, що механізм реалізації такої гарантії передбачений і регулюється Законом України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду" (від 01.12.1994 р.).

Окрім цього, варто зазначити, що важливу роль у взаємовідносинах людини і держави на сьогоднішній день відіграє інститут омбудсмана. Адже саме Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав людини та захист кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі [5, с. 99]. Проте, не дивлячись на всю важливість цього інституту, Уповноважений немає реальних важелів впливу на осіб, які допустили порушення прав людини. Його акти реагування мають переважно рекомендаційний характер. Саме тому, як зазначають П. Рабінович і М. Хавронюк, Уповноважений виступає лише як посередник між людиною і державою, а звернення людини до Уповноваженого переважно є засобом привернути увагу суспільства та держави до порушення прав конкретної людини [6, с. 269]. З огляду на це, слід удосконалити реальні можливості Уповноваженого та надати йому право скасовувати незаконні рішення, а також притягувати до відповідальності посадових осіб, винних у порушенні прав людини.

Оскільки дієвість правових гарантій забезпечення прав і свобод людини залежить від діяльності держави, то є необхідність конкретизувати та удосконалити загальні положення відповідальності держави, зокрема, в окремому законі визначити юридичну відповідальність держави перед особою за невиконання конституційних обов'язків, а також посилити відповідальність за порушення закріплених прав і свобод з боку посадових та службових осіб держави. Адже відповідальність держави, її органів перед громадянами повинна носити реальний характер, а не залишатися на декларативному рівні.

Таким чином, ми дійшли висновку, що інститут юридичної відповідальності держави перед особою виступає пріоритетним напрямком в забезпеченні прав людини, тому що саме рівень гарантування, практичної реалізації прав та свобод людини і громадянина є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому. Тому розв'язання даної проблеми на теоретичному рівні стане для України не лише надзвичайно важливим кроком на шляху запровадження європейських стандартів захисту прав та відбудови громадянського суспільства, а й дасть можливість зменшити кількість правопорушень, підвищити інтелектуальний потенціал та рейтинги привабливості України, її міжнародний авторитет.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - С. 141.
2. Васецький В. Ю. Забезпечення прав та свобод людини шляхом удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою // Часопис Київського університету права. – 2009. - № 3. – С. 25-30.
3. Скірський І. В. Інститут юридичної відповідальності держави перед особою // Правничий вісник Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – К., 2009. – Вип. 4. – С. 61-64.
4. Дашо Т. Ю. Забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина – передумова формування громадянського суспільства // Вісник Харківського НУВС. Вип. 32. – Х., 2006. – С. 246-252.
5. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 20. - С. 99.
6. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. - К.: Атіка, 2004.- 464 с.

Chub V. Legal responsibility of a state as a priority area in protection of human rights and freedoms. *The article considers some aspects related to the institute of State legal responsibility for violations of human rights and fundamental freedoms as a basic guarantees of human protection, besides in this article were offered achievable ways of development this institute.*

Keywords: *legal responsibility, a state of law, the institution of the ombudsman.*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Б. О. Чупринський

У статті проведений порівняльний аналіз кримінального законодавства держав, які є членами Європейського Союзу, щодо кримінальної відповідальності за злочини, які полягають у невиконанні судового рішення. Констатовано, що у кримінальному законодавстві зарубіжних держав відмінність кримінальної відповідальності за подібні дії у європейських країнах обумовлюється історичною та національною специфікою законодавчої мови та техніки, особливостями державного та політичного устрою, а також відповідним досвідом щодо протидії подібним посяганням та забезпечення своєчасного виконання судових рішень.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, європейська інтеграція, невиконання судового рішення, права і свобода людини.

Євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, одна з ключових вимог Революції гідності. У системі зовнішньополітичних пріоритетів України вона посідає особливе місце. Для успішного входження до Європейського правового простору Україна має реформувати кримінальне законодавство відповідно до стратегії європейської інтеграції, з урахуванням найкращих іноземних стандартів, оскільки за сучасних умов без звернення до позитивного іноземного досвіду неможливо забезпечувати обмін правовою інформацією, а також розбудовувати національну правову систему та зближувати її з правовими системами розвинених країн світу.

Порівняння законодавства зарубіжних держав щодо встановлення відповідальності за невиконання судового рішення дасть змогу виявити схожі та відмінні риси у кримінальному законодавстві України та інших держав, оцінити переваги та недоліки тих чи інших законодавчих рішень, а також взаємовплив законодавства окремих держав.

У кримінально-правовій науці питання кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень розглядалась у працях П. П. Андрушка, В. А. Головчука, М. Й. Коржанського, В. О. Навроцького, В. Я. Тація, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, Ю.С., Шемшученка та ін.

Спробуємо розглянути правовий досвід кримінальних законів держав, які є членами Європейського Союзу, оскільки актуалізується необхідність створення єдиного правового простору, адже інтеграція України у європейські структури ставить питання про зближення українського національного і європейського права

Невиконання судового рішення не завжди тягне кримінальну відповідальність. Настання кримінальної відповідальності за такі дії можливе лише у разі набрання законної сили такого рішення і спливу відповідного строку, впродовж якого таке рішення мало бути виконаним. У цьому контексті слухними видаються міркування тих учених, які вважають, що для складу невиконання судового рішення не має значення, який судовий акт не виконаний суб'єктом посягання: той, яким закінчено провадження у справі, чи той, який було прийнято під час судового розгляду [2, с. 93].

Аналіз КК зарубіжних держав засвідчує, що, за правило, посягання, які полягають у невиконанні судового рішення, є злочинами з формальним складом, тобто злочинами, в яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Такі злочини, як відомо, вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій чи бездіяльності. Зазвичай різновидами таких дій щодо рішення суду є невиконання рішення, ухилення від його виконання або ж перешкодження його виконанню.

Безумовно, в злочинах із формальним складом теж має місце настання певних наслідків, але вони не вказані у законі як обов'язкові ознаки складу злочину. Настання таких наслідків не впливає на кваліфікацію злочину і може враховуватися лише при призначенні покарання. Попри це, зазначимо, що «прихованими», суспільно небезпечними наслідками

невиконання судового рішення є перш за все «підriv» іміджу судової системи, заподіяння істотної шкоди організаційним суспільним відносинам, правовідновлювальним суспільним відносинам тощо.

Отже, окреслений склад злочину слід уважати матеріальним, оскільки у цьому випадку значна шкода є обов'язковим структурним елементом об'єктивної сторони складу цього злочину, та, відповідно, цей злочин

Задля вдосконалення положень чинного кримінального закону та запозичення позитивного досвіду щодо встановлення відповідальності за невиконання судового рішення необхідно проаналізувати кримінальні закони тих держав, які є членами Європейського Союзу. Зокрема, у КК аналізованих держав відсутня система норм, які полягають у невиконанні судового рішення. Окрім того, у деяких із них (КК ФРН, Бельгії) взагалі не передбачена відповідальність за аналізовані посягання. Своєю чергою, в КК зазначених держав передбачені окремі норми, які регламентують відповідальність за невиконання судового рішення, зокрема: невиконання вироку або рішення суду (ст. 296 КК Латвії, ст. 468 КК Іспанії), ухилення від відбуванняпризначеного судом покарання (ст. 312 КК Латвії), відчуження або приховування майна, яке підлягає арешту (ст. 308 КК Латвії)[3, с. 249].

Необхідно наголосити, що деякі з них мають певні особливості. Одним із яскравих прикладів є § 148 КК Данії, у якому встановлена відповідальність особи, «...яка наділена юрисдикцією або іншою державною владою вирішувати правові питання або чиїми обов'язками є застосування карної влади держави, яка умисно або через грубу необережність не виконує передбачену законом процедуру щодо розгляду справи або виконання відповідних юридичних актів щодо арешту, тюремного ув'язнення, виїмки або інших заходів аналогічного характеру». Відтак кримінальний закон відносить до поняття правосуддя діяльність не лише судових органів, а й інших державних органів. Зауважимо, що диспозиція § 148 КК Данії має дещо узагальнений характер, оскільки незрозуміло, які акти необхідно вважати «юридичними». Окрім того, лише у КК Данії (§ 148) зазначається, що невиконання судового рішення може вчинятися і з умисною, і з необережною формами вини.

В окремих кримінальних законах держав (Данії, Бельгії, Іспанії, Швейцарії) правова норма, яка б регламентувала відповідальність за незаконні дії щодо майна, яке піддане опису або арешту чи підлягає конфіскації, взагалі відсутня. Щодо КК інших держав, то конструкція відповідної статті за структурою, а також змістом є різною. Передусім це очевидно з аналізу об'єктивної сторони досліджуваного посягання. У теорії кримінального права М. І. Хавронюк зазначає, що кримінальне законодавство більшості зарубіжних держав містить кримінально-правові норми з деякими особливостями, зумовленими специфікою системи права, важливістю відповідних відносин у житті держави, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки тощо [121, с. 41–42]. Зокрема, щодо майна, яке підлягає конфіскації, можуть бути здійснені такі дії: підміна майна (ч. 1 ст. 308 КК Латвії); знищення або привласнення заарештованого предмета (ст. 314-6 КК Франції)[3, с. 321].

За КК Франції (ст. 314-7), кримінально караними є дії, вчинені боржником до винесення судового рішення, що констатує його заборгованість, що проявилось в організації своєї неплатоспроможності, або шляхом заниження або приховування всіх або частини своїх доходів, або приховування будь-якого майна і має на меті ухилення від виконання вироку майнового характеру, винесеного судом у кримінальних справах, або рішення, винесені судом зі цивільних справ. Необхідно виокремити і суворість законодавця Франції, оскільки за вчинення замаху на знищення або привласнення заарештованого предмета, яке знаходиться у боржника передбачене те ж покарання, що і за закінчений злочин (ч. 2 ст. 314-6). Своєю чергою, лише в КК Австрії (ч. 3 § 271) передбачені підстави звільнення від кримінальної відповідальності за незаконні дії щодо майна, яке підлягає конфіскації. Зокрема, зазначається, що не підлягає покаранню особа, яка добровільно повернула майно до початку кримінального переслідування.

Отже, відмінність кримінальної відповідальності за подібні дії у європейських країнах обумовлюється історичною та національною специфікою законодавчої мови та техніки, особливостями державного та політичного устрою, а також відповідним досвідом щодо протидії подібнимпосяганням та забезпечення своєчасного виконання судових рішень.

Джерела та література:

1. Головчук В. А. Протидія невиконанню судових рішень вимагає удосконалення законодавчих приписів / В. А. Головчук // Держава і право : збірник наук. праць. Юрид. і політ. науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 44. – С. 509–515.
2. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.
3. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
4. Шемшученко Ю. С. Європейське право: теорія і практика / Ю. С. Шемшученко // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали науково-практичної конференції. – К., 1998. – 446 с.

Chuprinskiy B. Criminal responsibility is for non-fulfillment of court decisions as violation of rights and freedom of man in the countries of Europe. *The comparative analysis of criminal legislation of the states which are the members of European Union is conducted in the article, in relation to criminal responsibility for crimes which consist in non-fulfillment of court decision. It is established, that in the criminal legislation of the foreign states difference of criminal responsibility for similar actions in the European countries.*

Keywords: *criminal responsibility, European integration, non-fulfillment of court decision, right, and freedom of man.*

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ТА ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ У МИТНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Л. М. Шевчук

Стаття присвячена розгляду права власності та проблемних питань застосування конфіскації як адміністративного стягнення за порушення митних правил.

Ключові слова: *право власності, порушення митних правил, конфіскація.*

Одним із важливих прав людини, закріплених у законодавстві переважної більшості сучасних цивілізованих країн світу, є право власності, яке традиційно відносять до категорії природних прав. Останнє твердження зумовлює й наявність такої властивості права власності, як його абсолютність. Названа ознака, на думку З. В. Ромовської, "... полягає насамперед у тому, що своє право власник здійснює на свій розсуд, за своєю волею, а також у тому, що обов'язком не зазіхати на чуже наділений кожен суб'єкт, а отже, – й держава." [6].

Разом з тим, як відомо, навіть природні права людини можуть обмежуватися. Необхідність застосування подібних обмежень зумовлена як потребою в нормальному функціонуванні суспільства й держави загалом, так і необхідністю поваги прав і свобод інших людей зокрема. Так, одним із випадків, коли можливе обмеження права власності людини з боку держави, є застосування конфіскації як адміністративного стягнення за вчинене правопорушення у митному праві.

Водночас, митне законодавство України у сфері співвідношення прав власника та застосування конфіскації не повною мірою відповідає нормам національного права, а також міжнародним стандартам і практиці Європейського суду з прав людини, що зумовлює актуальність теми дослідження та потребу в її детальному аналізі.

Конституційною підставою для застосування конфіскації в Україні є норми ч. 6 ст. 41 Основного Закону, відповідно до положень якої конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом [2]. Ця

норма майже повністю продубльована й у ч. 2 ст. 465 Митного кодексу України (далі – МК України), однак ч. 3 вказаної статті передбачено, що конфіскація товарів, транспортних засобів, зазначених у пункті 3 статті 461 цього Кодексу, застосовується незалежно від того, чи є ці товари, транспортні засоби власністю особи, яка вчинила правопорушення [3].

Мотиви, якими керувався законодавець, формулюючи назване положення, безперечно, видаються цілком обґрунтованими: власник, особисто не вчиняючи митного правопорушення, повинен бути обачним та вживати достатніх заходів з метою недопущення вчинення такого порушення будь-якою третьою особою.

Разом з тим, норма ч. 3 ст. 465 МК України в існуючому вигляді не відповідає як іншим актам національного законодавства, так і окремим міжнародним документам, ратифікованим нашою державою. Чітку позицію щодо цього займає Л. О. Батанова, вказуючи таке: “У ч. 2 ст. 61 Конституції України вказано, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Таким чином вбачається, що за порушення митних правил не можуть бути конфісковані товари і транспортні засоби комерційного призначення, що є приватною власністю іншої особи, яка не вчиняла правопорушення, оскільки це прямо суперечить основному закону. Крім того, ст. 321 Цивільного кодексу України встановлено непорушність права власності, тобто ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Таке позбавлення чи обмеження допускається лише у випадках, передбачених законом і тільки за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення. Отже, у Цивільному кодексі України, як і в Конституції йдеться про те, що конфіскацію як вид адміністративного стягнення може бути застосовано лише до особи, що визнана судом винною у вчиненні правопорушення. А отже, законодавчі підстави того, що за порушення митних правил конфіскуються товари і транспортні засоби, незалежно від того, чи належать вони правопорушнику на праві власності, відсутні.” [5, с. 46-47].

Крім невідповідності нормам національного законодавства, застосування конфіскації в митному праві суперечить і положенням окремих міжнародних актів. У першу чергу, мова йде про Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод й протоколів до неї. Зокрема, відповідно до ст. 1 Протоколу № 1, “Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.” [1].

Про застосування стягнення за вчинене правопорушення виключно до особи, яка вчинила таке порушення, прямо вказує і Європейський суд з прав людини у низці своїх рішень, серед яких варто звернути увагу на такі, як “Фрізен проти Росії” та “Боярченко проти України” [4]. У названих актах чітко аргументується позиція, що постановлення судом рішення про накладення стягнення на винну особу не може покладати на особу, яка жодним чином не причетна до вчиненого правопорушення, будь-яких обов'язків чи ставити її у невідгідне становище.

Отже, існуюче у МК України положення щодо застосування конфіскації як стягнення за порушення митних правил суперечить не лише нормам національного законодавства, а й міжнародним актам та практиці їх застосування Європейським судом з прав людини. Незважаючи на існування в Україні можливості особи звертатися за захистом свого права власності до суду (у тому числі й у випадку конфіскації) в порядку цивільного судочинства, чинне митне законодавство потребує приведення його у відповідність до загальноновизнаних міжнародних та європейських підходів у цій сфері.

Джерела та література:

1. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (04.11.1950 р.) від 20.03.1952 р. (зі змінами) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. (зі змінами) // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1175.

4. Багінський А. Митні органи не мають права конфісковувати авто, які належать юридичним особам / А. Багінський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/artembaginskiy/article/12484.aspx>.

5. Батанова Л. О. Адміністративні стягнення за порушення митних правил: проблеми застосування / Л. О. Батанова // Митна справа. – 2014. – № 1 (91). – С. 42–47.

6. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності : підруч. / З. В. Ромовська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1599081651419/pravo/pravo_vlasnosti_pravo_prirodne#390.

Shevchuk L. M. Ownership and application confiscation in the customs law of Ukraine: features national and international legal regulation. *The article deals with the ownership and problematic issues of the application confiscation as administrative penalties for violations of customs regulations.*

Keywords: *ownership, violation of customs regulations, confiscation.*

АВТОНОМІЯ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРОЕКТУ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ю. В. Шеляженко

У статті досліджуються правові основи автономії працівників, професійних спілок, роботодавців, аналізується практика Європейського Суду з прав людини щодо автономії суб'єктів трудового права, показано перебільшення автономії роботодавців в ущерб іншим суб'єктам у проєкті Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014 р.

Ключові слова: *автономія, трудове право, права людини, працівники, професійні спілки, роботодавці, Європейський Суд з прав людини, Міжнародна організація праці.*

Автономія є здатністю суб'єкта права керуватися власною волею, жити за своїми звичаями та правилами. В сучасній глобальній моделі конституційних прав людини, як зазначає К. Мюллер, розвивається теорія єдності прав у формі загального права на особисту автономію, тобто, права на все, що відповідає інтересам суб'єкта відповідно до його самовизначення [1]. У "Логіці автономії" Я. Сікман вказує, що автономія є центральною ідеєю сучасної практичної філософії і в буквальному розумінні означає самоуправління [2]. Автономне значення мають права людини, особисті та колективні, передбачені Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (Європейською Конвенцією з прав людини), іншими міжнародно-правовими актами; правомірність їх автономного застосування підтверджується практикою правозастосування, в т.ч. практикою Європейського Суду з прав людини.

Принцип автономії і загалом природно-правовий, екзистенційний підхід поки тільки починає торувати шлях у вітчизняній правовій науці, долаючи позитивістську монополізацію права. Абсолютизм у баченні нормотворчої ролі держави раніше доходив до того, що в офіційному перекладі ратифікованої Україною у 1956 р. Конвенції № 87 Міжнародної Організації Праці «Про свободу асоціації та захист права на організацію» було перекручено частину 1 статті 3 (оригінал англійською: «Workers' and employers' organisations shall have the right to draw up their constitutions and rules, to elect their representatives in full freedom, to organise their administration and activities and to formulate their programmes» [3]), а саме, перекладено таким чином, щоб применшити свободи організацій працівників та роботодавців у затвердженні власних нормативних актів та призначенні власного керівництва. Переклад, який був опублікований при ратифікації та доступний нині в парламентській базі даних «Законодавство України», звучить так: «Організації працівників і роботодавців мають право

опрацювати свої статuti й адміністративні регламенти, вільно обирати своїх представників, організувати свій апарат і свою діяльність і формулювати свою програму дій» [4]. Однак коректніше було б, на мою думку, переказати дослівно ч. 1 ст. 3 Конвенції МОП № 87 у такій редакції: «Організації працівників і роботодавців мають право приймати свої конституції і правила, цілком вільно обирати своїх представників, організувати власну адміністрацію і свою діяльність та формулювати свої програми».

Для реалізації свободи переконань та свободи асоціацій вкрай важливим є право кожного приймати та реалізувати для самоуправління в межах своєї правосуб'єктності власні нормативні акти, в тому числі, основоположні для правового самовизначення та самовираження (наприклад, конституції та програми). З цього приводу Колінз, Евінг і Мак-Колган у «Трудовому праві» вказують, що принцип автономії професійних спілок є визнанням, що самоуправління має самостійне значення: працівникам, а не державі вирішувати, як їх організаціям організуватися, структуруватися і адмініструватися [5]. Звичайно ж, природне право приймати нормативні акти з питань самовизначення однаково належить і профспілкам, і роботодавцям. Однак в Україні нормотворчості роботодавців нерідко надається більше значення, ніж нормотворчості профспілок.

Прикладом перебільшення автономії роботодавців в ущерб автономії працівників та профспілок є доопрацьований у 2015 р. проект Трудового кодексу України (законопроект № 1658 від 27.12.2014 р.) [6], в якому право приймати нормативні акти гарантується роботодавцям (ст. 12), але не профспілкам, попри те, що в законопроекті названо, серед іншого, такі основні принципи правового регулювання трудових відносин: «верховенства права, відповідно до якого людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість держави» (п. 1 ч. 1 ст. 2); «гарантування профспілкової автономії для представництва й захисту індивідуальних і колективних прав та інтересів своїх членів» (п. 29 ч. 1 ст. 2). Ще одне положення проекту Трудового кодексу України, яке вказує на необхідність детального вивчення цього документа з точки зору дотримання прав людини, сформульовано як право роботодавця контролювати виконання працівниками трудових обов'язків, у тому числі з використанням технічних засобів (стаття 30 законопроекту). Однак і в робочий час на робочому місці людина зберігає певний приватний простір і право на захист приватного життя, тому контроль з використанням технічних засобів загрожує гідності та приватності людини.

Слід наголосити, що якщо автономія працівників у користуванні своїми правами порушується, навіть якщо національні суди відмовляються захистити таку автономію, можливо оскаржувати подібну практику національних судів до Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) [7]. Наприклад, у справах *Matelly v. France*, *Adefdromil v. France* ЄСПЛ визнав протиправною (такою, що порушує право на свободу асоціацій, передбачене ст. 11 Європейської Конвенції з прав людини) заборону військовому персоналу створювати профспілки. У справі *Sindicatul "Păstorul cel Bun" v. Romania* про заборону створення профспілки клериків Румунської Православної Церкви профспілці спочатку було відмовлено колегією суддів з посиланням на автономію релігійних організацій, але потім Велика Палата ЄСПЛ і в цьому випадку визнала порушення права на свободу асоціацій. ЄСПЛ також визнав протиправним втручанням держави у автономію профспілок при формуванні ними свого членства випадок примусового поновлення у профспілці з лівою ідеологією члена, який демонстрував крайньо праві погляди (справа *Associated Society of Locomotive Engineers & Firemen (ASLEF) v. the United Kingdom*), причому посилався на ст. 3 Конвенції МОП № 87 нарівні зі ст. 11 Європейської Конвенції з прав людини. Водночас, ст. 11 Конвенції гарантує автономію не тільки профспілці, але й працівнику та роботодавцю. У рішенні в справі *Sørgensen and Rasmussen v. Denmark* ЄСПЛ визнав протиправною вимогу роботодавця при наймі на роботу, щоб працівник був членом однієї з профспілок Датської конфедерації профспілок, зазначивши у рішенні, що особиста автономія у праві на свободу асоціацій включає право вибору, до яких асоціацій приєднуватися або не приєднуватися. З аналогічною мотивацією у справі *Vörður Ólafsson v. Iceland* ЄСПЛ визнав протиправною обов'язкову сплату індустріального збору на користь Федерації Ісландської Індустрії, незалежно від членства в ній, всіма роботодавцями та самозайнятими особами. Стеження роботодавця за працівником

на робочому місці, зокрема, відстеження користування телефоном та інтернетом, суд визнавав протиправним втручанням у приватне життя у справах *Halford v. the United Kingdom* та *Copland v. the United Kingdom*. У справі *Rubins v. Latvia* суд визнавав порушенням права на свободу вираження поглядів, гарантованого ст. 10 Європейської Конвенції з прав людини, звільнення університетського професора за неетичну поведінку, що виразилася у критиці реорганізації, і це особливо актуально в контексті пропонованої норми проекту Трудового кодексу України (п. 5 ч. 2 ст. 92 законопроекту) про можливість розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця у разі вчинення аморального проступку працівником, який виконує виховні функції, в тому числі, у разі, якщо ці дії не пов'язані безпосередньо з роботою.

Давидов пов'язує особисту автономію працівника із гідністю [8]; він зазначає, що захист людської гідності є однією з основних цілей трудового права, причому таке бачення веде до здатності працівника приймати рішення щодо бажаного життя, без неправомірних обмежень цієї здатності, щоб нав'язані незручності не порушували рівність можливостей. До способів захисту гідності Давидов відносить можливість заробити прожитковий мінімум роботою, обмеження шпигування роботодавців за працівниками, заборону дискримінації та нечесних звільнень, обмеження кількості робочих годин, дотримання принципу "праця не товар".

У підсумку зазначу, що всі суб'єкти трудового права користуються автономією, непорушним правом на вибір власного способу життя і ведення справ, ділових та приватних, на повагу, рівність можливостей і рівність перед законом, а також для самоуправління в межах своєї правосуб'єктності можуть видавати власні нормативні акти. Зокрема, організації працівників і роботодавців мають право приймати свої конституції і правила, цілком вільно обирати своїх представників, організувати власну адміністрацію і свою діяльність та формулювати свої програми відповідно до ч. 1 ст. 3 Конвенції № 87 Міжнародної Організації Праці "Про свободу асоціації та захист права на організацію", яка є частиною законодавства України відповідно до ст. 9 Конституції України. Втручання у приватне життя, свободу об'єднань та вираження поглядів є порушенням особистої автономії працівників, профспілок та роботодавців. Зокрема, доопрацьований у 2015 р. проект Трудового кодексу України (законопроект № 1658 від 27.12.2014 р.) перебільшує автономію роботодавців в ущерб автономії працівників та профспілок, наприклад, передбачає право роботодавців на видання нормативних актів і не передбачає такого ж права профспілок, а також містить низку інших дискусійних положень, застосування яких може порушити права людини, загострити відносини між працівниками та роботодавцями і нанести збитки державі через необхідність сплачувати компенсації, які присуджуватиме жертвам правопорушень Європейський Суд з прав людини. Прийняття цього законопроекту в нинішньому вигляді, на мою думку, суперечило б нормам ст. ст. 8, 9 Конституції України щодо визнання Україною принципів верховенства права та обов'язковості дотримання міжнародних договорів. Водночас, діючий Кодекс законів про працю України дійсно потребує модернізації у таких формах, як закріплення гарантій автономії профспілок, включаючи видання власних нормативних актів і можливість застосування їх членом профспілки у разі трудових конфліктів, в тому числі, в разі суперечності із нормативними актами роботодавця, а також закріплення гарантій особистої автономії працівника, особливо, права на гідність та гідні умови праці. Поки такі зміни не внесені у Кодекс законів про працю України, суб'єкти трудового права можуть користуватися автономією і захищати свої права, посилаючись безпосередньо на гарантії Конституції України та визнані державою міжнародні стандарти прав людини і трудового права.

Джерела та література:

1. Kai Möller. *The Global Model of Constitutional Rights*. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 240 p.
2. Jan-R Sieckmann. *The Logic of Autonomy: Law, Morality and Autonomous Reasoning*. – Oxford: Hart Publishing, 2012. – 262 p.
3. International Labour Organization. *Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention*, 1948 No. 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::p12100_instrument_id:312232

4. Міжнародна організація праці. Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_125

5. Labour Law : Law in Context / Prof. Hugh Collins, K. D. Ewing, Prof. Aileen McColgan; 3rd Edition. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 980 p.

6. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014 р. доопрацьований 20.05.2015 р. / В. Гройсман, Л. Денісова, М. Папієв, С. Кубів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221

7. База даних HUDOC. Рішення та інші документи Європейського Суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/>

8. Guy Davidov. A Purposive Approach to Labour Law. – New York: Oxford University Press, 2016. – 270 p.

Sheliashenko Yu. Autonomy of labour law entities in the context of European Court of Human Rights case-law and draft Labour Code of Ukraine. *In the article examined legal basis of the autonomy of workers, trade unions, and employers, analyzed the European Court of Human Rights case-law on the autonomy of labour law entities, and showed overestimation of employers' autonomy in prejudice of other entities in the draft Labour Code of Ukraine No 1658 by 27.12.2014.*

Keywords: *autonomy, labor law, human rights, workers, trade unions, employers, European Court of Human Rights, International Labour Organization.*

ЮРИСДИКЦІЯ СУДУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЙОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ

О. М. Юхимюк

Питання про перелік структурних елементів правового статусу суду як органу державної влади є невіршеним. Юрисдикцію можна розглядати як складовий елемент правового статусу судів, що охоплює права, обов'язки, повноваження та функції суду при здійсненні правосуддя, тобто в структурі правового статусу суду близьке за змістом до компетенції суду.

Ключові слова: *правовий статус, суд, юрисдикція.*

Необхідність належного теоретичного осмислення правового статусу суду в сучасній правовій державі в першу чергу пов'язується з потребою аналізу структури такого правового статусу та визначення його елементів.

Правовий статус – це сукупність передбачених конституцією та законами фундаментальних та невідчужуваних прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, а також повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб в різних сферах суспільних відносин, що регулюються галузями публічного та приватного права. [1, с. 139]

Питання про перелік структурних елементів правового статусу суду, як органу державної влади, носія владних повноважень на даний момент залишається невіршеним.

Разом з тим, в структурі правового статусу різних суб'єктів владних відносин, виділяють такі складові, як порядок формування та припинення діяльності (хоча в окремих випадках цей елемент називають лише передумовою наявності чи відсутності правового статусу); компетенція (функції та повноваження); правосуб'єктність; принципи організації та діяльності; юридичні гарантії тощо.

Аналіз структурних елементів правового статусу суду важливий для більш повного аналізу даної категорії. Проте, стверджувати, про вичерпність цього переліку некоректно. Цілком допустимим є виділення й інших структурних елементів, таких як порядок їх утворення, юридична відповідальність. Безумовно, ці елементи правового статусу судів, навіть якщо вони лише формують передумови функціонування суду, мають власне функціональне призначення та в сукупності з іншими елементами дають можливість більш повно та об'єктивно встановити особливості правового статусу судів.

Закріплення принципів організації та діяльності судів в конституції держави і законодавчих актах про судоустрій і статус суддів обумовлено правовою природою суду, регулятивною і охоронною функціями права та їх подальшою реалізацією. В першу чергу принципи організації та діяльності судів як основоположні засади визначають їх самостійність в системі органів державної влади та сприяють усуненню неузгодженостей і суперечностей між органами судової влади, забезпечуючи тим самим ефективність регулювання судової системи. Разом з тим вони також розглядаються передумовою формування та реалізації правового статусу суду.

Правосуб'єктність відіграє чи не найважливішу роль серед усіх елементів правового статусу суду. Не зважаючи на розмаїття точок зору з цього питання, всі автори загалом погоджуються з тим, що під правосуб'єктністю маються на увазі сукупність властивостей, що дозволяє особі виступати суб'єктом права. При цьому М. Вітрук уточнював, що варто виділяти два аспекти сутності правосуб'єктності: перший – як здатності мати права та обов'язки, а другий – з позицій стадій динаміки (реалізації) прав і обов'язків та їх носіїв. [2, с. 213-214]

На нашу думку, правосуб'єктність являє собою структурний елемент правового статусу суду. Зміст правосуб'єктності дозволяє вирізнити її види: загальну, галузеву і спеціальну. Загальна правосуб'єктність – це здатність суду у рамках даної системи права бути суб'єктом права взагалі. Галузева правосуб'єктність – виступає як закріплена правом здатність суду мати і реалізувати конкретні (відповідно до галузей права) юридичні права та обов'язки: конституційні, адміністративні, цивільні, трудові тощо. Спеціальна правосуб'єктність – це здатність суду бути учасником лише певного кола правовідносин у рамках даної галузі права. [3, с. 57]

Правові гарантії діяльності судів є одним з основних елементів їх правового статусу. Поряд з правосуб'єктністю та принципами вони є пріоритетним інститутом у системі права. Гарантіям діяльності судів безпосередньо кореспондує обов'язок державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, підприємств, установ і організацій, незалежно форми власності і підпорядкування, та громадян не перешкоджати реалізації судами своїх повноважень у повному обсязі. Оскільки суди виступають суб'єктами сфері публічного права, то такий елемент правосуб'єктності, як права та обов'язки по відношенню до судів трансформуються у поняття "компетенція".

Поняття компетенції є дуже широким. Воно охоплює коло всіх повноважень, які покладені на орган, а не тільки розгляд конкретних справ. Компетенція суду закріплюється не тільки у відповідному процесуальному кодексі, але і в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та інших нормативних актах. Так, до компетенції суду, крім здійснення ним правосуддя, відноситься виконання численних функцій, покладених на нього законодавством. Тобто, фактично можна сказати, що компетенція суду – це його права та обов'язки, які він реалізує шляхом вчинення певних дій в рамках процесуального законодавства. На переконання автора, компетенція суду включає в себе визначення підвідомчості та підсудності конкретної справи, направленої до суду. [4]

Термін «юрисдикція» походить від латинського «jurisdiction» – судочинство та «jus» – право і «desere» – говорити, проголошувати. Найбільш загальне розуміння юрисдикція – це встановлення законодавством сукупності повноважень відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування розглядати та вирішувати правові спори і справи про правопорушення і давати правову оцінку діянням особи та іншим суб'єктам права з точки зору їх правомірності або неправомірності, застосовувати санкції для правопорушників. [5, с. 490] Стосовно ж судів пропонується розуміти юрисдикцію як відправлення правосуддя або підсудність. [5, с. 490] Разом з тим деякі науковці наголошують, що юрисдикцію треба

розглядати як частину компетенції, оскільки юрисдикційна діяльність – це діяльність по здійсненню правосуддя. [4] Тож юрисдикцію можна розглядати як складовий елемент правового статусу судів, що охоплює права, обов'язки, повноваження та функції суду при здійсненні правосуддя, тобто в структурі правового статусу суду близьке за змістом до компетенції суду. Проте варто підкреслити, що багатозначність терміна «юрисдикція» потребує його більш широкого осмислення.

Отже, категорію правового статусу судів можна наповнювати різними категоріями, однак на нашу думку ключовими є правосуб'єктність, юрисдикція (в тому числі компетенція), а також гарантії правового статусу.

Джерела та література:

1. Кравчук В. М. Конституційно-правовий статус як проблема теорії конституційного права / В. М. Кравчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. Випуск 14: Частина 1. – Ужгород: Поліграфцентр «ЛІРА», 2010. – С. 138-141.
2. Витрук Н. В. Общая теория правового положения личности / Н. В. Витрук. – М., 2008. – 448 с.
3. Юхимюк О. Структура правового статусу суду: теоретичний аспект / О. Юхимюк // Zbornik prispevkov z Medzinárodnej vedeckej konferencie «Európska tradícia v medzinárodnom práve: uplatňovanie ľudských práv» 6-7 máj 2016 r. (Bratislava, Slovenská republika). – Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2016. – С. 55-58
4. Петренко Н.О. Щодо використання термінів «підвідомчість», «компетенція», «юрисдикція» та «підсудність спорів» в господарському процесуальному законодавстві // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://hozpravo-odessa.com/index.php/nashi-avtory/38-petrenko-n-o/352-petrenkoarticle1>
5. Юридична енциклопедія : В 6 томах / Редколегія: Ю.С. Шемшученко (голова редколегії) та ін. – Т.3. – К.: „Укр. енциклопедія”, 2004. – 768 с.

Luchmyiuk O. Jurisdiction of court as element of him legal status. *Question about the list of structural elements of legal status of court as public authority it is been by unsolved. Jurisdiction it is possible considerations as component element of legal status of courts, that embraces rights, duties, plenary powers and functions of court during realization of justice, in the structure of legal status of court near on maintenance to the competence of court.*

Keywords: legal status, court, jurisdiction.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

С. О. Янковський

Розглядається питання встановлення Європейським судом з прав людини факту завдання моральної шкоди заявнику та визначення розмірів її відшкодування, виходячи із засад розумності та справедливості.

Ключові слова: моральна шкода, матеріальна шкода, Європейський суд з прав людини, відшкодування, справедлива сатисфакція.

Конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Закріплення за державою обов'язку забезпечення прав і свобод людини дає можливість, у випадку порушення останніх, звернутися до суду з ме-тою їх захисту та відновлення, а також за компенсацією шкоди, завданої таким порушенням. Стаття 55 Конституції України надала кожному право після використання всіх національних засобів правового захисту звертати-ся за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових органів, зокрема подати

заяву до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Ратифікована Україною у 1997 році Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) дає можливість у разі порушення прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією, звернутися до суду для їх захисту та відновлення, а також з метою відшкодування завданої майнової та моральної шкоди.

У своїй практиці ЄСПЛ тяжіє до концепції морально обґрунтованої, або справедливої компенсації. Дана модель спирається, головним чином, на суддівське уявлення про справедливість і розумність присудженої компенсації. Іншими словами, тут йдеться радше про моральну виправданість останньої, а не якусь «розрахункову» вивіренисть її розміру. При цьому оцінюватися можуть найрізноманітніші обставини справи – характер правопорушення і реально очікуваних не-майнових втрат потерпілої особи, тривалість її страждань і переживань, суть порушених прав (особистих немайнових благ) тощо. Проте, у кінцевому підсумку, оцінка й питома вага всіх цих чинників у процесі прийняття судового рішення залежатиме від їх значущості в аспекті утвердження в конкретному акті правосуддя морально-правових імперативів справедливості, розумності й добросовісності. У такому розрізі моральна шкода постає не тільки як немайнова (коли найважливішим є встановлення характеру тих втрат, які об'єктивно мало б спричинити правопорушення у немайновій сфері кредитора), а й як моральна, тобто зумовлений насамперед моральними чинниками правовий феномен.

Недарма ЄСПЛ у багатьох своїх рішеннях, в яких присуджується матеріальна компенсація за моральну шкоду, завдану порушенням Конвенції, не конкретизує фактично підтверджені немайнові втрати заявника і не наводить якогось сталого алгоритму визначення розміру пов'язаної з ними компенсації. Водночас Суд часто зазначає, що «заявники повинні були зазнати певної моральної шкоди в результаті визнаних порушень». Відповідно, «здійснюючи оцінку на засадах справедливості», ЄСПЛ і присуджує певні суми на відшкодування нематеріальних втрат заявників [1]. Більше того, навіть за відсутності з боку заявника належним чином формалізованих вимог щодо справедливої сатисфакції, ЄСПЛ, «даючи оцінку об'єктивній основі», може вирішити питання про компенсацію нематеріальної шкоди на свій розсуд [2].

Втім, за необхідності ЄСПЛ може й конкретизувати мотиви відповідного рішення – найчастіше йдеться про акцент на певному вияві завданих особі немайнових втрат. Скажімо, в рішенні у справі «Качурка проти України» від 15.09.2011 р. наголошується: «Суд вважає, що заявники зазнали біль та відчай внаслідок подій, що призвели до встановлення порушення у цій справі. Вирішуючи на засадах справедливості, Суд присуджує заявникам спільно 16000 євро відшкодування моральної шкоди» [3].

Загалом, у тих випадках, коли ЄСПЛ вважає за необхідне детальніше аргументувати прийняте ним рішення саме в частині визначення розміру компенсації за завдану заявникові моральну шкоду, Суд вельми послідовно засвідчує свою прихильність постулатам теорії адекватного причинного зв'язку, наголошуючи на розумно очікуваних, передбачуваних або звичайних за подібних обставин негативних наслідках, що мали б виникнути у немайновій сфері потерпілого (заявника у справі). Можна стверджувати, що ЄСПЛ:

а) виходить з розумного врахування суті порушеного права, особливостей вчинення конкретного правопорушення та характерного для останнього негативного впливу на стан особи; б) керується власною практикою у аналогічних справах, зважаючи при цьому на можливість її гнучкого коригування з огляду на ймовірність виявлення істотних обставин, що індивідуалізують ту чи іншу справу.

На підтвердження викладеного наведемо рішення у справі «Кучерук проти України» від 06.09.2007 р., в якому привертає увагу очевидний наголос на ймовірнісному вимірі моральної шкоди, що, до речі, має спонукати вітчизняні суди замислитися над обґрунтованістю жорстких вимог, які зазвичай висувуються ними до організації доказової діяльності сторін щодо підтвердження або спростування факту завдання моральної шкоди та розміру належної компенсації. «Суд вказує на сформульований ним вище висновок, що органи влади піддали заявника нелюдському й такому, що принижує гідність, пово́дженню і не провели оперативного та відкритого розслідування, яке задо-вольняло б вимоги статті 3 Конвенції.

Також було встановлено, що його позбавили свободи у порушення статті 5. Такі обставини, найімовірніше, спричинили заявникові біль і страждання. Виходячи з цих міркувань та з рішень в аналогічних справах (...), Суд, керуючись принципом справедливості, присуджує заявникові 20000 євро як компенсацію за моральну шкоду» [4].

Достатньо ілюстративним виглядає також і рішення у справі «Знайкін проти України» від 07.10.2010 р., де, зокрема, зазначається: «Суд не має сумнівів щодо того, що заявник зазнав тривоги та страждань внаслідок порушення його прав, гарантованих Конвенцією, які не можуть бути адекватно відшкодовані визнанням Судом наявності порушень. Здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 6000 євро відшкодування моральної шкоди» [5].

Нині в умовах перевантаженості розглядом багатьох схожих або навіть абсолютно ідентичних справ, ЄСПЛ, керуючись міркуваннями розумності й справедливості, часто вдається до своєрідної уніфікації розмірів компенсаційних виплат, що стягуються на користь заявників, які є потерпілими внаслідок подібних порушень з боку держави-відповідача. Так, у рішеннях по справі «Харук та інші проти України» від 26.07.2012 р., на яке згодом ЄСПЛ посилався, зокрема, у своїх рішеннях у справах «Алпатов та інші проти України» (2012р.), «ПМП «Фея» та інші проти України» (2013р.), «Варава та інші проти України» (2013р.), «Терновік та інші проти України» (2013р.), зазначається: «Беручи до уваги принципи визначення розміру компенсації, яка присуджується у випадку встановлення порушення Конвенції щодо невиконання рішень в подібних справах, Суд вважає розумним та справедливим призначити 3000 євро кожному заявнику у заявах, що стосуються невиконання рішень тривалістю більше трьох років ... та 1500 євро кожному заявнику в інших заявах ... Зазначені суми є відшкодуванням будь-якої матеріальної і моральної шкоди, а також компенсацією судових витрат» [6].

Дещо в інший спосіб ЄСПЛ привертає увагу до послідовності своєї практики з присудження компенсаційних сум у рішеннях від 11.12.2012 р. у справі «Буша Миколайович Шаркозі проти України», де зазначається: «З огляду на характер визнання, що міститься в декларації Уряду, а також на запропоновану суму відшкодування, яка співмірна з сумами, що присуджуються у подібних справах, Суд вважає, що подальший розгляд заяви не є виправданим (підпункт «с» пункту 1 статті 37 Конвенції)» [7].

Отже, ЄСПЛ орієнтується на розумне припущення щодо очікуваної за аналогічних обставин немайнової шкоди, яке (найчастіше, але не обов'язково, у сукупності з оцінкою низки інших чинників, що мають істотне значення) дозволяє визначити, з одного боку, розмір справедливої сатисфакції, що має бути присуджений конкретному заявникові, а з іншого боку – забезпечити справедливу єдність власної практики у однакових справах. Адже, на відміну від відшкодування майнових втрат особи, необхідність компенсації завданої немайнової шкоди пояснюється радше не прагненням відновити порушене право (благо), а суто моральними спонуканнями, усвідомленням наявної можливості доступними засобами покращити внутрішній (душевний – щодо фізичної особи) стан потерпілої сторони, котра внаслідок правопорушення була введена з рівноваги.

Джерела та література:

1. Див. напр.: рішення Європейського суду з прав людини від 18.01.2007 р. у справі «Сілکا проти України» // Офіційний вісник України. – 2007. – № 36. – Ст. 1447; рішення Європейського суду з прав людини від 29.11.2007 р. у справі «Деревенко та Довгалоук проти України» // Офіційний вісник України. – 2008. – № 22. – Ст. 660; рішення Європейського суду з прав людини від 29.11.2007 р. у справі «Парінцев та інші проти України» // Офіційний вісник України. – 2008. – № 22. – Ст. 661; рішення Європейського суду з прав людини від 05.04.2007 р. у справі «Доніченко проти України» // Офіційний вісник України. – 2007. – № 55. – Ст. 2248.
2. Рішення Європейського суду з прав людини від 01.06.2006 р. у справі «Крячков проти України» // Офіційний вісник України. – 2006. – № 41. – Ст. 2790.
3. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.09.2011 р. у справі «Качурка проти України» // Офіційний вісник України. – 2012. – № 35. – Ст. 1318.

4. Rішення Європейського суду з прав людини від 06.09.2007 р. у справі «Кучерук проти України» // Офіційний вісник України. – 2012. – № 81. – Ст. 3299.
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 07.10.2010 р. у справі «Знайкін проти України» // Офіційний вісник України. – 2013. – № 28. – Ст. 987.
6. Рішення Європейського суду з прав людини від 26.07.2012 р. у справі «Харук та інші проти України» // Офіційний вісник України. – 2012. – № 75. – Ст. 3061.
7. Рішення Європейського суду з прав людини від 11.12.2012 р. у справі «Буша Миколайович Шаркозі проти України» // Офіційний вісник України. – 2013. – № 28. – Ст. 988.

Jankowski S. O. The right to compensation non-pecuniary damage in the light of the European Court's of Human Rights cases. *The article deals with the issue of compensation pecuniary or non-pecuniary damage to the applicant and determining the amount of compensation by the European Court of Human Rights based on the principles of reasonableness and fairness.*

Keywords: *non-pecuniary damage, pecuniary damage, the European Court of Human Rights, compensation, just satisfaction.*

KILKA UWAG NA TEMAT OBOWIĄZKU ZACHOWANIA TAJEMNICY BANKOWEJ PRZEZ BANKI W ŚWIETLE PRAWA DO PRYWATNOŚCI

P. Jaszczuk

We współczesnym świecie korzystanie z usług bankowych jest naturalnym i wszechobecnym zjawiskiem. Każdy z nas z nich korzysta w życiu codziennym. Z tego też względu niezwykle ważna jest kwestia obowiązku zachowania przez banki tajemnicy bankowej. Jest to o tyle ważne, że tajemnica bankowa zawiera wiele informacji, które pozwalają na identyfikację każdego z nas. Obowiązek ten w prawie polskim zawiera kilka ograniczeń, wynikających z przepisów prawa. Temat ten oraz kwestie związane z prawem do prywatności w tym zakresie postaram się omówić w przedstawionym artykule.

Słowa kluczowe: *tajemnica bankowa, prywatność, bank.*

Wstęp. We współczesnym świecie chyba nikt z nas nie wyobraża sobie życia i funkcjonowania bez korzystania z banku i płynących z ich działalności dobrodziejstw, dokonywanie wszelkiego rodzaju transakcji finansowych jest dużo łatwiejsze i szybsze niż jeszcze kilka lat temu. Społeczeństwo jest przyzwyczajone do regulowania swoich zobowiązań finansowych drogą obrotu bezgotówkowego, robiąc zwyczajne zakupy bądź dokonując konkretnych opłat i regulacji finansowych. W tym artykule postaram się zastanowić jak chronione są prawa człowieka, a ściślej prawo do prywatności w kontekście konieczności zachowania przez instytucje, jakimi są banki obowiązku zachowania tajemnicy bankowej. Jest to o tyle ważne, że tajemnica bankowa zawiera wiele informacji, które pozwalają na identyfikację naszej osoby. Zapewne nikt z nas nie chciałby, aby informacja dotyczące naszych transakcji, ilości środków, czy posiadanych przez nas lokat były znane szerszej grupie osób. Kwestie te postaram się przeanalizować w dalszej części artykułu.

Warto na wstępie zaznaczyć, że początki prawne istnienia tajemnicy bankowej sięgają lat 40. XX wieku. Bowiem w obecnym znaczeniu pojawiła się formalnie po raz pierwszy w szwajcarskim prawie bankowym w 1934 r. Zanim jednak stała się przedmiotem konkretnych regulacji, niektórzy autorzy, szukając początków jej istnienia, sięgają aż do czasów starożytnych. Ponadto elementów tajemnicy bankowej doszukiwać możemy się także doszukiwać w starożytnym Rzymie, tutaj zasada dyskrecji chroniona była przez actio iniuriarum oraz instytucję lex visigothorum [6, p. 13].

Jeżeli chodzi o regulacje krajowe warto rozpocząć analizę od Konstytucji RP [7]. W artykule 47 zostało zawarte prawo do ochrony życia prywatnego. Jest to dość szerokie sformułowanie, ale należy zaznaczyć, że prawo to obejmuje także ochronę danych objętych tajemnicą bankową, dotycząca przede wszystkim sytuacji majątkowej obywateli, a także szerzej prowadzonych przez

niego rachunków bankowych oraz realizowanych w życiu codziennym transakcji. Nie podlega także żadnym wątpliwościom kwestia tego, że prawo do prywatności, posiadające konstytucyjną rangę stanowi jedną z naczelnych zasad państwa praworządnego [1, p.220].

Amerykańscy teoretycy prawa w drugiej połowie XX wieku powzięli próbę zdefiniowania, tego czym jest prywatność oraz prawo do prywatności. Przykładowo R. Gavison wskazał, że prywatność oznacza ograniczoną dostępność, której elementami są tajemnica, anonimowość i samotność, natomiast A. F. Westin identyfikował prywatność z autonomią informacyjną, uznając że oznacza ona możliwość samodzielnego decydowania przez dany podmiot, tego o tym kiedy, gdzie oraz jaka informacja na jego temat może zostać przekazana innym [5, p. 12].

Tajemnica bankowa wraz z nowelizacjami ustaw, przechodziła swoją ewolucję. Jednak obecnie możemy wskazać, że obowiązek zachowania tajemnicy bankowej przez banki stanowi jedną z zasad polskiego prawa bankowego. Pierwszym aktem scalającym informacje o działalności banków i nadającym im charakter normatywny było rozporządzenie Prezydenta RP z 17 marca 1928 r. o prawie bankowym. Rozporządzenie to jednak nie zawierało definicji tajemnicy bankowej, ale wskazywało pojęcie tajemnicy handlowej. Po wojnie, w 1948 r. pojawił się nowy akt prawny regulujący działalność banków – dekret z 25 października o reformie bankowej. W art. 24 ust. 5 znowelizowanej wersji dekretu z 1951 r. zabraniano pracownikom Powszechnej Kasy Oszczędności udzielać informacji na temat wkładów oszczędnościowych, przewidując jednak odstępstwa od tej zasady. Aktem prawnym, który zakładał także ochronę swych klientów jest ustawa z 13 kwietnia 1960 r. o prawie bankowym. W art. 4 ustawy banki i spółdzielnie oszczędnościowo – pożyczkowe zostały zobowiązane do przestrzegania tajemnicy obrotów i stanów rachunków swoich klientów. Definicja tajemnicy bankowej zawarta w ustawie z 1960 r. i w kolejnych trzech ustawach – Prawo bankowe z 1975, 1982, 1989 r. została właściwie powtórzona. Jednak w ustawie z 1989 r. wprowadzono nową regulację, upoważniającą banki do przekazywania sobie nawzajem informacji o udzielonych kredytach [4, p. 60 – 62].

Obowiązująca ustawa Prawo bankowe [8] tworzy pięciopiętrową konstrukcję tajemnicy bankowej:

1. „Parter” fundament stanowi pojęcie czynności bankowej, zdefiniowanej w art. 5 ustawy
2. „Pierwsze piętro” obejmujące wyjątki ustawowe pozwalające na udostępnienie tajemnicy bankowej
3. Drugie piętro to przepisy, dotyczące instytucji tworzonych w celu zbierania i udostępniania bankom informacji o wierzytelnościach, stanach, obrotach na rachunkach bankowych w związku z ubieganiem się o kredyty.
4. „Trzecie piętro” to przepisy określające kwestie związane z odpowiedzialnością karną, dyscyplinarną i cywilną, grożących w sytuacji niewłaściwego postępowania z tajemnicą bankową [4, p. 62].

Jeśli chodzi o literalne brzmienie, to artykuł 104 ustawy w/w stanowi, iż tajemnicą bankową są objęte wszystkie informacje dotyczące czynności bankowej, uzyskane w czasie negocjacji, w trakcie zawierania i realizacji umowy, na podstawie, której bank tę czynność wykonuje. Jest to definicja sensu stricto.

Z kolei tajemnica bankowa sensu largo oznacza zakaz ujawniania przez bank informacji o kliencie osobie trzeciej [3, p. 761].

Obowiązek banku do zachowania tajemnicy bankowej powstaje w momencie, gdy powźmie on wiadomość podlegającą ochronie. Tajemnica bankowa nie przestaje również wiązać banku w przypadku, gdy objęte nią informacje zostały udostępnione uprawnionemu podmiotowi [2, p. 13].

Należy zaznaczyć, że tajemnica bankowa podlega nie tylko ochronie cywilnoprawnej (od 1 stycznia 1998 r.), ale także o rzadko występuje w innych krajach ochronie karnej.

Należy uwzględnić cel dla jakiego tajemnica bankowa została ustanowiona, ale cel ten jest naruszony przez umożliwienie podmiotom, wskazanym w art. 105 Prawo bankowe dostępu do informacji stanowiących tajemnicę bankową w sytuacjach określonych przez prawo.

Katalog tych podmiotów można podzielić na pięć grup:

- 1) strony umów bankowych oraz osoby przez te strony upoważnione;
- 2) podmioty ze strefy bankowości (np. inne banki, Komisja Nadzoru Bankowego, bankowe izby gospodarcze);
- 3) organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości (sąd, prokurator, Policja);

4) organy realizujące fiskalne zadania państwa (np. urzędy skarbowe);

5) organy nadzoru i kontroli (np. Urząd Nadzoru nad Funduszami Emerytalnymi, Najwyższa Izba Kontroli) [2, p. 15]

Dostęp do informacji stanowiących tajemnicę bankową konkretnym podmiotom w/w jest niezwykle problematyczny. Z jednej strony należy chronić prawa do prywatności jednostki, z drugiej zaś restrykcyjne uregulowanie tajemnicy bankowej, może powodować brak dostępu instytucji podatkowych, skarbowych do informacji o zwieranych transakcjach, a w konsekwencji pozbawienie państwa części dochodów, może to także powodować utrudnienia we współpracy międzynarodowej instytucji podatkowych, a także zmniejszające się zaufanie obywateli do systemu podatkowego, wywołane poczuciem niesprawiedliwości związanym z ukrywaniem przez niektórych podatników informacji o dokonywanych transakcjach. Wskazane przykłady potwierdzają konieczność dostępu do informacji stanowiących tajemnicę bankową przez instytucje podatkowe. Natomiast kierując się dobrem wymiaru sprawiedliwości należy w określonych przypadkach przekazywać dane stanowiące tajemnicę bankową sądom i prokuraturom [1, p. 224].

Jak wskazuje A. Jurkowska prawo dostępu do tajemnicy bankowej podmiotów wskazanych w ustawie nie spełnia wymogu konieczności. Ustawodawca nie określił ściśle przesłanek związanych z wystąpieniem o udostępnienie informacji stanowiących tajemnicę bankową podmiotów wymienionych w ustawie. Ponadto nie wprowadzono mechanizmów pozwalających na dokonanie kontroli innego organu nad decyzją o skorzystaniu z tych uprawnień [1, p. 234].

Odnosząc się jednak do wyjątków od obowiązku zachowania tajemnicy bankowej, należy zaznaczyć, że trzeba przy tym zachować określoną proporcję i równowagę. „Przeciwstawne interesy: z jednej strony – interesy klientów i samych banków jako instytucji zaufania publicznego, z drugiej strony – wskazane dobra publiczne, wymagają zachowania równowagi w regulacji prawnej. Z tego też względu, w przyjętym przez polskie prawo bankowe kompromisowym rozwiązaniu uznano, że konieczność naruszenia tajemnicy bankowej wynikać może jedynie z potrzeby uwzględnienia interesu publicznego, społecznego i ogólnego” [1, p. 224].

Wyłączenia tajemnicy bankowej zaklasyfikowane są według interesów wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, na których rzecz dopuszczalne jest ograniczenie prawa lub wolności, tj. dla bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty praw i wolności [7].

Podstawy prawa do prywatności, a w tym przypadku obowiązku zachowania tajemnicy bankowej wyznaczają także akty prawne rangi międzynarodowej, tj. art. 17 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 8 ust. 2 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

Tajemnica bankowa stanowi środek ochrony prywatności jej beneficjentów, zatem ma także w stosunku do niej zastosowanie Karta Praw Podstawowych. Karta potwierdza w art. 7 prawo do poszanowania życia prywatnego. Sfera prywatności obejmuje w tym przypadku także informacje dotyczące sfery ekonomicznej, w tym także objęte tajemnicą bankową [5, p. 17].

Zakończenie. Podsumowując obowiązek zachowywania przez banki tajemnicy bankowej jest niezwykle ważny w kontekście zapewnienia obywatelom prawa do prywatności. Jednak niekiedy obowiązek ten w ściśle określonych przez ustawodawcę przypadkach podlega pewnym ograniczeniom stawiając dobro ogółu nad dobrem jednostki. Kierując się wskazanym motywem w niektórych państwach Europy pojawiają się pomysły likwidacji tajemnicy bankowej, co było także przedmiotem obrad podczas szczytu „G20” w 2014, tłumacząc to także tym, że tajemnica bankowa obecnie jest martwa.

References:

1. Jurkowska Anna, Tajemnica bankowa jako środek ochrony prawa do prywatności, [w:] Gdańskie Studia Prawnicze, tom XIII, 2005.
2. Pauk Zenon, Dostęp Policji do danych objętych tajemnicą bankową, Biuro taktyki zwalczania przestępczości, Warszawa 2005.
3. Pyzioł Wojciech, Encyklopedia prawa bankowego, LexisNexis, Warszawa 2001.

4. Szczepaniak Wioletta, Piniewicz Dominika, Tajemnica bankowa w orzecznictwie, [w:] Kontrola Państwowa, nr 6, 2007.
5. Zawirska Patrycja, Tajemnica bankowa a prywatność – przykład Szwajcarii i Anglii, [w:] Studia Prawnicze nr 3-4, 2010.
6. Żygadło Agnieszka, Wyłączenia tajemnicy bankowej a prawo do prywatności, LEX Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
7. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.
8. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe, t. j. Dz. U. z 2015 poz. 128.

Jaszczuk P. Some remarks about banks' obligation of bank confidentiality in the light of the right to privacy. *In the modern world the use of banking services is a natural and ubiquitous phenomenon. Each of us uses them in everyday life. It is therefore extremely important issue is the duty of banks banking secrecy. It is very important that banking secrecy contains a lot of information, which identifies each of us. This obligation under Polish law contains several limitations in the law. This subject and issues related to the right to privacy in this respect I will try to discuss in the present article.*

Keywords: bank secrecy, privacy, bank.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове електронне видання на CD-ROM

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ, ЇХ ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

*Збірник матеріалів
III Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 9 грудня 2016 р.)*

(Українською, польською мовами)

Матеріали подано в авторській редакції

Електронне видання на CD-ROM

Укладач:
Джурак Людмила Миколаївна

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м., Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 5,8 Мб. Тираж 300 прим. Зам. 429.

Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,
м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65.

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-047-5

9 789669 400475 >